

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська Політехніка»

На правах рукопису

КОНЮХОВ СЕРГІЙ ВАДИМОВИЧ

УДК 94:329.17(477.83) «1939-1945»

**ОРГАНІЗАЦІЙНА ТА ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН
НА ТЕРИТОРІЇ РАВСЬКОЇ ОКРУГИ (1939–1945 рр.)**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник
Зінкевич Роман Дмитрович,
кандидат історичних наук, доцент

Львів–2016

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	4
Вступ	6
Розділ 1. Огляд історіографії та джерел	15
1.1. Історіографія проблеми	15
1.2. Джерельна база дослідження	29
Висновки до Розділу 1	42
Розділ 2. Теоретико-методологічні засади дослідження	44
2.1. Теоретичні засади та принципи дослідження	44
2.2. Методи дослідження	53
Висновки до Розділу 2.....	59
Розділ 3. Діяльність ОУН на початковому етапі Другої світової війни	60
3.1. Равська округа ОУН як місце становлення національно-визвольного руху в Україні.....	60
3.2. Передумови створення підрайонових груп ОУН	68
3.3. Ставлення населення до радянської окупації 1939 року.....	78
3.4. Методи роботи ОУН на початку Другої світової війни.....	96
Висновки до Розділу 3.....	103
Розділ 4. Особливості опору українських націоналістів німецькому окупаційному режимові та польським збройним формуванням на території Равської округи в 1941–1944 роках	104
4.1. Особливості початкового періоду німецької окупації на теренах Равської округи.....	104
4.2. Формування збройних сил українських націоналістів та підготовка до боротьби з німецьким окупаційним режимом.....	116
4.3. Захист українського населення від грабунку німецькою окупаційною владою та польськими збройними формуваннями.....	122
Висновки до Розділу 4.....	135

Розділ 5. Боротьба українських націоналістів проти окупаційних режимів у 1944–1945 роках.....	136
5.1. Причини опору українських націоналістів встановленню радянської влади в 1944–1945 роках на території Равської округи.....	136
5.2. Особливості агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН та УПА проти окупаційних режимів у 1944–1945 роках на території Равської округи.....	144
5.3. Збройний опір українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи в 1944–1945 роках.....	156
5.4. Наслідки військово-політичної діяльності ОУН після реорганізації підпілля.....	166
Висновки до розділу 5.....	177
Висновки.....	179
Список використаних джерел.....	189
Додатки.....	215

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АК – Армія Крайова

ВО – Воєнна Округа

ВО–2 «Буг» — воєнна округа Української повстанської армії (Львівщина), частина оперативної групи УПА-Захід .

ГУЛАГ – (від рос. Главное управление лагерей) – головне управління таборів у СРСР у 1934–1956 роках підрозділ НКВС, який керував системою виправничо-трудова (офіційна назва у 1920-х роках — концентраційних) таборів.

Кріпо (від нім. Kriminalpolizei) – німецька поліція, яка займалась розслідуванням кримінальних справ.

Комуністична партія Радянського Союзу (КПРС) (від рос. Коммунистическая партия Советского Союза (КПСС)) — єдина легальна політична партія (з середини 1920-х років до 1991) у Радянському Союзі.

КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України

Лігеншафт (від нім. Liegenschaft)– організоване німецьким командуванням господарство сформоване на основі колгоспів.

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ

НКДБ – Народний комісаріат державної безпеки

ОУН – Організація українських націоналістів

ОУН(Б) – Організація українських націоналістів (Бандери)

СБ ОУН – Служба Безпеки ОУН

СКВ – Самооборонний Кущовий Відділ

СРСР – Союз радянських соціалістичних республік

УГВР – Українська головна визвольна рада

УНС – Українська Народна Самооборона

УПА – Українська Повстанська Армія

УРКМ – управління робітничо-селянської міліції

Фольксдойче (від нім. Volksdeutsche — етнічні німці) — загальна назва німецьких національних меншин у Європі напередодні та в роки Другої світової війни (1939 – 1945).

ШВО УПА «Буг» – штаб воєнної округи УПА «Буг»

Шуцманшафт (від нім. Schutzmannschaft), скор. Шума (нім. Schuma), Schutz – захист, Mannschaft – команда) — «охоронні команди», особливі підрозділи, спочатку у складі допоміжної поліції Третього рейху на окупованих територіях в роки Другої світової війни, каральні батальйони, що діяли під безпосереднім командуванням німців і разом з іншими німецькими частинами. Як правило, формувалася з місцевого населення і військовополонених. Пізніше деякі частини переведені до складу СД та СС.

ВСТУП

Творення Української держави, усі аспекти боротьби за її незалежність завжди цікавили широкі верстви громадськості та дослідників історії. Надзвичайно цікавим, хоч і драматичним, видається період Другої світової війни. Саме в цей час Україна опинилася під прицілом різних окупаційних режимів. У зв'язку з цим активізувалася й діяльність борців за незалежність держави – українських націоналістів. Показовим можна вважати опір окупаційним режимам на теренах Західної України. Адже саме ця територія ще до початку Другої світової війни тривалий час була під владою поляків (див. Додаток А). У роки Другої світової війни тут з'явилися ще й нові окупанти – більшовики та німці. Після Другої світової війни та визволення від німецького окупанта постало завдання позбутися окупанта радянського.

Актуальність теми. Важливо проаналізувати діяльність борців за українську національну ідею, які опинилися в екстремальних умовах. Адже їм довелося одночасно вести боротьбу проти різних окупаційних режимів. Політичні зміни, які відбулися в цей час, вплинули на тактику та методи діяльності борців за українську національну ідею. Саме Друга світова війна продиктувала членам ОУН нові цілі, мобілізувала їх діяти дещо по-новому. З огляду на це аналіз їхньої діяльності в часі Другої світової війни та в післявоєнний період є важливим. Актуальність дослідження організаційної та військово-політичної діяльності на теренах Равської округи пояснюємо тим, що, по-перше, хоч названа округа як адміністративно-територіальна та структурна одиниця українського визвольного руху середини ХХ ст. була ключовою ланкою в системі Руху опору окупаційним режимам, однак досі відсутнє окреме дослідження її й поки що відчутний брак у сучасній українській історіографії ґрунтовних праць з історії окремих організаційних одиниць збройного підпілля ОУН; по-друге, актуально виявити регіональні особливості перебігу національно-визвольних змагань.

Актуальність комплексного дослідження діяльності ОУН на території Равської округи, яке передбачає розгляд самої організаційної структури ОУН, аналіз її форм та методів боротьби за незалежність, увиразнення принципів підпільного Руху опору як добре налагодженого механізму

покликане також спростувати ідеологеми, запропоновані радянською владою.

Обране для дослідження питання є на часі ще й тому, що в сучасному суспільстві дискусії щодо ідей та діяльності українських націоналістів є найбільш політично загостреною проблемою недавнього минулого. Зрештою, інформаційна війна проти УПА розпочалася ще в 1940-их роках, тоді вона була важливим доповненням до воєнних операцій. Причому Німеччина у своїх листівках називала повстанську армію творенням «московських жидів», а радянська пропаганда на весь світ оголошувала її вояків колаборантами, зароданцями Гітлера, «українсько-німецькими буржуазними націоналістами». Перемога СРСР у Другій світовій війні дала йому можливість не тільки зосередити на боротьбі проти УПА свої військові сили, а й примножити потуги власної пропаганди, спрямовані проти неї. Зрештою, завзяті пропагандистські атаки не припинялися й після розгрому повстанського руху, вони тривали до останніх днів існування Союзу. Результати цієї роботи в Україні даються взнаки – у ставленні до УПА її населення розділилося [136, с. 8].

Ще й сьогодні питання ставлять так: чи варто включати до героїчних традицій вітчизняної історії боротьбу українських націоналістів із окупантами; чи вважати діяльність оунівців внеском у перемогу над ворогом у роки Другої світової війни. Враховуючи зацікавленість у суспільстві, гостру полеміку в сучасному політичному середовищі, попередній висновок Урядової комісії, який «...полягає у з'ясуванні питання, яким повинно бути офіційне ставлення сучасної влади до підпільно-повстанських структур, що боролися за незалежність України у минулому» [191, с. 46], вважаємо, що аналіз діяльності українських націоналістів у Західній Україні в роки Другої світової війни та в післявоєнний період є **актуальним** і потребує дослідження. Важливо з'ясувати особливості руху ОУН на території Равської округи, оскільки саме вона напередодні та під час Другої світової війни опинялася під владою різних держав. Равська округа була однією із найважливіших організаційних та адміністративно-територіальних структурних одиниць підпілля ОУН, ключовою ланкою в системі Руху опору

проти окупаційних режимів середини ХХ ст. Дослідження діяльності ОУН на території Равської округи допоможе заповнити наявні прогалини в розумінні процесів і явищ Другої світової війни та повоєнних років, вийти на новий рівень підготовки узагальнюваних праць з політичної історії України розглядуваного періоду. Щоб дати належну оцінку діям оунівців, слід простежити за їхньою реакцією на зміну політичних режимів та з'ясувати, чи послідовними були ці борці в досягненні свого завдання – у відстоюванні національних інтересів. Зараз, коли Україна знову опинилася під загрозою окупації, актуально звернути увагу на досвід попередників у боротьбі за незалежність, вказати на позитивні моменти в діяльності ОУН та врахувати помилки, яких припускалися українські націоналісти.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в рамках теми „Інноваційний потенціал історико-культурної спадщини”, яку розробляє кафедра історії України та етнокомунікації Національного університету „Львівська політехніка” (реєстраційний номер 0114u005247).

Об'єкт дослідження – військово-політична та організаційна діяльність українських націоналістів на території Равської округи ОУН в 1939–1945 роках.

Предмет дослідження – становлення, розвиток та напрями організаційної діяльності українських націоналістів; форми та методи та військово-політичних дій ОУН на території Равської округи в 1939–1945 роках.

Мета і завдання дослідження.

Мета роботи – на основі ґрунтовного вивчення архівних документів, спогадів очевидців та опрацьованої літератури дослідити особливості опору українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи ОУН в 1939–1945 рр. та проаналізувати організаційну та військово-політичну діяльність ОУН.

Розкриття мети передбачає необхідність дослідити:

- відомі праці сучасних істориків та визначити їхню позицію щодо опору українців проти німецької, радянської влади та польських збройних

формувань в роки Другої світової війни, звернути увагу на аргументованість доказів та зробити висновок про об'єктивність суджень науковців;

- тенденції розвитку історіографії щодо питання про національно-визвольний опір українців у роки Другої світової війни;
- документи, в яких йдеться про національний опір окупаційним режимам на території Равської округи ОУН у роки Другої світової війни: опубліковані збірники документів та особисто дібрати з архівів й опрацювати документи, що стосуються досліджуваного питання;
- ставлення населення Равської округи до більшовицької влади та вказати на причини такого ставлення;
- особливості діяльності ОУН на території Равської округи з вересня 1939 – до 22 червня 1941 рр. та визначити чинники впливу на діяльність ОУН, з'ясувати, яку основну мету ставила перед собою Організація українських націоналістів на початку Другої світової війни та яким чином досягала своєї мети;
- характер протистояння українських націоналістів (ОУН(б), УПА) німецькому окупаційному режимові на території Равської округи ОУН в 1941–1944 роках. Звернути увагу на таке: формування взаємовідносин між німецьким окупаційним режимом та українським населенням, що проживало в досліджуваному регіоні; методи організації спротиву німецькому окупаційному режиму на досліджуваній території; масштаб боротьби українських націоналістів проти гітлерівського окупаційного режиму на основі окремо взятого регіону; наслідки організованого опору українських націоналістів проти німецького окупаційного режиму
- причини та особливості польсько-українського протистояння на території Равської округи;
- причини опору українських націоналістів в 1944–1945 роках становленню радянської влади в досліджуваному регіоні як у показовому регіоні Західної України; охарактеризувати особливості становлення тут радянської влади; з'ясувати, яких ідеологічних впливів зазнавали мешканці; виявити основні напрямки політики радянської влади, які спричинили особливий опір місцевого населення;

- збройні виступи ВО «Буг» на території Равської округи; з ким саме воювала ВО «Буг»;
- особливості військової тактики ВО «Буг» з арміями різних окупантів; на основі аналізу газетних статей зробити висновок про мотиви збройних сутичок ВО «Буг»; збройное протистояння ВО «Буг» окупаційним режимам;
- особливості агітаційно-пропагандистської роботи ОУН та УПА: способи пропаганди, до яких вдавались українські націоналісти; аргументи та факти використовували українські націоналісти, впливаючи на маси та поширюючи свої ідеї; листівки і брошури, скеровані на населення і на бійців супротивника;
- діяльність ВО «Буг» після закінчення Другої світової війни.

Наукова новизна отриманих результатів. У роботі на основі залучення до наукового обігу неопублікованих документів реферантури ОУН, органів радянської влади, німецьких і повстанських документів, а також історіографічного матеріалу вперше досліджено особливості опору українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи ОУН в 1939–1945 роках.

- вперше детально проаналізовано Рух опору в роки Другої світової війни на території Равської округи ОУН;
- на основі свідчень очевидців з'ясовано ставлення населення досліджуваного регіону до політики окупаційних режимів: наведено конкретні приклади спротиву мобілізації до армії окупантів, протистояння економічній окупації, спротиву новій ідеології радянської влади й боротьбі з греко-католицькою церквою;
- за допомогою друкованих засобів масової інформації періоду Другої світової війни відтворено загальну картину стану справ у Равській окрузі: продемонстровано поведінку окупантів та відтворено реакцію українських націоналістів, яка була відповіддю на прояви утисків місцевого населення;
- вперше зібрано, систематизовано та проаналізовано в комплексі документи, які засвідчують масштабність національного опору різним окупаційним режимам на теренах Равської округи;

- удосконалено, систематизовано та доповнено інформацію про діяльність на території Равської округи угруповань ОУН та УПА;
- удосконалено, доповнено та уточнено дані про активних учасників Руху опору на території Равської округи;
- у науковий обіг введено архівні матеріали, які не були предметом наукового аналізу; проаналізовано авторські записи спогадів учасників та очевидців досліджуваних подій;
- з'ясовано особливості ведення боротьби одночасно проти трьох окупаційних режимів: продемонстровано тактику дій українських націоналістів в екстремальних умовах;
- узагальнено, пояснено й мотивовано особливості ведення боротьби в роки Другої світової війни за незалежність;
- досліджено особливості боротьби ОУН та УПА після завершення Другої світової війни.

Хронологічні рамки роботи охоплюють 1939–1945 рр. – від часу формування Равської округи до структурної реорганізації у національно-визвольному русі. На межі 1944–1945 років внаслідок приєднання Равської округи до Сокальської було утворено Сокальсько-Равську округу ОУН і Равська округа перестала існувати як самостійна одиниця в структурі ОУН. Таке окреслення хронологічних рамок дасть змогу проаналізувати боротьбу українського націоналістичного підпілля з різними окупаційними режимами та простежити перехід від формування власних збройних відділів до масової повстанської боротьби.

Хронологічні рамки роботи також охоплюють події 1939–1945 років, тобто період від вступу Червоної армії на територію Західної України до закінчення Другої світової війни та післявоєнний період – до того часу, коли ВО «Буг» припинила свою діяльність.

Територіальні рамки дослідження охоплюють територію Равської округи, яка в період її максимального розвитку об'єднувала Жовківський, Рава-Руський та Любачівський повіти. За сучасним адміністративно-територіальним устроєм – це територія Жовківського району Львівської області та частково Підкарпатського воєводства Республіки Польща.

Практичне значення одержаних результатів. Проведені дослідження мають прикладне значення, вони особливо актуальні для досліджень з історії окремих територіальних одиниць ОУН, для подальшого вивчення історії українського визвольного руху середини ХХ ст., зокрема, для аналізу його структури, керівного складу, форм і методів боротьби проти окупаційних режимів та для дослідження способів побороювання націоналістичного підпілля репресивно-каральною системою СРСР. Зібраний фактографічний матеріал, висновки роботи будуть корисними дослідникам для написання узагальнювальних праць з новітньої історії України, для вивчення історії українських збройних формувань 1940-х років, історії окремих населених пунктів Галичини та для досліджень краєзнавчого характеру, а отриманий біографічний матеріал може бути використаний для укладання енциклопедичних та довідкових видань, для створення музейних експозицій та тематичних виставок. Матеріали дисертаційного дослідження можна застосовувати під час вивчення курсу історії України періоду Другої світової війни, а також для підготовки спеціалізованих і узагальнювальних програм з військової історії України.

Особистий внесок здобувача. Усі етапи дослідження виконані дисертантом самостійно й нові наукові положення, які винесені на захист, отримані ним особисто, що відображено у списку опублікованих праць. Особистий внесок здобувача полягає в дослідженні проблематики діяльності ОУН та УПА в 1939–1945 роках на території Равської округи, де одночасно тривала боротьба проти поляків, німців та більшовиків.

Апробація результатів дисертації. Результати, окремі тези та положення дисертаційної роботи було представлено у виступах на наукових конференціях, а саме: : II Всеукраїнській науковій конференції «Постать на тлі епохи: до 120-річчя від дня народження Євгена Коновальця» (Львів, 2011 р.); Всеукраїнській історичній конференції «Актуальні проблеми вивчення українського визвольного руху 1920–50-х рр.» (Дніпропетровськ, 2012); II Всеукраїнській науковій конференції «Війна в історичній та індивідуальній пам'яті» (Кривий Ріг, 2012 р.); на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Геноцид України в ХХ столітті. Україна під

окупаційними режимами: історія та наслідки» (Львів, 2013 р.); Міжнародній науковій конференції «Історія України ХХ століття в сучасній закордонній історіографії» (Миколаїв, 2013 р.); IV Міжнародному молодіжному фестивалі науки “Litteris et Artibus” (Львів, 2013 р.); Всеукраїнській науковій військово-історичній конференції «Воєнна історія України. Галичина та Закарпаття» (Львів, 2014 р.); III Міжнародному форумі докторантському (Czestochowa (Polska) 2014 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Історико-культурна спадщина в демократичному суспільстві: сприяння діалогу, примиренню та відповідальності» (Львів, 2015 р.); Міжнародному науковому семінарі «Shared histories for a Europe without dividing lines» (Belgrade (Serbia), 2015 р.); Науково-практичній конференції «Історико-культурна спадщина в еру глобалізації» (Львів 2016 р.); Міжнародному науково-практичному семінарі «Крос-культурні та економічні аспекти розвитку євроінтеграційних процесів» (Košice (Slovak republic), 2016 р.).

Публікації. Окремі проблеми досліджень та відповідні висновки були опубліковані у таких наукових статтях:

Конюхов С. В. До питання діяльності підрайонової групи ОУН на Жовківщині на початку Другої світової війни / С. В. Конюхов // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Держава та армія». – 2012. – № 724. – С. 209–215.

Конюхов С. В. Збройний опір ВО «Буг» окупаційним режимам на території Жовківщини в 1944–1945 рр. (за сторінками підпільного видання ОУН «Стрілецькі вісті») / С. В. Конюхов // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Держава та армія». – 2012. – № 752. – С. 172–179.

Конюхов С. В. До проблеми висвітлення діяльності українських націоналістів у 1939–1945 роках в сучасних польських підручниках / С. В. Конюхов // Чорноморський літопис : наук. журнал. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – Вип. 7. – С. 88–95.

Конюхов С. В. До проблеми трактування національно-визвольного опору українців в роки Другої світової війни / С. В. Конюхов // Вісник

Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Держава та армія». – 2014. – № 780. – С. 181–189.

Конюхов С. В. Місце і роль єврейського населення в опорі радянському окупаційному режимові на території Жовківщини / С. В. Конюхов // «Гілея: науковий вісник»: зб. наук. пр. – К., 2015. – Вип. 94 – 2015. – С. 54–61.

Конюхов С. В. Особливості діяльності ОУН та УПА на території Жовківського надрайону ОУН у 1946–1947 рр. / С. В. Конюхов // «Гілея: науковий вісник»: зб. наук. пр. – К., 2016. Вип. 107 – 2016. – С. 88–93.

Конюхов С. В. Особливості агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН та УПА проти Радянського союзу в 1944–1945 роках на території Східної Галичини» («The Peculiarities of Agitation-Propagandist Activity of OUN and UPA against the Soviet Union in 1944–1945 in Eastern Galicia») / С. В. Конюхов // *Między prawdą a zwątpieniem. W poszukiwaniu obrazu przeszłości*, pod red. R. Majznera, Ł. Cholewińskiego, t. II, Częstochowa 2014. – p. 49–58.

Структура роботи. Структура зумовлена метою і завданнями дослідження. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, який налічує 239 позицій. Загальний обсяг дослідження – 227 сторінок. Обсяг основного тексту дисертації становить 188 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ОГЛЯД ІСТОРИОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛ

1. 2. Історіографія проблеми

Історичні праці про опір українських націоналістів окупаційним режимам в Україні та на території Равської округи зокрема, – це низка досліджень, які висвітлюють проблеми, пов'язані зі здійсненням військових дій та кампаній, з військовою організацією, із заходами, до яких вдавалися українці з метою національно-визвольної боротьби за незалежність України.

Питання про рух націоналістів у роки Другої світової війни та в післявоєнний період в нашій країні довгий час або замовчувалося, або подавалося у вигідному для радянської влади баченні. До сьогодні в українському суспільстві по-різному оцінюють події Другої світової війни. Нерідко можемо чути словесні напади на учасників українського Руху опору. Зрештою, неоднозначна оцінка опору українців окупаційним режимам простежується й в історіографії. З огляду на це важливо проаналізувати відомі вже дослідження, присвячені означеній тематиці, необхідно з'ясувати, на основі яких джерел історики робили свої висновки, чи враховували свідчення очевидців подій, чи звертали увагу на документи політичних та військових організацій, які перебували на взаємопротилежних позиціях. Актуальність дослідження історіографії підсилюється й політичною гостротою: досі помітне різне ставлення до живих учасників бойових дій Другої світової війни, які були розділені ідеологічними та військово-політичними бар'єрами. На різних рівнях відбуваються дискусії стосовно визнання ОУН і УПА воюючою стороною в роки Другої світової війни, стосовно надання їм юридичного статусу учасників національно-визвольної боротьби, стосовно загальної оцінки опору українців окупаційним режимам. Сьогодні помітні й намагання реабілітувати й героїзувати діяльність ОУН і УПА. Проти цього виступають ветерани радянської армії, яких довгий час незаперечно вважали героями. Вони стверджують, що оунівці й упівці – злочинці, зрадники народу, фашистські прислужники [176, с. 3–15]. Саме

така думка простежується й в історичній науковій літературі радянського періоду.

Однак у наш час історики мають змогу в повному обсязі використовувати архівні документи й матеріали, тому вони з нових позицій розглядають складні процеси, які мали місце в роки Другої світової війни.

У цьому розділі ми проаналізуємо відомі праці сучасних істориків та визначимо їхню позицію щодо опору українців окупаційним режимам в роки Другої світової війни, звернемо увагу на аргументованість доказів та зробимо висновок про об'єктивність суджень науковців, розкриємо тенденції розвитку історіографії щодо питання про національно-визвольний опір українців у роки Другої світової війни, вкажемо основні відомі вже напрямки досліджень руху опору на території Равської округи.

Зазначимо, що сучасні дослідники беруть до уваги різні розвідки, в яких розглянуто історичні процеси Другої світової війни, й активно аналізують відомі вже напрацювання.

Так, науковець І. Наумова проаналізувала сучасну історіографію, що стосується питань Другої світової війни загалом [186].

В. Старка звернув увагу на окремі проблеми історіографії: простежив, як у науковій літературі трактують терміни «партизанська війна» та «Рух опору» [217].

Основні напрями і концепції української історіографії, що стосується періоду Другої світової війни, виклали у своїй праці К. Кондратюк та О. Сухий [166].

Видатний історик і громадський діяч професор Т. Гунчак окреслив ключові проблеми історіографії, яка стосується не лише періоду Другої світової війни, а й українського визвольного руху (до 1950 року) [144].

Відомі й дослідження історіографії руху опору на території України О. Маруценка, в яких він простежив за формуванням підходів до вивчення вітчизняної історії 1939–1945 років, наголосив на ґрунтовному розкритті ролі і значення «українського питання» в роки Другої світової війни, визначив його місце в зовнішньополітичних доктринах, стратегіях і політиці провідних зарубіжних країн у цей період новітньої історії [180].

До проблем історії України періоду Другої світової війни звертались історіографи Л. Зашкільняк, О. Оглоблин [188], О. Лисенко [174], В. Стецкевич [218] та інші. Відомі загальнотеоретичні розробки, як-то: відповідні розділи колективної монографії «Україна: Політична історія ХХ – початок ХХІ століття» [229]. 2011 року вийшло науково-популярне видання у двох книгах «Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття» [227; 228], в якому висвітлено широке коло питань періоду Другої світової війни.

Для досліджень важливою є й довідкова література, як от: «Львівщина у Великій Вітчизняній війні (1941–1945 рр.)» [64], «История городов и сел Украинской ССР. Львовская область» [151].

Зрештою, жодне наукове дослідження не обходиться сьогодні без огляду історіографії. Ми ж, розглядаючи історіографічний процес, зауважили, що на різних етапах поступу суспільства різними були й пріоритетні питання історіографії.

Наприклад, у радянські часи історики, активно висвітлюючи події воєнного часу, звертали увагу на тактику та стратегію, на героїзм народу, який вистояв війну, на злочини окупантів-німців. Історіографія періоду радянської доби рясніє дослідженнями ролі та досвіду КПРС у боротьбі за перемогу над ворогом. Про участь у бойових діях ОУН та УПА в цій літературі взагалі не йдеться. І в підручниках для учнів не було й згадки про ОУН чи УПА. Свідченням цього є підручник Островського В. П., Старцева В. І., Старкова Б. А. «Історія СРСР» [192]. У той же час поза увагою були помилки радянської армії, не розглядалась репресивно-каральна система радянської влади, а участь у Другій світовій війні УПА та ОУН розглядалася лише в негативному плані.

Сьогодні, коли з'явилась можливість доступу до засекречених раніше архівних документів і матеріалів, дослідники почали активніше вивчати й причини та особливості опору українців окупаційним режимам. Історики звертають увагу на ширше коло питань та намагаються всебічно розглянути проблему. Наприклад, історик О. Павлишин вважає, що оскільки революційні процеси на західноукраїнських землях розглядались виключно

через призму класової боротьби, сучасні історики повинні здійснити спробу переоцінки національно-визвольних змагань [193, с. 141]. На нашу думку, питання про опір українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи ОУН слід розглядати у взаємозв'язку з основними тенденціями історичного розвитку національного руху взагалі. Такий підхід дозволить робити висновки про державотворчий потенціал українських національних сил. З огляду на це, цінними є дослідження, в яких звернуто увагу на те, як саме формувався національно-визвольний дух нашої нації, як зростали та міцніли ряди українських патріотів. Саме на ці аспекти звернуто увагу в працях О. Павлишина «Львівщина в добу Західно-Української Народної Республіки (1918–1919)» [194].

Історик О. Сухий вважає, що сучасні науковці покликані ретельно аналізувати усі контексти національної історії [221]. Демократичні процеси в країні дали можливість вільно вивчати й обговорювати кардинальні ключові проблеми української історії воєнного періоду. Використовуючи велику джерельну базу, дослідники все ж роблять різні висновки про особливості й суть опору окупантам. Ось приклади:

Академік НАН України П. Толочко в статті «Историю пытаются подменить мифами» пише, що частина науковців обслуговує політичну кон'юнктуру, живе за принципом: чого завгодно? А коли «завгодно» говорити, що бандерівці – це герої-визволителі України – і вони це говорять [224]. У виступах відомого науковця, вважаємо, відчувається заангажованість мислення, у згаданій же публікації вченого немає глибокого аналізу документів, які підтверджували б його думку.

Своє негативне ставлення до «героїзації» ОУН та УПА висловлює й І. Наумова. Вона стверджує, що в новітніх публікаціях, спрямованих на ОУН та УПА, замовчується проведення терору та воєнних дій проти Червоної Армії, радянських партизан, проти мирного польського й українського населення, яке співчувало радянській владі і радянським партизанам, а курс на героїзацію ОУН та УПА підтримується певними політичними силами, представниками владних структур, а отже, академічними інститутами в

галузі історії [186, с. 192]. Але аналізу та обґрунтування цих думок у праці дослідниці не простежується.

На руйнівній для українського народу діяльності УПА наголошує В. Павлів: «Фактом є те, що командування УПА мало символічний вплив на розрізнені партизанські загони, особливо після приходу «червоної армії». Можна також припустити, що «в ліс» йшли не лише патріоти-борці за Україну, але й люди, яким не було місця у цивільному житті за будь-якої влади. Не важко здогадатися, що у серцях повстанців з часом селився страх, бажання вижити будь-якою ціною, чи помститися за загальну поразку або особисту кривду» [220, с.187]. Як розуміємо, твердження В. Павліва ґрунтуються в основному на припущеннях та здогадках. А, як зазначає О. Сухий, у сучасних умовах актуальним залишається пошук історичного факту чи фактів та відповідне їх трактування [221, с. 26].

Деякі історики, досліджуючи національно-визвольне спрямування ОУН, ототожнюють його, наприклад, з ідеологією та практикою радянського тоталітаризму 1930-х років чи фундаменталістськими релігійними течіями [164, с. 166–167], вважають цю організацію фашистською [155, с. 47]. Ці історики подають окремі факти, висмикнувши їх з контексту подій. Як зазначають історики В. Смолій та Ю. Левенець, висмикування історичних фактів з контексту провокує омани й підсилює міфологізацію масової історичної свідомості, створює можливості для маніпулювання образами минулого і сьогодення [212, с. 14]. Однак, як відомо, з початком Другої світової війни рух українських націоналістів, який передбачав боротьбу за національну незалежність та ліквідацію окупаційного режиму, отримав характер національно-визвольного [156, с. 41].

Відомо чимало наукових розвідок, в яких проаналізовано вороже ставлення ОУН і УПА й населення України взагалі до німецького окупаційного режиму, до радянської влади і до поляків у роки Другої світової війни. У цих дослідженнях наведено відповідні документи, взято до уваги матеріали газет тогочасного періоду, враховано свідчення очевидців подій. Так, І. Патриляк у книзі «Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках» розповідає не тільки про методи

боротьби українців з гітлерівською окупацією, а й звертає увагу на довготривалу історію спротиву німецькому окупаційному режимові. Він зазначає: період свідомої співпраці між ОУН і Німеччиною завершився невдовзі після проголошення Акта 30 червня 1941 року [197, с. 299]; антинімецька активність значно зросла із середини березня 1943 року, коли до лісу дезертирувала частина української допоміжної поліції, внаслідок чого сили ворога були послаблені, що розв'язувало руки повстанцям [197, с. 176]. Під рубрикою «Мовою фактів» історик наводить конкретні приклади протистояння українських націоналістів німецьким окупантам [197, с. 232–233]. На активній боротьбі українських націоналістів проти німецького окупаційного режиму наголошують й інші сучасні історики: О. Денищук [147], В. Косик [169], В. Ільницький [152], А. Ліпкан [177]. Так, про боротьбу УПА з німецькими окупантами на території Равської округи ОУН довідуємось із досліджень О. Денищука [146, 147], який на основі архівних матеріалів, літературних даних та спогадів безпосередніх учасників подій, уклав хронологічний перебіг збройного опору українських націоналістів з 1942 по 1944 рік. Однак у його праці відсутнє порівняння та зіставлення інформації з різних джерел, немає й об'єктивного аналізу поданої інформації.

Аналізуючи бойові, диверсійні, розвідувальні й контррозвідувальні форми та методи діяльності оунівської підпільної мережі та УПА, історики часто наголошують на проблемі колабораціонізму на українських землях. Так, наприклад, українські науковці М. В. Коваль [162] та О. В. Потильчак [199] з'ясували передумови і причини колабораціонізму на території колишнього Радянського союзу й дослідили його соціальну базу.

Перехід 170 тисяч мешканців України на службу до різного роду німецьких окупаційних структур М. В. Коваль пояснює не лише бажанням отримати особисту вигоду, а й почуттям кривди, отриманої від радянської влади. Науковець стверджує, що до трагедії українського народу долучилася не лише німецька окупація, а й радянська тоталітарна система. Однак М. В. Коваль відкидає твердження про те, що вигнання з України німецьких військ було повторною окупацією Червоною армією [162, с. 317–318].

Матеріали німецьких документів, проаналізовані істориками, дають підстави стверджувати, що ОУН (б) не могла відкинути ідеї Акту 30 червня, бо це означало б відкинення нею своєї революційної традиції, основною метою якої було відновлення незалежної української держави. Бажання незалежності з часом проявлялось все більше і більше, разом з рішучістю звільнитись від німецького впливу [170].

Історик В. Шайкан, досліджуючи колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в період Другої світової війни, наголошує, що лише з тактичних міркувань у складних умовах того часу ОУН (б) йшла на співпрацю з Німеччиною. Все ж таки з часом бандерівський рух зайняв радикальну позицію щодо гітлерівців, Червоної армії та польської сторони [231].

В історичному нарисі «Жовківщина» за допомогою конкретних прикладів продемонстровано опір мешканців Жовківського району німецьким окупантам: 11 березня 1939 року командир Львівської округи генерал Лянгнер сформував бойову групу «Жовква» під командуванням С. Івановського (її завданням було створити лінію борони на фронті Жовква-Янів) [148, с. 181].

Із праць сучасних науковців випливає, що стосунки українських націоналістів і Німеччини у роки Другої світової війни зазнавали постійних змін залежно від геополітичної ситуації, однак за будь-яких умов націоналісти намагалися максимально використовувати обставини на користь боротьби за національну ідею: саме задля утвердження самостійної держави лідери ОУН вважали за доцільне й співпрацювати з Німеччиною, й займати вичікувальну позицію, однак коли обставини вимагали боротьби з німецькими окупантами, УПА вела цю боротьбу безкомпромісно й масштабно. Сучасний український історик О. Денищук підрахував, що УПА та збройні відділи ОУН (б) в 1941–1944 рр. провели 2526 антинімецьких акцій, внаслідок яких загинуло 12427 німців [147, с. 147]. А це означає, що українські націоналісти активно боролися за самостійність України та за звільнення її від гітлерівського насилля.

Очевидно, що, опинившись під впливом і натиском різних військово-політичних сил, ОУН (б) і УПА були змушені обороняти українське населення не лише від німецьких окупантів, а також і від польського підпілля та Червоної армії. Сучасні історики проаналізували історичні передумови українсько-польського конфлікту та особливості протистояння на українсько-польському «фронті» в роки Другої світової війни. Цікавими є наукові розвідки І. Ільюшина [154], В. Косика [169], В. В'ятровича [136], І. Патриляка [198] та ін.

І. Патриляк зазначає, що міжетнічний українсько-польський конфлікт у роки Другої світової війни стався внаслідок очевидної німецької провокації [197, с. 397]. Про це йдеться й в одному з донесень польського підпілля до Лондона: акцію виселення поляків із території Замоїського повіту з метою створити зразкову німецьку колонію «Гімлерштадт», гестапо здійснювало руками українців і тому «найближчі дні і ночі можуть рясно спливати кров'ю і ясніти загравами пожеж» [74, с. 394].

В. В'ятрович вважає, що для означення українсько-польських стосунків слід уживати слово «війна», а не «конфлікт»: конфлікт може й не мати таких кривавих форм, яких він набув між українцями й поляками в роки Другої світової війни; головним засобом розв'язання конфлікту не обов'язково є воєнні дії, як це сталося в 1942–1947 роках [70, с. 31–32].

В. В'ятрович, детально проаналізувавши польські стосунки, зробив висновок про те, що для українців війна з поляками була національно-визвольною, повстанською (тому й головним суб'єктом у ній була Українська повстанська армія) [70, с. 35].

Дослідження В. В'ятровича підтверджують думку іншого дослідника Б. Гудя, який зазначає, що криваве протистояння українців і поляків під час Другої світової стало завершальним акордом багатовікового конфлікту, який за багато років трансформувався з етносоціального в етнополітичний [142]. Подібний погляд на українсько-польське протистояння в роки Другої світової війни висловлює й історик О. Стасюк [215]. Загалом же сучасні історики сходяться на думці про те, що виступи ОУН проти Польщі були преш за все виявом антиокупаційної боротьби, а не антипольської.

В історіографії простежуються різні погляди й щодо протистояння УПА та радянської влади. Упродовж багатьох років возвеличувалася боротьба червоних партизан проти німців і націоналістів за відновлення на території СРСР радянської влади, стверджувалися як абсолютно правильні всі дії червоної армії. Сьогодні ж історики намагаються всебічно розглянути українсько-радянське протистояння в роки Другої світової війни. Наприклад, Ю. Ніколаєць звернув увагу на моральний стан і настрої червоноармійців у роки Другої світової війни, на прояви дезертирства й боротьбу з ним детально проаналізував Ю. Ніколаєць [187]. Свої висновки про погіршення морального стану Червоної армії науковець обумовлює, зокрема, впливом її відступу і поразками у прикордонних битвах, психологічним тиском з боку ворога, фізичним виснаженням солдатів та офіцерів унаслідок постійних боїв, помилками вищого керівництва і тоталітарною системою, що сковувала ініціативу, призводила до розгубленості та зволіканням з прийняттям рішень.

Збройне протистояння військ УПА радянському тоталітарному режимові дослідили історики М. Литвин, І. Патриляк [197], П. Мірчук [182], О. Луцький, К. Науменко [175]. Використовуючи багатий фактичний матеріал, вони висвітлили героїзм, самопожертву й незламний національний дух українських підпільних загонів ОУН і УПА, які боролися за незалежну українську державу, а отже, й проти Червоної армії та радянської влади.

Історики М. Литвин, О. Луцький, К. Науменко простежили за протистоянням радянському режимові на західноукраїнських землях в 1939 році [175].

І. Патриляк більше уваги приділяв протистоянню в Україні взагалі та взяв до уваги 1943–1945 роки. Він, розглядаючи боротьбу між УПА та радянськими партизанами, зазначає: «Кардинально відмінні цілі українських повстанців і радянських партизанів зумовили війну між цими рухами в роки гітлерівської окупації. Оунівці прагнули створити незалежну українську державу, відвоювавши в окупантів рідні землі, натомість червоні партизани боролися проти німців і націоналістів за відновлення на території СРСР радянської влади. Через ці відмінності двом сторонам було надзвичайно складно знайти порозуміння навіть у можливій спільній боротьбі проти

гітлерівців» [196, с. 388]. Описуючи сутички УПА з окремими підрозділами Червоної армії та протистояння з НКВС у 1944–1945 роках, І. Патриляк використовував не лише документи, а й щоденникові записи українських повстанців [196, с. 412]. Науковець І. Патриляк наводить текст листівки, яку розповсюджували українські націоналісти: «Український народ! Тікають з України німецько-гітлерівські окупанти. На їх місце приходять такі ж самі сталінсько-більшовицькі загарбники. Зі зміною окупанта в Україні нічого не змінилося» [196, с. 142]. Історик дійшов висновку, що хоч завзята й безкомпромісна боротьба українських самостійників із найпотужнішою державою повоєнної Європи тривала ще понад десять років після завершення війни, але перші два роки протистояння були чи не найкривавішими [196, с. 442]. Свої дослідження І. Патриляк підтвердив статистичними даними.

У праці П. Мірчука «Українська повстанська армія 1942–1952» неодноразово згадуються Жовківський та Рава-Руський райони, які входили до Равської округи. Описуючи окупаційний період 1944 року, автор, щоб продемонструвати грабунок українського населення радянською владою, за допомогою статистики, що стосується Львівської області взагалі та територій навколо м. Жовква зокрема, засвідчує, що контингенти хліба і м'яса у той час були надмірно високими [181, с. 96]. Це, безумовно, було однією з причин спротиву окупаційній радянській владі. П. Мірчук наголошує й на інших причинах опору. Він аналізує господарювання на українській землі більшовиків, які встановлювали також «лісові норми» (на село накладали обов'язок нарубати впродовж місяця 1000–1200 кубометрів дерева), грошові податки, не дбали про дотримання санітарних норм, що призвело до масових захворювань на тиф та ін. автор простежує діяльність радянської влади у різних напрямках: демонструє підступність у ставленні до селян, робітників, інтелігенції, вказує на методи впливу на різні сфери розвитку суспільства: на культуру, мову, церкву та ін. й доходить висновку, що більшовики використовували всі можливі засоби винищування українського народу й української культури, їхніми методами терору були безупинні обшуки, арешти, вивезення людей, грабіж, вбивства, нищення «куркульських

господарств», прилюдні катування. В такій ситуації єдиним оборонцем українського народу стала Українська повстанська армія (УПА) [181, с. 105]. Розглядаючи тактику боротьби УПА проти радянської влади, П. Мірчук констатує, що УПА широко практикувала рейди. Автор наводить чимало прикладів таких рейдів. Серед них згадується й рейд 1945 року, в який вирушили три сотні куреня «Холодноярці» під командуванням керівників Града, Глухого і Грізного з Жовківщини по теренах північно-західного Закарпаття [181, с. 97]. Дослідження П. Мірчука засвідчують, що в Жовківському та Рава-Руському районах, як і будь-яких інших районах Західної України, здійснювались утиски з боку радянської влади, тому на цих теренах, як і в усій Україні, зростало невдоволення окупаційним режимом, що спонукало до боротьби.

Про боротьбу з радянською владою йдеться й у нарисі «Жовківщина». В 1939–1941 роках проти радянської влади повстала повітова ОУН, провідником якої був Завада Степан (псевдо Кожум'яка), родом із присілка Завади, що належав до с. Нова Скварява [148, с. 209]. У нарисі «Жовківщина» звернуто увагу на удосконалення організаційної структури національного підпілля, детально проаналізовано розгалуження повітового Проводу ОУН Жовківщини, яким керував В. Гоцій. Власне, місто Жовква, зазначають автори нарису, мало статус районного проводу. У кожний районний провід входило 2–3 підрайонні (куші), яким підпорядковувалося 6–7 сільських організацій (станцій). Всього ж у Жовківському повіті діяло 45 станцій [148, с. 232]. Нарис «Жовківщина» доводить, що боротьба з окупаційним режимом точилася в кожному повіті, в кожному найменшому населеному пункті.

В дослідженнях про діяльність ОУН на теренах Равської округи йдеться й про те, що українські націоналісти протистояли окупантові різними способами: і зброєю, й словом. Неабияке наукове значення має монографія О. Стасюк «Підпільні друкарні ОУН (1941–1953 рр.)». Авторка на основі великого масиву джерел дослідила, що попри збройний опір у розглядуваний період поживалася також і діяльність пропагандивної системи опору українських націоналістів; дослідниця висвітлила систему функціонування

підпільних друкарень ОУН на українських землях в умовах нацистської та радянської окупацій [215]. О. Стасюк звернула увагу на те, що друкарня «Прага» поблизу м. Жовква була однією із найпотужніших на той час. У праці детально описано процес становлення цієї друкарні, вказано, що місцеві підпільники 1941 року отримали завдання підшукати місце для її облаштування, тоді ж створили групу для охорони та транспортування (у розмонтованому вигляді вона була в м. Куликові 1942 року, далі її перебазували на хутір Жури-Скіри біля Мокротина) [148, с. 19–20]. 1943 року її перенесли в с. Стільсько Миколаївського району і саме завдяки їй з 1942 року видавали журнал «Ідея і чин», друкували відозви та комунікати Проводу ОУН [148, с. 36]. У монографії звернуто увагу й на те, що пропагандивній діяльності ОУН сприяло населення Равської округи: криївка для друкарні Проводу ОУН (б) «Прага» була в stodолі одного з господарів села Мокротина, вхід до неї був замаскований під яму для зберігання картоплі [148, с. 58]. В обставинах жорстокого протиборства з окупаційною системою ніщо не могло гарантувати безпеки, тому виникала потреба частішої зміни місця розташування криївки-друкарні. О. Стасюк відзначає правильну тактику організаторів Жовківської друкарні, яким вдалося довгий час уникати арешту чи ліквідації [215, с. 62]. Про значущість друкарні для боротьби з окупаційним режимом свідчить хоча б той факт, що курував цією друкарнею очільник українських націоналістів Дмитро Маївський. Вважаємо, що справжніми борцями проти окупантів були й просто працівники підпільної друкарні. Їхні імена й посади О. Стасюк подає в спеціальній таблиці [215, с. 148]. Дослідниця ще раз підтверджує, що друкарні ОУН (і Жовківська в тому числі) відіграли велику роль у всебічній боротьбі з окупаційним режимом.

У сучасній українській історіографії також утверджується традиція поділу Руху опору в Україні за національними течіями, хоча формуванню такого підходу заважає відсутність спільної термінології. Так, історики О. Субтельний, Ф. Турченко, Я. Грицак, В. Семененко і Л. Радченко, Л. Кормич і В. Багацький виділяють дві основні політичні течії в Русі опору на території

України, одна з яких керувалася радянськими гаслами, а інша – орієнтувалася на створення незалежної України [219; 226; 143; 205; 167].

Історики по-різному класифікують Рух опору в роки Другої світової війни. Зокрема В. Косик виділяє «національний» і «радянський» Рух опору [169], а Т. Гунчак – «комуністичний підпільний і партизанський рух», «польський підпільний і партизанський рух», «український самостійницький і партизанський рух» [144], В. Трофимович [225], В. Стецкевич [218], І. Муковський та О. Лисенко наголошують на «українському національному Русі опору» [174], М. Коваль вживає термін «український рух Опору» [162]. У сучасних дослідженнях простежується думка про те, що в русі Опору в Україні було дві основні течії: «комуністичний» рух Опору та «український» руху Опору [170].

Наші спостереження свідчать, що сучасні історики намагаються об'єктивно оцінювати радянсько-українське протистояння у роки Другої світової війни. Зібрані й проаналізовані документи, свідчення очевидців дають їм право робити висновок про те, що оунівці прагнули відвоювати в окупантів рідні землі, натомість червоні партизани та Червона армія боролися проти німців і українських націоналістів, бо хотіли відновити радянську владу. Через ці відмінності двом сторонам було надзвичайно складно знайти порозуміння навіть у можливій спільній боротьбі проти гітлерівців.

Розбіжності ж у трактуванні національно-визвольного опору українців у роки Другої світової війни пояснюємо тим, що й самі документи, на основі яких зроблено висновки, не завжди можна назвати об'єктивними чи неупередженими, адже ці документи часто представляють лише один погляд на події.

Зазначимо, що наукові розвідки діяльності українських націоналістів на території Равської округи ОУН мають фрагментарний характер. Історики часто зосереджуються на дослідженні окремих бойових підрозділів УПА. Наприклад, праця Г. Лупія [115, с.6] присвячена дослідженню діяльності одного з очільників національно-визвольного руху – сотника Ема, Р. Зінкевич взяв до уваги діяльність іншого очільника національно-визвольного руху в

роки Другої світової війни – «Залізняка» [195]. Відомі й дослідження подій, що відбувалися в малих населених пунктах регіону. Так Є. Яворівський у історико-краєзнавчому дослідженні «Нова Скварява» розповідає про бойові дії УПА, які велися в окремому селі. Автор широко використовує мемуарний матеріал. Він образно описує деякі епізоди воєнного часу, як-то: напад польських бойовиків у Великодній понеділок 1943р., бій з енкаведистами в липні 1944р., облаву села «Червоною мітлою» того ж таки року (22 липня), облаву села енкавелістами 19 серпня 1944 року [235]. Л. Шанковський детально розповів про бій сотні «Галайда», якою командував сотенний Перемога поблизу с. Зіболки 21 березня 1945 року [232]. Автори проаналізували не лише тактику сотні Галайди, а й тактику командування більшовицької бригади. Вони зробили висновок – тактичний канон радянських командирів: «Жизнь солдата – копейка» спричинив поразку більшовицької бригади в лісі під Зіболками. Повстанці із сотні УПА «Перемоги» мали безсумнівну ідейну перевагу над противником.

Значним внеском у дослідження діяльності ОУН та УПА на території Равської округи в роки Другої світової війни є напрацювання В. Мороза, який розглянув діяльність ВО «Буг» [116] та подав аналіз підпільної преси ОУН та УПА на території Львівської області [117].

Проаналізовані праці сучасних істориків, які досліджували події Другої світової війни та післявоєнних процесів, дають нам змогу стверджувати, що, протистоячи полякам, німцям, радянській владі, українські націоналісти на перше місце ставили національну ідею.

1.2. Джерельна база досліджень

Сьогодні, коли нарешті можна неприховано говорити про український національно-визвольний рух у роки Другої світової війни, історики ставлять перед собою завдання якомога ближче пізнати причини та особливості дій українських націоналістів. Для цього вдаються до різних джерел: розсекречують інформацію, яка утаємничувалась на полицях радянських архівів, вивчають та аналізують документи, зіставляють задокументоване зі свідченнями очевидців. Це дає змогу по-науковому правильно й виважено робити висновки, об'єктивно оцінити минуле. А правильна оцінка минулого, як знаємо, може зберегти людство від помилок у майбутньому. На основі аналізу відповідних документів можемо робити висновки про патріотизм чи зраду українських націоналістів у роки Другої світової війни. З огляду на це питання про дослідження джерельної бази є дуже важливим і потребує детального опрацювання.

Останнім часом вийшло друком чимало документальних збірників, які висвітлюють історію національно-визвольного руху в Україні у роки Другої світової війни. У цих збірниках поміщені матеріал не лише з українських архівів, але й з польських, німецьких, російських. Мусимо віддати належне авторам цих збірників, адже саме тематично дібрані й систематизовані документи значно полегшують скрупульозну, оперту на джерельну базу працю колег-істориків, які намагаються всебічно й неупереджено висвітлювати події Другої світової війни.

Важливою джерельною базою для дослідження подій минулого є, безумовно, й свідчення очевидців подій. Однак, як відомо, за часів перебування України в складі Радянського союзу не було дозволено поширювати інформацію про національно-визвольний рух, тому спогади українців про боротьбу ОУН та УПА були опубліковані й видані за межами УРСР. Вважаємо, що таке джерело інформації, як свідчення очевидців є далеко неповним, тому потребує особливої уваги. Зазначимо, що доброю базою для наших розвідок послужили спогади мешканців Равської округи Т. Пелеха [93], поміщені в книзі «Мої молоді літа у вирі боротьби...», В. Романа «Моя праця і боротьба (спогади члена ОУН)» [94], І. Губки [77], в

яких відображено події 1939–1941 років на території Равської округи, описано організацію агітаційно-пропагандистської роботи ОУН, активізацію військово-політичної роботи мережі ОУН, збройну боротьбу з окупаційними режимами та інші, вже опубліковані спогади.

Важливими для дослідження є й уже опубліковані інтерв'ю зі Стефанією Боруц, Галиною Андрусів, Оксаною Демчиною стосовно національно-визвольної боротьби українців та спротиву діям окупантів. Ці інтерв'ю оприлюднені у відеоархіві на сайті «Територія терору» [78; 79; 80; 81].

Попри відомі й описані спогади свідків, ми скористалися власним, поки що не опублікованим архівом свідчень очевидців подій на теренах Равської округи ОУН. Автор представленого дослідження взяв десятки інтерв'ю не лише в безпосередніх учасників бойових дій Другої світової війни, а й у їхніх родичів, у людей, які просто жили в досліджуваний період. Це дало змогу з'ясувати питання, які залишилися поза увагою укладачів уже відомих свідчень очевидців, допомогло з'ясувати особливості протистоянь саме на теренах Равської округи ОУН, доповнило й підтвердило те, про що можна було довідатися з доступних на час дослідження джерел.

Відомий дослідник документальної бази періоду Другої світової війни В. В'ятрович зазначає: системно збирати спогади про польсько-український конфлікт у Другій світовій війні почали у відомому документальному центрі «Osrodek KARTA» та Інституті національної пам'яті. Найвідомішими стали такі публікації: Siemaszko W., Siemaszko E. *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na Polakach w wojewodztwie tarnopolskim 1939–1946.* – Wrocław, 2004 [70, с. 23]. Однак, як відомо, книга Семашків викликала хвилю обурення з боку українських дослідників, які виявили перекручення інформації та однобічне сприйняття її та вказали на те, що в представлених спогадах подано, так би мовити, «правду» поляків, яка нерідко не відповідала дійсності [223, с. 114].

Дискусія навколо книги спогадів В. і Є. Семашків засвідчує, що спогади очевидців можуть містити однобічну оцінку подій, а якщо ті спогади записані через десятки років після самих подій, то вони можуть бути й не

абсолютно точними. Тобто, вважаємо, хоч такі спогади є важливим джерелом для дослідження, однак, щоб провести об'єктивний аналіз питання, їх потрібно зіставляти з документами, зі спогадами інших учасників чи просто очевидців подій.

Сама джерельна база окреслила мету її дослідження – дібрати, проаналізувати й зіставити задокументовану інформацію про національний опір окупаційним режимам на території Равської округи ОУН у роки Другої світової війни та в повоєнний період. Для цього використовуватимемо:

- 1) збірники документів, які стосуються розглядуваного питання;
- 2) особисто зібрані та опрацьовані документи з архівів;
- 3) опубліковані спогади очевидців подій на теренах Равської округи;
- 4) свідчення очевидців, яких особисто інтерв'ював автор дослідження.

У документальних збірниках, які висвітлюють історію національно-визвольного руху в Україні в роки Другої світової війни, поміщено матеріали не лише з українських, але й з польських, німецьких, радянських архівів. Вагомим внеском у вивчення національно-визвольної боротьби на теренах Західної України є збірник, який упорядкували Я. Дашкевич та В. Кук ««Особые папки» Сталіна і Молотова про національно-визвольну боротьбу ОУН і УПА в Західній Україні у 1944–1948 рр.» [65]. Тут уміщено 131 документ про перебіг національно-визвольної боротьби ОУН і УПА в Західній Україні та про репресивні заходи радянських силових органів проти українського збройного підпілля. Матеріали дібрано із «Особых папок» Молотова і Сталіна, які зберігаються у Державному архіві Російської Федерації (м. Москва). Ці т. зв. «Особые папки», як зазначають упорядники, це систематично – день за днем, місяць за місяцем, рік за роком – відібрана інформація про діяльність Наркомату внутрішніх справ СРСР проти антирадянських повстанців за 1944–1948 рр., що їх особисто готував для Сталіна нарком внутрішніх справ Л. Берія. Ці скрупульозно зібрані й узагальнені відомості, на думку наркома внутрішніх справ, мали дати вождєві повне уявлення як про антиповстанську діяльність НКВС, так і про сам національно-визвольний рух [65, с. 5–6].

Із документів, поміщених у збірнику, довідуємося про кількість військово-чекістських операцій НКВС та повстанських акцій, про кількість убитих і захоплених в полон з обох боків, про найважливіші агентурні операції, тощо. За своєю суттю ці документи є хронікою подій і водночас статистикою, що мовою цифр розповідає про драматизм ще однієї маловідомої війни – внутрішньої, що її вів Сталін проти народів, які піднялися на боротьбу за своє звільнення. Зібрані разом, ці документи дозволяють проаналізувати дві складові одного процесу: диверсійно-терористичну діяльність з боку повстанців та державний терор з боку сталінської влади. У збірнику є чимало документів, в яких йдеться про стратегію й тактику боротьби радянської влади із повстанцями саме на території Равської округи. Ці документи інформують лише про окремі бойові акції тому, зрозуміло, що такі відомості є фрагментарними й неповними, однак вони допомагають відтворити загальну картину національно-визвольного протистояння.

Головним напрямком боротьби радянської влади з українськими повстанцями була збройна протидія. Складається враження, що радянська влада намагалася придушити повстанський рух усією міццю своїх угруповань. З цією метою навіть задля ліквідації нечисленних угруповань націоналістів були залучені професійні військово-каральні загони. Автори збірника зазначають, що загальна кількість військово-каральних операцій з боку радянської влади склала понад 10 тисяч [65, с. 7]. На основі документів із збірника «Особые папки» Сталіна і Молотова про національно-визвольну боротьбу ОУН і УПА в Західній Україні у 1944–1948рр.» можемо стверджувати, що у роки Другої світової війни зафіксовані приголомшливі масштаби повстанського руху.

Потужність і масштабність українського повстанського руху доводять і документи, опрацьовані істориками І. Патриляком та О. Лисенком, поміщені в збірнику «Матеріали та документи Служби безпеки ОУН (б) у 1940-х рр.» [66; 67]. Автори зробили спробу за допомогою документів відтворити еволюцію фундаментальних завдань, які ставили перед собою активісти упродовж 1940-х років, залежно від зміни загальної ситуації, в якій

перебував весь український національно-визвольний рух. У збірнику подано низку есбітських інструкцій, наказів, звітів, обіжників, розпоряджень та листівок періоду Другої світової війни. Усі ці документи виконані на високому професійному рівні. «Інструкція Службі безпеки», датована травнем 1941 року, є складовою великої інструкції «Боротьба й діяльність ОУН під час війни». Ця інструкція є документом, у якому деталізовано плани керівництва ОУН (б), спрямовані на виборювання та утвердження національної державності. У збірнику «Матеріали та документи Служби безпеки ОУН (б) у 1940-х рр.» є відомості й про протистояння на території Равської округи. Із проаналізованих документів збірника можемо зробити висновок про те, що в боротьбі проти українських націоналістів на теренах Равської округи з радянського боку брали участь як прикордонні війська, так і спецгрупи, оперативні війська НКВС.

До речі, збірник документів І. Патриляка та О. Лисенка відображає пріоритетні напрямки боротьби не лише проти радянського окупаційного режиму, а й проти німецьких окупантів та проти поляків.

Джерельна база засвідчує національно-визвольний характер протистояння у роки Другої світової війни українців проти поляків. Значну частину таких документів дібрав та систематизував відомий історик В. В'ятрович. У двотомному збірнику «Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА» він опублікував документи українського підпілля, в яких йдеться про польсько-українські стосунки. Унікальні джерела (звіти мережі ОУН та відділів УПА, інструкції та накази, протоколи Служби безпеки) створюють уявлення про політичну ситуацію в Західній Україні в роки Другої світової війни, про перебіг українсько-польського протистояння, про спроби переговорів ворогуючих сторін, про налагодження співпраці між українським та польським підпіллям. У першому томі поміщено 358 документів від січня 1942 року до квітня 1945 року (це період, коли в рамках Другої світової війни розвивалася польсько-українська війна). Серед цих документів є багато теренових оглядів, які описують ситуацію на окремій території. У збірнику В. В'ятровича поміщено дуже багато документів, які стосуються подій на Холмщині, на Волині та в

Галичині. Власне, Галичині присвячено весь третій розділ. Однак більшість витягів зі звітів, самі звіти, звернення мають або загальний характер, як-то: «Витяг із політичного звіту за місяць вересень 1943 року», «Витяг з інформації про події на терені Львівщини у жовтні 1943 року» та ін., або ж стосуються здебільшого Стрийщини, Дрогобиччини, Перемишлянщини. Про польсько-українське протистояння на території Равської округи ОУН у дібраних документах збірника інформації дуже мало: є свідчення про знищення польського фільварку в селі Гійче 26 травня 1944 року [70] та «Звіт з відбух протипольських відплатних акцій на терені округи Рава-Руська» [70, с. 496], «Витяг із «Суспільно-політичного огляду за другу половину травня 1944 року» про поживлення діяльності польського підпілля на теренах Равщини 4 липня 1944 року» [70, с. 571]. Однак відомості про українсько-польський конфлікт на території Равської округи ОУН можна черпати й з інших документів третього розділу. В інструктивному матеріалі «Польське питання» великими літерами написано: «Український народ бореться і буде боротися проти кожного імперіаліста, а тому і польського» [70]. В принципі, збірник документів В. В'ятровича доводить цю тезу. А поодинокі повідомлення про боротьбу проти поляків на теренах Равської округи підтверджують, що тут, як і повсюдно, де був відчутний вплив поляків, національні сили вели боротьбу проти польського ярма.

Документи, які допомагають зрозуміти й проаналізувати польсько-український конфлікт у роки Другої світової війни є також у книзі, де багато місця займає авторський текст із суб'єктивною оцінкою, «Історія польсько-українських конфліктів» М. Сивіцького. Багатий документальний матеріал представлений у збірнику «Поляки і українці між двома тоталітарними системами: 1942–1945». З-поміж сотень документів, поміщених тут можна натрапити на такі, в яких йдеться про перебіг конфлікту на теренах Равської округи ОУН. До речі, у збірнику «Поляки і українці між двома тоталітарними системами: 1942–1945» є польські й радянські документи, які стосуються польсько-українського протистояння [70].

Цінним для нашого дослідження є збірник документів польського підпілля з Галичини, що вийшов у Варшаві. З документів збірника можна

довідатися про особливості українського опору полякам в Галичині взагалі та на теренах Равської округи зокрема.

Вважаємо, що документи, створені структурами різних політичних сторін конфлікту, подають дещо суб'єктивну й однобоку оцінку подій, однак зіставлення інформаційних оглядів, звітів, інструкцій, наказів, протокольних допитів, пропагандистських матеріалів протиборчих сторін дає змогу відтворити загальну картину польсько-української боротьби та зробити висновки про опір українських націоналістів полякам у роки Другої світової війни.

Щодо документації, яка стосується німецько-українського протистояння в роки Другої світової війни, то вона представлена в збірнику «Україна та Німеччина у Другій світовій війні у документах», автором якого є В. Косик [73], у збірнику «ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали», автором якого є В. Сергійчук [71].

Серед сотень документів, поданих у збірниках, є й такі, в яких йдеться конкретно про здобутки й втрати українських націоналістів у боротьбі з німецькими окупантами на території Равської округи. Вважаємо, що укладачі збірників документів зробили неоціненно великий вклад у розвиток історичної думки, оприлюднили документи з історії українського визвольного руху середини минулого століття.

Велику кількість опублікованих джерел містять серійні та несерійні видання 1950–2010 рр.

Документи, що стосуються конфліктів українців з окупаційними режимами в 1939–1945 роках на території Равської округи, містяться у низці томів фундаментального джерелознавчого видання «Літопису Української Повстанської Армії». Інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС про боротьбу УПА та націоналістичного підпілля надруковані в 4 томі нової серії в Літописі УПА [60]. Про боротьбу УПА та націоналістичного підпілля у 12 та 13 томах нової серії опубліковано матеріали та документи, що стосуються діяльності УПА на території ВО «Буг», до складу якої входили терени Равської округи ОУН [62; 63]. Також певні свідчення опору окупаційним режимам на території Равської округи,

спогади учасників національно-визвольної боротьби українського народу в роки Другої світової війни є в томах серії «Літопис нескореної України» [56; 57]. Деякі відомості про медичну допомогу постраждалим внаслідок бойових дій, діяльність ОУН та УПА, опір місцевого населення Равської округи окупаційним режимам надруковано в 22 та 23 томах Літопису УПА [58; 59]. Документи, подані в серії томів Літопису УПА розкривають перед нами особливості формування збройних сил українських націоналістів на території Равської округи (вишкіл відділів, забезпечення їх військовим спорядженням, одягом, харчами); особливості збройного протистояння відділів УПА та подають відомості про захист від грабунку німецькою окупаційною владою, радянськими та польськими збройними формуваннями. Важливе значення для розкриття теми дослідження мали 11, 12, 32 та 49 томи «Основної серії»; 3, 7, 9, 12, 13, 15, 23 і 24 томи «Нової серії» «Літопису УПА».

Дуже цінним для істориків узагалі й для нашого дослідження зокрема є, безумовно, серійне видання «Літопис нескореної України». Тут, як уже зазначалось, є документи, що свідчать про всебічне протистояння українців усім, хто посягав на їхню землю. Багато із цих документів повідомляють про події безпосередньо на теренах Равської округи ОУН. Про опір українських націоналістів [56, с. 227], операції проти українського національно-визвольного підпілля [56, с. 228] йдеться в документах першого тому «Літопису нескореної України». Документи, матеріали і спогади про боротьбу оунівських діячів проти окупаційних режимів, про арешти греко-католицького населення містяться також і в другому томі «Літопису нескореної України» [57, с. 216–217].

І хоч джерельна документальна база, яка на сьогодні систематизована й оприлюднена, досить велика, однак і вона не є достатньою для повного відтворення масштабного протистояння окупантам у роки Другої світової війни та в повоєнний період в Україні взагалі й на території Равської округи зокрема. Саме тому автор цього дослідження опрацював багато архівних документів, які поки що не були опубліковані.

Опір українських націоналістів радянському окупаційному режимові на території Равської округи засвідчений і документами, які поки що не

потрапили до збірників. Так, у Центральному державному архіві вищих органів влади й управління України (ЦДАВОВУ) документи ОУН та УПА зосереджені в шести фондах. Для розгляду нашої теми про опір українських націоналістів на території Равської округи ОУН найбільш необхідними є матеріали, які зберігаються у фондах 3833, 3834 та 3836.

Продуктивним у науково-дослідницькому плані є фонд 3834 (Львівський обласний провід ОУН на західноукраїнських землях). У ньому зберігаються інструктивні документи щодо кадрового комплектування СБ, забезпечення конспіративності підпілля. У фонді 3834 бачимо також звіти СБ ОУН про діяльність військових частин Червоної армії та НКВС, роботу радянських адміністрацій в населених пунктах Жовківського району [4].

У фонді 3836 (З'єднання західних груп Української повстанської армії «УПА-Захід») розміщено накази та звіти куреня «Холодноярців», який підпорядковувався ВО «Буг». З документів, розміщених у фонді 3836 відомо, що командир куреня «Холодноярців» «Грізний» восени 1944 року діяв на території Равської округи [6].

У звітах низових організацій ВО «Буг» і в епістолярній документації (маємо на увазі листування з командуванням УПА-Захід) зберігаються документи Куреня Галайди, відділу Перемоги, в яких описано пересування повстанців теренами, які перебували під контролем Равської округи ОУН на початку 1945 року, а також змальовані сутички з військами НКВС поблизу Рави-Руської [7]. Також у фонді містяться накази, інструкції, звіти, анкетні листівки ВО УПА «Буг».

Не менш важливими залишаються й документи з Державного архіву Львівської області (ДАЛО). Тут є перелік сіл, що ввійшли до утворених у 1939 році районів [26] та інформація про чисельний склад населення на території досліджуваного регіону станом на жовтень 1940 року [27, Арк. 28, 30, 33, 35, 42]. Окрім того у фондах ДАЛО міститься інформація про створення перших органів радянської влади та про організацію колгоспів [25]. Щоправда такі документи мають господарсько-організаційний характер і лише опосередковано стосуються опору українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи.

Особливістю зберігання документів з історії ОУН та УПА в Центральному державному архіві громадських об'єднань України ((ЦДАГОУ); колишнього архіву Інституту історії партії при ЦК КП України) є те, що вони не об'єднані в окремі фонди. Проте в низці фондів зосереджена значна кількість документів, в якій йдеться про національно-визвольну боротьбу ОУН та УПА в 1939–1947 роках. Ці документи містять великий обсяг інформації про специфіку виступів українських націоналістів, про протиборство з ними радянських силових структур. Це оригінали й переклади документів ОУН та УПА, німецьких спецслужб, інформаційно-аналітичні, звітні та інші матеріали радянських органів і військ держбезпеки та внутрішніх справ, розвідувальних підрозділів партизансько-підпільного руху, директивні й інформаційні документи ЦКП (б) – ЦК КПУ, ЦК ЛКМСУ, їхніх регіональних комітетів. Копії окремих документів стосовно українських націоналістів надійшли свого часу до архіву з КДБ УРСР. ЦДАГОУ видано тематичний покажчик документів з історії України періоду Другої світової війни.

Найбільша кількість відповідних документів зосереджена у фонді 1 (Центральний Комітет Компартії України); Опис 22 – документи особливого сектору організаційно-інструкторського відділу ЦК КП(б)У про підпільно-партизанський рух в Україні. Так, в одній зі справ цього фонду йдеться про діяльність, сформованих радянським партійним активом, диверсійних груп Дубаса (Краснянський район), Олексія Івановича Путька (Рава-Руський район), бойової дружини «Вовка», які діяли на території Равської округи; про організацію «Народної Гвардії імені Івана Франка», яка була створена восени 1942 року у Львові за підтримки Радянського Союзу і діяла на території, прилеглої до м. Жовкви і м. Рава-Руської [9].

В Описі 23 – документах загального відділу (особливого сектору) ЦК КПУ (секретна частина) йдеться про опір місцевого населення встановленню радянської влади на теренах Равської округи ОУН. У справах 1731–1734 цього Опису подано статистичні відомості про боротьбу радянської влади з прихильниками української незалежної держави. Також в Описі 23 подано

короткі відомості про результати сутичок радянського партактиву з ОУН та УПА на теренах Равської округи ОУН [12–15].

Проблеми радянської влади, пов'язані з проведенням виборів до ВР СРСР в 1944 та 1946 роках та організацією колгоспів на території Равської округи описані в Оп. 46 – документах відділу організаційно-партійної роботи ЦК КПУ. Тут також містяться відомості про конфліктні ситуації, які виникали наприкінці війни у досліджуваному регіоні [20].

Частина документів агітаційно-пропагандистського характеру, що були поширені на теренах Равської округи, містяться в Оп. 70 – документах відділу агітації та пропаганди ЦК КПУ.

Отже, в колишніх центральних і обласних партійних архівах зосереджено головний масив не лише внутріпартійних документів, але й звіти, інформації командування Червоної армії, радянських партизан, органів НКВС і НКДБ. Ці документи широко відтворюють примусове визнання радянської влади у західному регіоні взагалі й на теренах Равської округи зокрема в роки Другої світової війни. Незважаючи на заангажованість, документи цих архівів містять значну інформацію щодо організації, форм і методів боротьби супротивних сил.

Важливу інформацію не лише про хід боротьби з ОУН і УПА, але й про кількісний стан УПА й оунівського підпілля, про масштаби й характер їхньої діяльності проти радянського режиму взято з доповідних записок і звітів обкомів партії, органів НКВС–НКДБ, політвідділів об'єднань 1-го і 4-го Українських фронтів, командування радянських партизан. У таємних звітах військових прокурорів міститься широка інформація про злочинні дії органів радянської влади, структур НКВС і НКДБ, зокрема, сумнозвісних спецгруп, а також Червоної армії проти мирного населення, нищення сіл та безпідставні розстріли людей.

Цінну інформацію містять звіти та описи боїв відділів УПА, що є у фондах Архіву Центру Досліджень визвольного руху. Окрім документів, що належали ОУН (б) та УПА, в архіві є протоколи зізнань більшовицьких партизанів про збройні конфлікти на території Равської округи в роки Другої світової війни; звіти АК про події на Равщині та Любачівщині в 1944 році;

німецькі повідомлення про діяльність УПА на початку 1945 року. Прикладом є віднайдені матеріали Архіву Центру Досліджень визвольного руху, серед яких протоколи допитів полонених поблизу м. Рава-Руська командиром УПА «Круком» більшовицьких партизанів, у яких описано грабунки українського населення та чисельний склад радянських партизанських загонів на території Равської округи [52].

Оригінальні документи, що стосуються опору українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи, виявлено в архіві Служби безпеки України. Але цей архів сьогодні дає можливість дослідникам ознайомитися, на жаль, лише з частиною своїх фондів. Основна група матеріалів, в яких представлені пропагандистські матеріали, описи боїв, звітні та директивно-розпорядчі документи є у Фонді 13, Справі 376 [36, 37, 38]. Фотоматеріали, які стосуються збройного опору та пропагандистської діяльності є у Фонді 13, Справі 398 [40]. Для нашого дослідження, зокрема, корисними виявилися матеріали, розміщені у Справі 372 [29-30]. Тут містяться протоколи допитів, детальний аналіз дій ОУН в агітаційно-пропагандистській сфері, схеми референту проводу ОУН та ВО «Буг» з округами.

В окрему групу джерел можна виділити спогади учасників та очевидців описуваних подій. Свідчення цих людей доповнюють аналіз досліджуваного періоду та допомагають об'єктивно відтворити й оцінити організаційну та військово-політичну діяльність ОУН та УПА в 1939–1945 роках. З опублікованих слід згадати спогади В. Романа «Моя праця і боротьба» [94], П. Франка «Золотий вересень», Т. Пелеха «Мої молоді літа у вирі боротьби» [93], І. Губки «Пирятин: перемога і трагедія» [77]. Крім цього важливою джерельною базою дослідження стали зібрані самим автором цього дослідження спогади безпосередніх учасників подій.

Авторові цієї наукової розвідки вдалося записати десятки спогадів свідків подій, напівструктурованих глибинних інтерв'ю з учасниками подій. Розповіді учасників та очевидців подій 1939–1945 рр. стали вагомим підтвердженням задокументованого матеріалу, який міститься в архівах.

Вони ж допомогли правильно й об'єктивно розставити акценти в ставленні до різних політичних режимів та до різних військових та політичних сил.

Значний масив джерел, який містить вагомий пласт інформації про аспекти збройного та агітаційно-пропагандистського опору на сьогодні є маловивченим. Йдеться про широкий аналіз діяльності УПА, підпілля, СБ ОУН та спогади українців, які перебували на теренах Равської округи ОУН. Загалом джерельна база є достатньою для комплексного дослідження окресленої проблематики. Загалом джерельна база, яка стосується опору українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи в 1939–1945 роках є достатньою для повноцінного комплексного дослідження поставлених завдань й окресленої проблематики.

Висновки до Розділу 1

Дослідження історіографії показало, що сучасні історики активно вивчають архівні документи й намагаються об'єктивно оцінити події Другої світової війни. Історіографію досліджуваної теми можна умовно поділити на три групи: діаспорну, радянську та сучасну, яка у свою чергу ділиться на українську та зарубіжну.

Перша група представлена, найперше, роботами М. Лебеда, П. Мірчука, Л. Шанковського. З огляду на обмеженість у доступі до архівних матеріалів, час написання та потребу дотримуватися конспіративного підходу в описі певних подій і осіб, напрацювання вказаних авторів не дають нам змогу розглянути військово-політичну та організаційну діяльність окремої округи. На висновки, тези П. Мірчука, М. Лебеда та Л. Шанковського вплинули, зокрема, їх приналежність до різних політичних середовищ на еміграції; відчутна також організаційна цензура.

Радянська історіографія досліджуваної теми майже відсутня із зрозумілих причин, оскільки наукові праці того періоду були підмінені пропагандистськими виданнями, наскрізь пронизаними ідеологемами стосовно ОУН та УПА. Ці видання, насамперед, були спрямовані на боротьбу з українським національно-визвольним рухом як в Україні, так і за кордоном, дискредитацію української визвольної справи загалом.

Сучасна українська історіографія представлена великою кількістю статей з історії українського визвольного руху з поглибленим аналізом конкретних періодів функціонування та напрямків діяльності оунівського підпілля. Діяльність ОУН напередодні і в перші роки Другої світової війни висвітлили В. Мороз, В. Токарський, В. Баран, І. Гаврилів, М. Посівнич, А. Руккас, О. Кучерук, Т. Гривул та ін. Період німецької окупації знайшов відображення у працях В. Косика та Р. Ковалюка. Польсько-українські відносини досліджували: І. Ільюшин, В. Сергійчук, В. В'ятрович. Видавничо-пропагандистську діяльність підпілля розглянула О. Стасюк, становлення і розвиток підрозділів спеціального призначення ОУН та УПА – Д. Веденєєв та Г. Биструхін.

У наукових працях виразно простежується думка про те, що українські націоналісти, протистоячи різним окупаційним режимам, мали єдину мету – захистити рідну землю від будь-чийого посягання. Аналіз наукової літератури також засвідчив, що дослідження Руху опору на території Равської округи мають фрагментарний характер: у них розглянуто, здебільшого, діяльність окремих очільників національно-визвольного руху або події, що відбувалися в окремих населених пунктах Жовківщини, Равщини та Любачівщини.

Поки що немає такої наукової праці, яка подавала б цілісну картину опору українських націоналістів окупаційним режимам на теренах Равської округи в 1939–1945 роках. Тому наш науковий доробок покликаний надолужити цю прогалину.

Аналіз джерельної бази, яка, безумовно, є важливим підґрунтям для висновків про особливості національно-визвольної боротьби на території Равської округи в 1939–1945 роках, засвідчив, що вона є достатньою для того, щоб відтворити події цих років на території Равської округи й об'єктивно оцінити минуле.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2. 1. Теоретичні засади

Ключовим напрямком цього дисертаційного дослідження є аналіз організаційної та військово-політичної діяльності ОУН на території Равської округи в роки Другої світової війни та в повоєнний період. Равська округа як адміністративно-територіальна й організаційна одиниця збройного підпілля ОУН була ключовою ланкою в системі Руху опору проти окупаційних режимів. Обраний напрямок є перспективним з огляду на те, що український визвольний Рух опору в роки 1939–1945 рр. набрав значної ваги. До лав УПА упродовж Другої світової війни входило в різний час від 25 до 100 тис. осіб [190, с. 173–174]. Тож важливо з'ясувати, що саме спонукало цих людей до боротьби, яку мету вони ставили та якими були методи їхньої діяльності. Боротьба ж українських патріотичних сил у досліджуваному нами регіоні велась проти німецьких, польських та радянських збройних формувань і в різний спосіб: і шляхом агітації та пропаганди, й шляхом збройного опору. Тож важливо проаналізувати тактику дій українських націоналістів в екстремальних умовах. Такий аналіз дасть змогу правильно оцінити поведінку проукраїнських сил в роки Другої світової війни та післявоєнний період, допоможе сучасним українським політикам звернути увагу не лише на досвід попередників, а й врахувати певні прогалини. Разом з тим, вивчення Руху опору окупаційним режимам на теренах Равської округи потребує глибшого аналізу.

Наукові розвідки українських істориків стосуються, в основному, макрорівня. Дослідники зосереджують свою увагу на загальноукраїнському масштабі. Більш вузький аспект, на рівні дослідження окремо взятого регіону, який побував під владою польських, радянських та німецьких окупаційних режимів, залишається поза увагою. Окрім того, часто наукові праці, що стосуються періоду Другої світової війни та післявоєнного періоду, були написані в так званій комуністичну добу, коли все сприймалося заангажовано – крізь призму комуністичних ідей та поглядів.

Сьогодні ж, коли доступ до архівів є дещо вільнішим, українські історики мають змогу використовувати численні архівні матеріали, свідчення очевидців. Це дозволяє ґрунтовно й усебічно аналізувати діяльність ОУН в роки Другої світової війни та післявоєнний період.

Таким чином сьогодні є можливість ліквідувати значну прогалину в дослідженнях українського визвольного руху в окремих регіонах.

Загальний напрям цієї роботи пов'язаний із дослідженням організаційної та військово-політичної діяльності українських націоналістів окупаційним режимам в окремих регіонах держави взагалі. Дослідження цього напрямку стає можливим завдяки розв'язанню низки проблемних завдань, а саме вивченню збройного опору ОУН та УПА окремих регіонів, з'ясуванню особливостей агітаційно-пропагандистської роботи, виявленню причин визвольної боротьби українців; з'ясуванню питань, які стосуються кількості та якості протистоянь українських націоналістів різним окупаційним силам, дослідженню впливу подій Другої світової війни на етнічний склад та на настрої населення; дослідженню Руху опору в післявоєнний період. Для окреслення теми дослідження серед найприйнятніших є такі терміни на позначення діяльності ОУН:

Виклад матеріалу здійснюємо за такою схемою:

1. Постановка дослідницького завдання. Ключовим завданням цієї роботи є всебічний аналіз опору українських націоналістів окупаційним режимам в роки Другої світової війни: з'ясування причин цього опору, виокремлення методів та тактики протистоянь окупації.

2. Реконструкція історичних реалій, пов'язаних із діяльністю ОУН (б), УПА та їхніх прихильників у боротьбі проти окупантів.

Вважаємо, що досліджувану реальність слід пізнати, опираючись на історичні джерела. Наслідком емпіричного вивчення поставленої проблеми стало пізнання історичних явищ, процесів та подій, що стосуються нашого предмету дослідження. На першому етапі ми нагромадили фактаж, необхідний для подальшого вибудовування концепції дослідження: опитали

учасників і свідків подій Другої світової війни та повоєнного періоду, зробили аудіозаписи їхніх розповідей; опрацювали архівні документи, які стосуються аналізованих подій. За посередництвом категоріального синтезу виявлений фактичний матеріал ми згрупували відповідно до поставлених проблем дослідження. Сам фактичний матеріал опрацювали через здійснення таких операцій як класифікацію, узагальнення, порівняння тощо. На цьому етапі дослідження було вироблено систему фактичних знань, яка склала систему наукового опису досліджуваної реальності в межах поставлених завдань дослідження. Вироблена система фактичних знань, як вважає дослідник методів історичних досліджень І. Ковальченко [163, с. 228–229], стала відображенням властивостей, відносин і взаємодій, характерних для історичної реальності досліджуваного періоду, які необхідні для конкретного розкриття на теоретичній стадії пізнання.

3. Історичне пояснення та формування загальної концепції дослідження. На цьому рівні дослідження ми виявили суть поставленої проблеми, яка відображається у відносинах, зв'язках та взаємодіях між окупаційними режимами та українським населенням, яке проживало у досліджуваному регіоні. Ми вивчили, яким чином витворилась саме така картина історичної дійсності, виявили особливості збройного опору українських націоналістів, методи організації спротиву окупаційним режимам на території окремо взятого регіону Львівської області – Равської округи ОУН, а також звернули увагу на масштаби боротьби українських націоналістів проти німецьких, польських та радянських формувань. Побудова концепції дослідження вимагала використання методу сходження від конкретного до абстрактного, на який теж звертає увагу І. Ковальченко. Завдяки цьому методу вдалось пояснити виявлені факти, отримані в процесі дослідження і висунути ідею-концепцію, яка розкрила внутрішній зміст усіх цих фактів [163, с. 323]. Ключовою ідеєю цього дослідження є думка про те, що боротьба українських націоналістів проти окупаційних режимів на теренах Равської округи в 1939–1945 роках була всебічною: за допомогою

друкованого слова вдавалося підтримувати моральний дух населення й членів ОУН (б), УПА; за допомогою зброї довелося відвойовувати свою землю й життя мешканців досліджуваного регіону. Слід відзначити й чітку організацію роботи повітової ОУН (б).

Дисертація побудована на загальнонаукових принципах історизму, об'єктивізму, системності, багатфакторності, опори на історичні джерела, діалектичного розуміння історичного процесу, на принципі опори на історичні джерела, на принципі історіографічної традиції

Використання *принципу історизму* дозволило реконструювати історичний процес, що відбувався на території Равської округи у 1939–1945 роках, комплексно вивчити характер збройної боротьби українських націоналістів проти окупаційних режимів, а також особливості агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН (б). Використання принципу історизму дозволило розглянути окремі явища та процеси в їхньому розвитку та в тісному зв'язку з подіями, що відбулися на території Равської округи в роки Другої світової війни та в післявоєнний період. Принцип історизму забезпечив цілісний і всебічний підхід до вивчення Опору українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи в 1939–1945 роках.

Принцип об'єктивізму став необхідним для опрацювання проблеми крізь призму фактів і пояснення їхньої внутрішньої логіки. Використання цього принципу дозволило провести дослідження, опираючись на засади реалізму та правдивості, уникнувши ідеологічних нашарувань, упередженості у ставленні до певних подій. Об'єктивність набуває особливого значення, коли йдеться про вивчення ОУН (б) та УПА та їхньої військової діяльності. Дотепер побутує упереджене бачення місця та ролі цих військових та політичних організацій в українській історії. Коли йдеться про участь військових підрозділів УПА та про політичну діяльність ОУН (б), то нерідко виникає низка дискусійних питань. Маємо на увазі не лише характер боротьби ОУН (б) та УПА, а й причини спротиву окупаційним режимам:

примусовій сплаті контингенту на потреби окупаційних режимів, ставлення до релігійних уподобань мешканців регіону, мобілізацію до війська, арешти населення, політичну свідомість українців тощо. Вирішення проблеми об'єктивної оцінки дій українських націоналістів вимагало відкинути історіографічні упередження про кожну з ворогуючих сторін.

Ще одним полем досліджень, для якого принцип об'єктивності став засадничим, є аналіз історичних праць попередників. Кожна історіографія формувалася під впливом своєї доби. На історіографії різних країн другої половини ХХ – початку ХХІ ст. лежить відбиток взаємної конфронтації та прагнення довести легітимність на свою державність на західноукраїнських землях. Праці, що їх зараховуємо до радянської історіографії з її суцільною заідеологізованістю також потребують уважного й незаангажованого прочитання. Тому вироблення об'єктивної і неупередженої оцінки наукових здобутків попередників та уникнення впливів ідеологічних нашарувань, що містились у багатьох наукових працях, є нашим важливим завданням.

Використання *принципу системності* допомогло дослідити організаційну та військово-політичну діяльність, яка нерідко виявлялася в збройному протистоянні, на території Равської округи у комплексі, з урахуванням суспільно-політичних настроїв населення, яке, в основному, здійснювало підтримку діяльності ОУН (б) та УПА.

Під час дослідження діяльності українських націоналістів у 1939–1945 роках на території Равської округи ми застосували *принцип багатofакторності*. Він забезпечив урахування різних чинників, що впливали на опір окупації. Завдяки цьому принципу, досліджуючи особливості опору українських націоналістів окупаційним режимам в роки Другої світової війни, заздалегідь враховували концептуальний момент різносторонності боротьби українських націоналістів, яка була відповіддю на основні фактори загроз українському населенню. Такими факторами були арешти та вбивства політично свідомих українців, грабунок місцевого

населення військовими Німеччини та СРСР, наступ на релігію, освіту, боротьба проти державно-політичної позиції українців.

Дисертаційну роботу побудовано, виходячи з *принципу діалектичного розуміння процесу*, що дозволило здійснити виклад подій у динаміці, розвитку, логічній послідовності, з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків та основних факторів поступу боротьби українських націоналістів на території Равської округи.

Для того, щоб максимально охопити багатогранність явищ, які спостерігалися в часі боротьби українських націоналістів на території Равської округи в 1939–1945 роках, ми застосували *принцип багатосторонності*: намагалися проаналізувати всі аспекти досліджуваного питання, врахували й документи, й свідчення очевидців, й погляди на постановку проблеми істориків. Вдавалися й до *принципу конкретності*. Він передбачає те, що об'єкт цього дослідження, яким є організаційна та військово-політична діяльність ОУН на теренах Равської округи, слід вивчати в його конкретності, з урахуванням змісту, визначеності місця (сучасні межі Жовківського району, Львівська область та Любачівський повіт Підкарпатського воєводства) і часу, коли відбувалися згадані події (1939–1945 рр.).

Важливим став і *принцип опори на історичні джерела*, який ставить у центр відбору матеріалу для історичного дослідження першоджерела з історії визвольної боротьби українських націоналістів в роки Другої світової війни та в післявоєнний період. Такими, насамперед, є фонди Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), Центрального державного архіву вищих органів влади й управління (ЦДАВОВУ), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), Державного архіву Львівської області (ДАЛО) та Архіву Центру Досліджень визвольного руху (АЦДВР). Це пов'язано з тим, що вказаний тип джерел є безпосереднім продуктом щоденного протистояння в агітаційно-

пропагандистській діяльності, збройній боротьбі українських націоналістів з окупаційними військами.

Пріоритетним став також *Принцип історіографічної традиції*. Він передбачає те, що дослідження організаційної та військово-політичної діяльності, скерованої на опір українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи в 1939–1945 роках здійснюється з урахуванням результатів досліджень попередників. Відтак повноцінне виконання дисертаційного дослідження вимагало здійснення аналізу стану історичних досліджень з окресленої проблеми, в ході якого було виявлено, які проблеми вже стали предметом зацікавлень істориків, якими джерелами здебільшого оперували науковці, які результати потребують переоцінки, а що залишається недослідженим.

Написання роботи вимагало використання інструментарію ряду *історичних підходів – системного, мікроісторичного, індуктивного, міждисциплінарного, соціокультурного*.

Використання системного підходу у дисертаційному дослідженні необхідне для створення з відібраного матеріалу історичної моделі, яка найповніше відобразила б результати дослідження. Мова йде про створення системи, у якій вдалося би розкрити особливості організаційної та військово-політичної діяльності українських націоналістів, скерованої на опір окупаційним режимам на території Равської округи та показати характер боротьби ОУН (б) та УПА в окремо взятій окрузі (Равській). Таким чином, правильне використання зібраного матеріалу дозволило отримати цілісну картину історичного процесу, а не просто суму фактів, які у своїй сукупності не створюють нових властивостей чи потрібної гіпотези. Вибудовування системи здійснювалось із підсистем та елементів. Наприклад, для того, щоб дослідити участь місцевого населення в обороні свого краю, було досліджено причини, що спонукали до активних дій та чинники, які сприяли діяльності українських націоналістів під час ведення боротьби з окупаційними режимами, що є окремою підсистемою дослідження.

Необхідним виявився й міждисциплінарний підхід, сучасний понятійний інструментарій, апробований світовою наукою. Разом з тим, у структуру термінологічного апарату дослідження увійшла термінологія джерел досліджуваної епохи. Використання в роботі *міждисциплінарного підходу* обумовлено тим, що вивчення опору українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи в роки Другої світової війни потребувало залучення методів усної історії та соціології.

Важливим став соціокультурний підхід до вивчення проблеми дозволив Врахування *соціокультурного підходу* надало можливість виявити всю багатогранність і складність суспільного та військово-політичного життя. Проблематика боротьби ОУН (б) та УПА пов'язана з *військовою біографістикою*. З території сучасного Жовківського району походило чимало діячів, які здійснили значний внесок в український визвольний рух. Йдеться про Євгена Коновальця (коменданта УВО, першого голову ОУН), Василя Левковича (полковника УПА, командира ВО УПА «Буг»), Дмитра Маївського (напередодні Другої світової війни він очолював провід ОУН Жовківського повіту, генерал-політвиховник УПА) та інших, чия військово-політична діяльність залишила помітний слід в історії України. Опираючись на відомості про діяльність цих осіб, спробуємо дослідити участь українських націоналістів у боротьбі з окупантами на території Равської округи.

Низку необхідних результатів у дослідженні опору українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи в 1939–1945 роках ми досягнули завдяки використанню мікроісторичного підходу. Цей підхід дозволяє простежити за тими глибокими рівнями соціальних «правил гри», які залишаються непоміченими за умов використання традиційних методів історичного пошуку [223, с. 159]. Опираючись на джерела особового походження (спогади, щоденники), ми змогли чіткіше зрозуміти особливості комунікацій між окупаційними режимами та українським населенням і, після відповідного декодування,

отримали можливість уникнути антиісторичності, а значить, змогли наблизитися до минулої реальності.

Для дослідження проблеми опору українських націоналістів радянській, німецькій владі, польським збройним формуванням на території Равської округи доцільно було використовувати індуктивний підхід. Застосування цього підходу відбувалося таким чином. Спочатку ми проаналізували вплив окупації на соціально-економічну, демографічну ситуацію досліджуваного регіону, а також на ідейно-політичне ставлення окупантів до самостійності України. Відтак дослідили, як із кожним із окупантів боролись ОУН (б) та УПА в роки Другої світової війни. З'ясували, які методи протидії були розроблені якнайкраще, а які давали слабкий ефект. На основі зібраного і проаналізованого матеріалу вдалося створити загальну картину збройної та агітаційно-пропагандистської діяльності українських націоналістів у досліджуваний період.

Охарактеризована теоретична база, принципи, термінологія в комплексі створили методологічно-теоретичний базис наукового пошуку, надали можливість реалізації поставлених завдань дисертаційного дослідження і сприяли досягненню поставленої мети.

2.2. Методи дослідження

Дисертаційне дослідження написано, виходячи з використання ряду загальнонаукових та спеціальних історичних методів. При дослідженні перш за все застосовано загальнонаукові методи логічного аналізу, синтезу, індукції та дедукції, а також аналітичний, синтетичний, ретроспективний методи.

Базовими методами дослідження є *історичний метод* та *метод логічного викладу*. Логічний метод дозволив розкрити тему дослідження в просторі, «по горизонталі», в той час як використання історичного методу уможливило вивчення об'єкту дослідження в інтервалах часу «по вертикалі» [163, с. 142]. Комплексне використання обох методів, з одного боку, дозволило розкрити сукупність історичних явищ та процесів, які мали вплив на суспільно-політичні ідеї та настрої українських націоналістів, що чинили опір окупаційним режимам в роки Другої світової війни (історичний метод), а з іншого – розкрити внутрішню суть цих явищ та процесів (логічний метод). Саме таким чином найкраще було досліджувати боротьбу ОУН (б) та УПА проти радянського, німецького окупантів, польських збройних формувань. Окупаційні режими існували на території Равської округи ОУН протягом усього досліджуваного періоду (1939–1945 рр.), однак з плином часу методи боротьби ОУН (б) та УПА на території досліджуваного регіону зазнавали змін.

До загальнонаукових методів також належить метод системного аналізу. У нашій роботі використання цього методу необхідне для опрацювання інформації, наявної у джерелах різних типів, та для зведення цієї інформації до суцільної історичної картини. Під час роботи з архівами, що стосуються боротьби українських націоналістів проти окупаційних режимів у роки Другої світової війни ми віднайшли свідчення, які містять інформацію про військово-організаційну, агітаційно-пропагандистську діяльність сил ОУН (б) та УПА, німецьких, польських та радянських військових формувань в 1939–1941 роках. Крім цього, віднайдено джерельні

звістки, за допомогою яких вдалося реконструювати те загальноісторичне тло, на якому здійснювалась військово-політична діяльність українських націоналістів. Йдеться про висвітлення таких ситуацій, за яких проявлялась діяльність членів ОУН (б) та УПА під час агітаційно-пропагандистської роботи та бойових дій. У результаті використання вказаного методу при роботі з джерелами ми досягнули бачення загальної картини історичного процесу в 1939–1945 роках на території Равської округи ОУН (б).

Для написання дисертації широко використовувалися загальнонаукові методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції. Дедуктивний метод необхідний при вивченні кількісного складу, структури та характеристики потужностей бойових підрозділів українських націоналістів. УПА мало свою визначену структуру, яка в роки Другої світової війни зазнала переформатувань та реорганізації відповідно до характеру бойових дій, які їм доводилося вести. Відтак, за посередництвом дедуктивного методу ми виокремили характеристики сотень, чот і роїв УПА, які воювали на території сучасного Жовківського району та Любачівського повіту Підкарпатського воєводства.

Іншу групу методів, застосованих у дисертації, складають загальноісторичні методи. Історико-генетичний метод дозволяє послідовно розкрити властивості, функції досліджуваної реальності в процесі історичного розвитку, завдяки чому можемо найбільшою мірою наблизитись до відтворення реальної історії об'єкту дослідження, яким у нашому випадку є опір українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи в роки Другої світової війни. Аналітично-індуктивна природа історико-генетичного методу допомогла встановити особливості ставлення місцевого населення до окупаційних режимів, з'ясувати чинники, що вплинули на дії українських націоналістів на території Равської округи в роки Другої світової війни.

Широко застосовано порівняльно-історичний метод. Базовий принцип порівняльного методу полягає в розумінні історичного явища чи процесу через зіставлення [213, с. 252]. Цей метод використано при аналізі

особливостей порівняння методів боротьби у 1939–1941 рр. та в 1944–1945 рр. проти німецького та радянського режимів та проти польських збройних формувань. При використанні порівняльного методу дотримано строгої наукової коректності, оскільки шкала ознак, обраних для порівняння у типологічно схожих чи повторюваних явищах має бути адекватною, а також достатньо вивченою чи принаймні рівномірно забезпеченою джерелами для вивчення [213, с. 252]. Компаративну методику також використано при порівнянні результатів бойових зіткнень підрозділів українських націоналістів на території Львівської області.

Під час дослідження діяльності українських націоналістів на території Равської округи ОУН в 1939–1945 роках застосовано історико-типологічний аналіз. Типологічний метод, як метод наукового пізнання має на меті упорядкувати сукупності об'єктів або явищ на якісно визначені класи на основі притаманних їм спільних ознак [213, с. 176].

До спеціально-історичних методів дослідження належить проблемно-хронологічний метод. Структура дисертації побудована згідно з використанням цього методу. У центрі дисертації поставлені такі проблеми дослідження, як еволюція тактичних дій УПА та організаційної структури українських націоналістів. Висвітлення цих проблем здійснено, виходячи з хронологічного принципу. Насамперед було проведено дослідження діяльності ВО 2 «Буг» на території Равської округи ОУН. Разом з тим висвітлено діяльність сотень УПА, що не входили до цієї структури, а також діяльність СКВ на території Равської округи.

Спершу ми дослідили ставлення мешканців Равської округи до більшовицьких окупантів восени 1939 року та вказали на причини такого ставлення, разом з тим висвітлили формування перших осередків ОУН на території досліджуваного регіону. Наступним кроком стало висвітлення діяльності українських націоналістів проти Німецького окупаційного режиму та польських збройних формувань; ми також вказали на масштаб боротьби українських націоналістів проти Червоної армії у 1944–1945 роках, на основі

аналізу архівних матеріалів та проведених опитувань очевидців подій того часу зробили висновок про мотиви збройних сутичок підрозділів УПА.

Побудову огляду історіографії цього дослідження також виконували за посередництвом проблемно-хронологічного методу. Зважаючи на полемічний характер вітчизняної історіографії щодо висвітлення боротьби ОУН та УПА за державну незалежність України, ми вважали, що для з'ясування історичної правди важливо врахувати й вплив політичних амбіцій на проведення досліджень та на трактування досліджуваного матеріалу. Аналіз особливостей діяльності українських націоналістів окупаційним режимам у 1939–1945 роках на території окремо взятого регіону вимагав окремого опрацювання низки праць із історії досліджуваного регіону, збройного опору окупаційним режимам та агітаційно-пропагандистської діяльності прихильників української державності. Серед масиву історіографічного матеріалу відшукані досліджувані істориками проблеми, які пов'язані із діяльністю окремих груп ОУН, самооборонних кущових відділів та сотень УПА, які діяли на території Равської округи ОУН (б). Виходячи з хронологічного принципу, ми проаналізували комплекс праць у хронологічному порядку, залежно від приналежності до тієї чи іншої історіографічної традиції.

У зв'язку з проблемно-хронологічним методом застосували метод періодизації, на підставі якого виділили періоди боротьби українських націоналістів на території Равської округи в роки Другої світової війни. Ключовим критерієм періодизації став спосіб організації тактичних дій УПА та особливості спротиву українських націоналістів радянському, німецькому окупаційним режимам та польським збройним формуванням.

Ще одним застосованим у дисертаційній роботі методом є джерелознавчий метод наукової критики. Для того, щоб підняти вірогідність історичного дослідження, ми максимально підтвердили його документами, що особливо важливо для досліджень періоду Другої світової війни, оскільки більшість виданих на сьогодні збірників документів висвітлюють події, що

стосуються України загалом, не акцентуючи уваги на окремих регіонах, або ж зосереджуючись на протистоянні окремим окупаційним режимам: німецькому, польському чи радянському. Зважаючи на те, що основними джерельними матеріалами дослідження були фонди Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України (ЦДАВОВУ), Державного архіву Львівської області (ДАЛО), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), Архіву Центру Досліджень визвольного руху (АЦДВР), галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), можемо стверджувати, що джерельна база, яка стосується історії опору українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи дає змогу більш глибоко дослідити роль і значення діяльності українських націоналістів під час національно-визвольної боротьби у 1939–1945 роках. Однак важливо також враховувати й особливості документів, які були підготовлені окупаційними режимами адже під час з матеріалами, які стосуються опору українських націоналістів, можна потрапити й у пастку джерел, надмірно довірившись джерельним свідченням. Відтак, як вважає дослідник методології історії Н. Смоленський, дослідження слід доповнити критикою інтерпретації, тобто увагою до ситуації, яка могла викликати ті чи інші джерельні свідчення. Паралельно слід вдаватися до критики понять, тобто до аналізу історичної зумовленості вжитої термінології [213, с. 240].

Критичний метод роботи з джерелами доповнено порівняльним методом та методом проведення напівструктурованого інтерв'ю з очевидцями подій. Свідчення людей, які з 1939 по 1945 роки проживали на території Равської округи ОУН (б) про діяльність сил українських націоналістів та радянських, німецьких, польських військових формувань у їхніх населених пунктах звірено з архівними даними. Це дає нам змогу більш об'єктивно висвітлити події Другої світової війни на території Равської округи.

Аналізуючи кількісні дані, нагромаджені в ході дослідження, ми використали статистичний метод використано при аналізі кількісних даних, нагромаджених в ході дослідження. Зокрема за посередництвом цього методу здійснено спробу обрахунків кількості учасників у бойових діях, що відбувались на території Равської округи між військовослужбовцями Радянського Союзу та військами УПА у 1944 – 1945 рр. [11–18]. Також після дослідження військових операцій за участю українських націоналістів, з'ясували, у який період і проти яких окупаційних сил вони боролися найчастіше.

Недоліком роботи над проблематикою досліджуваного періоду є те, що тут не вдалося уникнути ситуацій, коли відчувався певний брак джерельної інформації й виникали прогалини у необхідних даних. Для заповнення прогалин історичної інформації ми використовували спеціальні методи. За допомогою методу усної історії зібрали спогади мешканців досліджуваного регіону, які проживали на території равської округи з 1939 до 1945 року. Завдяки цьому вдалось дізнатись про особливості життя людей у часи окупаційної адміністрації, карально-репресивних органів, нашим дослідженням прислужились розповіді очевидців про події воєнно-політичного та соціально-економічного характеру. Ці свідчення дали нам змогу, зіставивши бачення людей із документальними даними, об'єктивно оцінити минуле.

Висновки до Розділу 2

Таким чином, принципи, методи, методологія та понятійний апарат, які використані у дисертаційному дослідженні, зумовили структуру роботи, логіку викладу матеріалу та науковість отриманих результатів. Використання вищезначених методів дозволило здійснити аналіз діяльності українських націоналістів на території Равської округи у 1939–1945 роках. Обрана методологія є достатньою для розв’язання сформульованих у дисертації завдань. Окремі методи дозволяють дослідити історичні явища в просторово-сутнісному плані, інші – в часовому вимірі, ще інші – з погляду динаміки, тобто у процесі розвитку від абстрактного до конкретного і навпаки. В основу методології дисертаційного дослідження покладені власні ідеї автора щодо дослідження особливостей опору українських націоналістів німецькому та радянському окупаційним режимам та щодо протистояння полякам на території Равської округи ОУН (б) в 1939–1945 роках.

РОЗДІЛ 3

ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

3.1. Равська округа ОУН як місце становлення національно-визвольного руху в Україні

Для того, щоб досягнути діяльності ОУН у роки Другої світової війни на території Равської округи, необхідно з'ясувати що вплинуло на активізацію національно-визвольного протистояння саме тут: чи дії українських націоналістів були спричинені тільки політичною ситуацією, яка склалася на той час, чи були й інші чинники, які сприяли зростанню кількісного складу ОУН й спонукали її членів до рішучих виступів проти окупантів. Зауважимо, що деякі села на теренах Равської округи й після війни радянська влада вважала абсолютно пробандерівськими. Не секрет, що до таких належали Мокротин, Крехів, Зашків та інші. Наше завдання полягатиме в тому, щоб з'ясувати, чому саме на території Равської округи національні ідеї в роки Другої світової війни переважили все й звідки бере свої витoki феномен націоналізму на досліджуваній території.

Історик І. Патриляк цитує дослідника націоналізму Бенедикта Андерсона: «Великі війни цього сторіччя виняткові не стільки тому, що вони дозволили людям убивати в безпрецедентних масштабах, скільки колосальним числом тих, хто з переконання жертвував своїм життям. Чи не очевидно, що кількість убитих...значно переважає кількість тих, хто убивав? Ідея найвищої пожертви, якої вимагає доля, існує лише в парі з ідеєю очищення. Вмираючи за свою країну, якої здебільшого не обирають, людина набирає моральної величі» [197, с. 502].

Ці слова стосуються й борців за національну ідею в роки Другої світової війни на Равській округи. Для того, щоб зрозуміти, що керувало свідомістю жовківських націоналістів та кликало їх до боротьби, щоб збагнути, чому молодь вступала в ряди повстанців, хоч шансів на перемогу тоді не було, щоб пояснити, чому ця земля була такою дорогою її мешканцям, які жертвовно віддавали за неї життя, звернемось до історичної довідки про цей регіон.

В Енциклопедії історії України зазначено, що до 1603 року місто, яке тепер є одним із районних центрів Львівської області, мало назву Винники, потім – Жовква, а з 1951 року до 1991 року – Нестеров. Сьогодні це місто обласного підпорядкування, районний центр Львівської області. Воно розташоване на ріці Свиня (притока Рати, басейн Вісли), за 32 кілометри від Львова (див. Додаток В). 2004 року тут зафіксовано 13, 4 тисяч осіб. Перша письмова згадка про Жовкву датується 1368 роком. Спочатку поселення належало шляхтичу Дреventі. Від 1560 року було у власності магнатного роду Жолкевських, пізніше містом володіли Собеські і Радзивілли. У 17 столітті місто стало значним торговим центром. 1603 року отримало магдебурзьке право й мало привілеї на винокуріння, торгівлю і дозвіл на проведення чотирьох ярмарків на рік. У місті велося будівництво з каменю. У 17 столітті тут працювали знамениті маляри І. Руткович, Д. Раєвич, В. Петрахович. 1613 року при церкві Різдва Христового засновані православне братство і школа. За гіпотезою І. Крип'якевича, в Жовкві народився Богдан Хмельницький, який згодом навчався тут у братській школі [149, с. 46].

З 1994 року Жовква стала історико-архітектурним заповідником. На її площі 27 гектарів є 40 пам'яток містобудування, архітектури та монументального мистецтва, з яких 25 мають національне значення, зокрема замок Жолкевських – Собеських, який є одним з найвеличніших у Європі, а також костел святого Лаврентія, що зведений за проектом архітектора П. Щасливого та належить до кращих зразків ренесансного будівництва на території України [148, с. 163–165].

В Енциклопедії українознавства зазначено, що Жовква – це місто в Галичині, на пограниччі Розточчя і Надбужанської котловини; районний центр Львівської області. 1931 року тут проживало 8 000 мешканців (очевидно, в часі Другої світової війни перепису населення не проводили, тому даних про кількість населення в досліджуваній нами період немає (С. К.)). На той час у Жовкві розвивалася невелика промисловість – скляна, харчова, була цегельня [61, с. 696].

Жовква заснована 1603 року польським гетьманом Станіславом Жолкевським і відіграла в 17 столітті велику роль як фортеця і резиденція польського короля Яна Собеського. З того часу походять цінні архітектурні пам'ятки; великий замок, костел і синагога доби пізнього ренесансу, ринок зі старими будинками, церква отців Василіян, оборонні стіни та вежі, Звіринецька брама, житлові будинки, дзвіниці, монастир домініканців. Усі ці споруди були майстерно вивершеними й досконалими. А оздоби Жовківських соборів демонстрували мистецький синтез архітектури, малярства, декоративної різьби. До всього цього доклали рук майстри галицької школи українського живопису 17 століття, до якої належав І. Руткович. Про це йдеться в «Історії українського мистецтва», у книзі «Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР, у праці «Жовківщина: історико-архітектурні нариси церков», автором якої є В. Слободян, у довіднику «Пам'ятники архітектури та містобудування України» [149].

З цих коротких довідок можемо робити висновок про те, що Жовква напередодні Другої світової війни була гарним невеликим містом з багатою архітектурою. Розкішні різьблення з горельєфами святих у півкруглих нішах та витвори з білого, чорного, червоного мармуру в костелі, розмальовані майстром Ю. Буцманюком у неовізантійському стилі стіни церкви отців Василіян, величні й художньо вивершені споруди, які прикрашали Жовкву, додавали їй особливого шарму, а мешканці Жовкви з шанобою ставилися до цих надбань.

Значна кількість культових споруд засвідчує, що місто мало свої релігійні традиції й що люди різних національностей мали змогу відвідувати свої храми (очевидно, українці відвідували церкву отців Василіян та дуже давню дерев'яну церкву Різдва Пресвятої Богородиці, що є на цвинтарі (про неї, до речі, чомусь не йдеться в Енциклопедії українознавства) чи церкву Святої Трійці, яка датується 1720 роком (в Енциклопедії українознавства про неї теж немає інформації), поляки молилися в костелі, а євреї – в синагозі).

Мешканка м. Жовкви Г. Марцін каже: «Такого не було, щоб хто в свято чи в неділю не йшов до церкви. І одяг спеціальний мали: на кожен день – буденний, а до церкви – новий у скрині тримали. Бо до церкви треба найгарніше вдягати» [88]. Інша мешканка Л. Тимців додає: «Я змалечку ходила до церкви. Певно, ще ходити не вміла, як мама і тато брали мене туди із собою. Ми відвідували храм Пресвятої Богородиці, бо саме біля нього наша хата. А моя подружка єврейка Ліда зі своїми батьками щосуботи йшла до синагоги» [83]. А ось слова П. Галапаца: «Наша церква Різдва Пресвятої Богородиці маленька. Місця в ній мало. Лавок для всіх не вистачало. То деякі люди стояли, а як погода була гарна, то стояли ще й біля церкви» [84].

Як розуміємо, храми, що височіли над Жовквою, виконували свою місійну функцію, а не лише прикрашали місто. Досить велика кількість споруд різного культового призначення свідчить і про те, що місто мало потребу в них, і про те, що тут жили прихильники різних конфесій.

Зі спогадів тутешніх мешканців довідуємося, що вони пишалися тим, що їхня Жовква мала давню історію. Так, І. Губка гордиться тим, що народився на землі, «де, згідно з останніми даними, люди проживали близько 20-тисяч років тому, що підтверджується археологічними знахідками і що саме на цій землі в роки середньовіччя, незважаючи на татарську навалу, вирости містечка Жовква, Крехів, Магерів, Рава-Руська. [64, с. 11].

Зі словникових статей також довідуємося про те, що в Жовкві були розвинуті певні ремесла та відбувалися ярмарки, на які з'їжджалось багато людей. Це свідчить про те, що мешканці Жовкви були, в основному, людьми господарними, зналися кожен на своєму ремеслі й жили звичним життям.

Мешканка Жовківщини А. Пелех розповідає: «Мій батько Іван Пелех був добрим столяром. Люди завжди до нього зверталися, щоб він зробив кому двері, кому вікна. Ще він підлоги вставляв. Дуже знаним був. Вмів столярувати, бо ще його мій дідो Прокіп навчив» [90]. Інший мешканець – Б. Фуртак додає: «В нас була родина хліборобів з діда-прадіда. Але всі знали, яка родина яке ремесло знає: були добрі гончарі, добрі пекарі, шевці, кравці»

[87]. А ще було так, що люди цілими поселеннями опановували якусь одну справу. Наприклад, ще й досі мешканці селища Куликова славляться виробництвом смачних ковбас, виготовленням взуття та пошиттям гарних суконь, а в селі Глинську живуть неперевершені кухарі. Село Потелич славне гончарями, які прикрашали орнаментами кахель і будинки (гончарство тут розвивалося ще з незапам'ятних часів, про що йдеться в Іпатіївському літописі). На Жовківщині кожен працездатний мешканець мав якийсь заняття: на початку 19 століття почав працювати цегельний завод, у кінці 19 століття тут спорудили склоробний завод, а на початку 20 століття – спиртовий завод. Була в Жовкві й олійниця. Основними заняттями населення були, як розуміємо, кустарне виробництво, ремесло й праця на заводах. Крім цього, як також довідуємося зі спогадів жовківців, у Жовкві популярною була дрібна торгівля. Усе це є підтвердженням того, що Жовківщина – самобутній регіон, мешканці якого звикли до стабільності й тому, як правило, завжди продовжували справу своїх батьків і в тій справі удосконалювалися.

Тішило мешканців Жовківщини й те, що вони мали змогу здобувати освіту. Відомо, що на той час у Жовкві було п'ять братств, з яких перше зі школою при ньому було засноване 1603 року при церкві Різдва Господнього.

Велике значення не лише в релігійному, але й у культурно-просвітницькому житті мав Василіанський монастир, який був заснований 1682 року за участі єпископа Й. Шумлянського при церкві Різдва Господнього. 1690 року цей монастир згорів, але згодом його відбудували за допомогою польського короля Яна Собеського. В монастирі зберігалися мощі святого Івана Сучавського. Цей монастир набув значного розвитку після реформування Василіанського Чину. 1895 року при монастирі було засновано друкарню й видавництва популярної літератури, а з 1897 року до 1944 року тут виходив місячний журнал «Місіонар», який порівняно з іншими виданнями Галичини мав найбільший наклад [120]. Завдяки Жовківському монастиреві і його видавничій діяльності, Жовква до 1944

року була важливим українським релігійним та культурним осередком. [148, с. 196 – 197].

Мешканці досліджуваного нами регіону в основному були людьми грамотними й любили читати. Про поширення книжкових знань свідчить те, що у шкільних та в церковних бібліотеках міста було чимало книг, писаних різними мовами, а з 1623 року в місті Жовква працював палітурник.

Отже, Жовківщина ще з 17 століття заявила про себе як про регіон, де розвивалися освіта й видавнича справа. Мешканці Жовківщини усвідомлювали те, що в них є певні культурні, релігійні, освітні надбання. Їм подобалося на їхній території все: споруди й сама місцевість. Зауважимо, що сама Жовква розташована на берегах ріки Свині біля гори Гарай, яка поросла соснами та листяними деревами. З іншого боку від Жовкви є ліси Заруддя та Білий ліс. Мальовничості додає парк, який розташований історичній частині міста й сьогодні вважається пам'яткою садово-паркового мистецтва. В 17 –19 століттях цей парк теж довершували майстри, прикрашаючи його скульптурами.

З усього можемо зробити висновок про те, що Жовква – одне із найзатишніших міст України. Інші населені пункти Равської округи теж мали свої давню історію й традиції. Наприклад, місто Рава-Руська бере свій початок з 1455 року й у її спорудах поєдналися стилі різних епох, а через саме місто й досі пролягає великий торговий шлях, що віддавна з'єднує Львів та Варшаву.

Не бракувало престижності й затишку й навколишнім селам. Вони теж потопали в садах, в зелені, були мальовничими. Тут теж були свої культурно-просвітницькі осередки. І. Губка розповідає про рідне йому село Крехів: «...подивись нині на колишній просвітній осередок, відому крехівську друкарню на території монастиря, де знаходили свій початок українські книжки. Чудо рук архітектурного ансамблю Крехівського монастиря, що заснований на початку XVII ст., за три кілометри від села Крехів, тепер можна побачити хіба що на гравюрі Діонісія Сінкевича або на інших

відбитках» [77, с. 116–117]. Подібні розповіді можна почути й від мешканців інших населених пунктів Равської округи. Відомо, що в селах теж були клуби, бібліотеки, школи. Отже, на теренах Равської округи все сприяло духовному зростанню людини.

Звернемо увагу на те, як політичні події, що склалися в довоєнний період, вплинули на досліджуваний регіон (див. Додаток Б, Щ, Ю). 1939 рік був двадцятим роком польської окупації. 1919 року державну долю західноукраїнських земель вирішив невдалий для українців вислід українсько-польської війни 1918–1919 років, а також результат радянсько-польської війни 1918–1919 років. Остаточну долю західноукраїнських земель визначила 14 березня 1923 року Рада Послів (Англії, Франції, Італії, США), яка вирішила приєднати Східну Галичину до Польщі й своїм рішенням узаконила польську окупацію. Згідно з договором між державами Антанти і Польщею поляки повинні були здійснювати на території Східної Галичини тільки військову окупацію. Польща не мала права запроваджувати тут своєї цивільної адміністрації. Перед державами Антанти вона зобов'язувалась гарантувати українцям культуру автономію, законодавчо надати їм право використовувати свою мову в школах та в публічному житті, забезпечити право на самоврядування трьох галицьких воєводств.

Насправді Польща не виконала й навіть не намагалася виконати ці зобов'язання. Польська окупаційна влада почала здійснювати щодо українці політику терору, масових ув'язнень [142, с. 12]

Під впливом таких історичних обставин, під тиском емоційних навантажень, що їх довелося переживати українцям, свідомим своєї національної належності, в умовах іноземної окупації, визрівало прагнення будь-що позбутися приниження, зневаги своєї національної спільноти.

Гордість за свою землю, велика любов до рідного краю спонукали до боротьби. Ось як про це заявляли патріоти у виданні «Сурма»: Ми не дамо нашому народові загинути...Ми не дамо на етнічних українських землях запанувати спокою. Бо спокій – це для нас неволя. Якщо ми програли одну

визвольну війну – приготуємо другу; якщо програємо другу – може, виграємо третю. Врешті-решт мусимо виграти [41, с. 4–7].

Саме у Жовкві, в с. Мацошині, с. Зашкові та в інших селах повіту в 1930–1931 роках сформувалися перші осередки право радикальної організації національно-визвольного руху – ОУН. Саме із теренами Равської округи ОУН пов'язане життя відомих очільників національно-визвольних змагань: С. Бандери, Д. Маївського, Є. Коновальця.

Отже, тут віддавна були свої традиції. Сама Жовква була осередком освіти, культури, релігії. З покоління до покоління люди передавали досвід у розвитку певних ремесел, прививали своїм дітям любов до праці, а разом із цим – прагнення жити заможнo. На теренах Равської округи корінні мешканці по-особливому цінували досягнення своїх предків й готові були боронити свої родини, свої надбання, а отже, й свій край від будь-чийого посягання на нього. Саме тому жовківців можна вважати патріотами свого краю.

На теренах Равської округи упродовж століть утверджувалася національна свідомість й удосконалювалася національна ідея. Це сприяло тому, що саме цей регіон став місцем зародження національно-визвольного руху в Україні.

3.2. Передумови створення підрайонових груп ОУН

Відомо, що на початку Другої світової війни на теренах Равської округи діяли підрайонові групи ОУН. Для того, щоб правильно оцінити їхню поведінку, з'ясуємо, що первинно породило оунівський рух на території Равської округи, що саме спричинило створення цих груп та якою була їхня мета. Коротко оглянемо соціально-політичну ситуацію, яка склалася до початку Другої світової війни.

Після Першої світової війни західні землі України потрапили під вплив Польщі, Румунії, Чехословаччини. Галичина, зокрема, відчувала значний вплив Польщі. Державну долю західно-українських земель вирішив невдалий для українців вислід українсько-польської війни 1918–1919 років, а також результат радянсько-польської війни 1919–1921 років. Ризький договір, складений між радянською Росією та Польщею у 1921 році, визначив державний кордон між цими двома країнами по річці Збруч, через Волинь, поділля, і далі – через Білорусь до ріки Двіни. Отож, згідно з цим договором усі західноукраїнські землі опинились під Польщею. Остаточну долю західно-українських земель визначила 1923 року Рада Послів, яка вирішила приєднати Східну Галичину до Польщі й своїм рішенням узаконила польську окупацію Східної Галичини. Згідно з договором між державами Антанти і Польщею поляки повинні були здійснювати на території Східної Галичини тільки військову окупацію. Польща не мала права запроваджувати тут свою цивільну адміністрацію. Перед державами Антанти вона зобов'язувалась гарантувати українцям право використовувати свою мову в школах та в публічному житті, забезпечити право на самоврядування трьох галицьких воєводств. Насправді Польща не виконала ці свої зобов'язання, а почала здійснювати щодо українців політику терору, масових ув'язнень та заслань до концентраційних таборів. Польська окупаційна влада у 1919 році ліквідувала усі українські кафедри у Львівському університеті, а сам університет сполонізувала. Помітним був наступ і на школи. Якщо у 1918 році у Східній Галичині було 3600 державних українських шкіл, то за часи

польського панування їх залишилось тільки 416. У 1920 році було скасовано Галицький Сейм та Краєвий Відділ, як автономний уряд Східної Галичини. Саму назву «Східна Галичина» змінено на «Східна Малопольща» (див. Додаток А). Тисячі українців – колишніх державних урядовців, не були прийняті на державну службу. Була запроваджена чітка політична цензура української преси. Окремим кооперативним законом українську кооперацію було віддано під польський урядовий контроль [204, с. 11–13] Уже до Другої світової війни галичани були позбавлені права самостійно вирішувати свою долю. Українська інтелігенція вже тоді боролася за збереження національної самобутності. Про це детальніше йдеться в працях І. О. Гавриліва та Т. Гривула [137; 141]. Так, наприклад, як довідуємося з їхніх публікацій, українські націоналісти, враховуючи складнощі тогочасного розвитку України, для відновлення Української держави вбачали тільки шлях національної революції, а її забезпечення – лише встановленням національної диктатури.

Як зазначено в науковій праці В. Косика, на «революціонування й активацію народних мас була спрямована стратегія боротьби ОУН... в першу чергу» [170]. Керівництво ОУН вважало, що українське питання може бути розв'язане внаслідок рішучих радикальних дій. Тому постійно відбувався вишкіл членів ОУН.

З наукових джерел та зі свідчень очевидців довідуємося, що ще напередодні Другої світової війни мешканці Жовківщини відчували національну й соціальну несправедливість з боку Польщі. Мешканець с. Мацошин Теодор Пелех згадує: *«Поляки, які зайшли до Галичини, самі викликували провокації і стягали на себе ненависть за погане трактування українського народу на українській землі»*. Теодор Пелех розповідає про знущання польських жандармів над українцями, про зверхнє ставлення до українців навіть пересічних поляків [93, с. 38].

Мешканець с. Нова Скварява Жовківського району засвідчує, що польська влада проводила репресії проти українського народу. Польські

шовіністи намагались нищити та ігнорувати все українське, щоб довести світові приналежність Галичини до польських етнографічних земель [237]. Окупанти виявляли громадсько-політичних діячів, вояків УГА, активістів державного будівництва, патріотично налаштованих представників духівництва та інтелігенції, селян і міщан, арештовували і відправляли в новостворені концтабори в Вадовиці, Домб'є, Пікуличах, Стшалкові, Тухолі, Ялівцях, Янові. Закривались українські установи, школи, філії товариства «Просвіта», «Сільського господаря», молодіжні організації «Сокіл», «Січ», «Пласт», газети. Заборонялись українські пісні, тризуб, синьо-жовте знамено.

Польська влада намагалася силою полонізувати українське населення. Ось свідчення: *«У селі Сопошин мав споживчий sklep В'язівський. Поляки перекрутили його прізвище на Вйонзовскі. В селі Мачошині мешкав селянин Грабовський, котрого два сини Федір та Іван, належали до ОУН. Їхній батько мав брата, котрий, щоби отримати тяжку фізичну працю на залізниці, мусів змінити прізвище на Грабовскі. Таких випадків було багато більше»* [93, с. 39].

Поляки вели політику асиміляції. Вони прагнули створити так звану «Шляхту загородову», членами якої мали бути особи з прізвищами на «скі». Мешканець Жовківщини Д. Недовіз згадує: *«Польська адміністрація самочинно змінювала в прізвищах закінчення, наприклад, замість Сажинський – Сажинські. Я сам боровся за правильне написання свого прізвища в гімназії, бо польська адміністрація перекрутила його на «Недовуз». Сперечаючись з професором польської мови Ратусінським, я домігся того, що прізвище знову писали «Недовіз». Це була неприємна справа. Вмішалася польська поліція, і вся моя родина була заангажована»* [92, с. 29]. Із розповідей людей, які відчули на собі вплив Польщі, стає зрозуміло, що вони не хотіли змінювати свої прізвища, відстоювали право носити своє українське прізвище. Однак задля того, щоб зайняти певне становище в суспільстві, наприклад, отримати роботу, були змушені поступатися своїми принципами.

Уже в 1930–1931 рр. у Раві-Руській, Жовкві, Мацошині, Зашкові та інших селах досліджуваного регіону формуються перші осередки ОУН. Їхню діяльність координує повітова ексекутивна, на чолі якої 1932 р. став друкар-палітурник Володимир Касараба з м. Жовква. У середині 1930-х років місцеві осередки («звена» із 3–5 чол. творили «кущ» або «станіцію») підпорядковувалися Львівській, а згодом Равській окрузі ОУН. Оунівці заперечували будь-які легальні контакти із органами державної влади й готували молодь до майбутнього збройного повстання проти окупантів [148, с. 218].

1 вересня 1934 оунівець Григорій Куликівець застрелив під Народним домом у Жовкві поліційного агента Станіслава Яцину. У ті ж дні вчинено також замах на відомого кооператора Антона Гумена, який навіть у час страшного голодомору на Наддніпрянщині не зрікся радянофільства. А вже у жовтні-листопаді відбувся гучний судовий процес над організаторами цих замахів, який засвідчив високу агітаційно-пропагандистську активність місцевих націоналістів, їхній авторитет серед населення, особливо радикально налаштованої молоді – робітників, старшокласників народних шкіл та гімназистів, студентів [148, с. 220].

Узагальнюючи питання про політичні амбіції, які сформувались напередодні Другої світової війни, можемо констатувати, що українці завжди прагнули зберегти свою мову, хотіли самі керувати виробництвом, суспільними процесами. А ще хотіли жити заможніше, вільніше. Вони втомилися від тиску польської влади.

Мешканців Равської округи, звичайно, обурювала зверхня поведінка поляків, і тому вони гуртувалися, щоб протистояти колонізації у своїх рідних селах. Мешканець села Мацошин Теодор Пелех каже: *«Молодим хлопцем я мріяв бути монахом, щоби жити в печерах, пустинях. Коли я став дорослим юнаком, почав пізнавати тверде життя, тоді я вирішив згідно з моїми силами бути справедливим і служити Україні»* [93, с. 41]. Це свідчить про те, що націоналістами ставали свідомі українці.

Теодор Пелех, який свого часу (ще в 1937р.) належав до читальні «Просвіти» і був членом старшого гуртка істориків, добровільно вступив до ланки ОУН. Разом з ним до організації прийшли його односельці Володимир Роман, Теодор Кирик, Теодор Грабовський. Кожен із них склав присягу. *«Нашою метою було задемонструвати, що ми є господарями нашої землі»*, - стверджує Теодор Пелех [93, с. 45].

Члени ОУН вивішували національні прапори на державному будинку школи, зафарбовували польську символіку – по-різному протистояли ополяченню. Число членів ОУН зростало. В 1939 р. до тієї ланки ОУН, до якої належав Теодор Пелех, долучився також Андрій Гриник. Згодом членами ОУН стали й інші хлопці: Володимир Богоніс, Теодор Дідик, Микола Гриник, Іван Грабовський, Ярослав Мацько і Михайло Павник [93, с. 42]. Таким чином організувалася підрайонова ланка (група) ОУН.

Як розуміємо, на теренах Равської округи ще до початку Другої світової війни виробилося негативне ставлення до польської влади. Несприйняття цієї влади й намір протистояти їй і породило створення підрайонових і районних груп ОУН. Організація, яка ставила за мету здобуття незалежної Української держави революційним шляхом, добре розбудувала свою мережу. Зокрема, на теренах Західної України діяло 10 окружних ексекутив ОУН. Функціонувала чітка організаційна вертикаль, основними елементами якої були: край – округа – повіт – район – станиця. За даними польського дослідника Романа Висоцького, на цей час чисельність ОУН у Галичині становила близько 3000 членів, на Волині – 1000, не враховуючи членів Юнацтва ОУН та симпатиків [201, с. 350].

Однак, уже на початку Другої світової війни відбулася реорганізація ОУН на ЗУЗ, яка була зумовлена необхідністю удосконалення структури організації, її керівної вертикалі. Нова вертикаль складалася з таких елементів: Провід ОУН – край – область – округа – повіт – район – підрайон – станиця. Організаційна структура ОУН поєднувала у собі елементи польського та радянського адміністративно-територіального устрою. Межі

округ переважно збігалися із межами судових округ польської держави, повітів – із межами повітів територіального поділу до 1939 р., районів – із межами районів радянського адміністративно-територіального устрою. Такі реформи організації мали низку переваг: по-перше, відбулася децентралізація організаційної вертикалі, по-друге, це сприяло посиленню конспірації та ролі районних проводів ОУН у розбудові мережі. Останні, маючи у своєму підпорядкуванні 15–20 населених пунктів (раніше повіти контролювали 90–100 станиць), могли більш дієво проводити свою роботу та досягати значно кращих результатів [201, с. 357]. Структурна реорганізація торкнулася й досліджуваного нами регіону. Зокрема на теренах Равської округи у очільником Жовківського повіту на початку Другої світової війни став Дмитро Маївський.

Отже, основною передумовою створення підрайонових груп ОУН був тиск польської влади. Саме намагання протистояти полонізації спонукало свідомих українців до гуртування на місцевому рівні й до створення підрайонових груп.

1939 року політична ситуація змінилася: на зміну польській владі прийшла радянська. Наприкінці серпня на організаційних повітових зборах (відправі) в с. Мацошин провідний повітовий очільник ОУН Дмитро Маївський скеровував місцевих членів ОУН так: *«Організація Українських Націоналістів (ОУН) виразно ставить від початку свого існування на принцип, що для визволення України з-під ярма різних окупантів необхідно буде організувати українську збройну силу. Зближується німецько-польська війна, і ми, українці, маємо підготовлятися до партизанської війни з поляками, дати полякам належну відповідь за кривду, якої вони нам заподіяли».*

На других зборах (відправі) у вересні 1939 р. Дмитро Маївський говорив коротко, але переконливо й рішуче: *«Німеччина 1 вересня напала на Польщу. Ми, члени ОУН, будемо провадити партизанську війну проти поляків. Зброю будемо здобувати підступно і відвагою від свого ворога.*

Насамперед підемо на польські поліційні станиці, роззброїмо поліцаїв і будемо мати на початок кріси» [118, с. 12].

Як бачимо, члени підрайонової групи ОУН с. Мацошин зокрема і Жовківщини загалом у серпні – вересні 1939 р. ставили першочерговим завданням боротьбу з поляками. У цьому часі вони під керівництвом Дмитра Маївського організували військовий табір у лісі близько Волі Жовтанецької. До табору входили члени ОУН із навколишніх сіл: Зіболок, Желдця, Верен та ін. Мета табору була така:

- діяти організовано;
- «магазинувати зброю, що польська армія залишила в лісах»;
- виховувати молодь політично й організаційно [149, с. 209].

Організація такого військового табору засвідчує, що оунівці готувалися до можливих збройних дій проти поляків. Планами повітової організації українських націоналістів до вересня 1939 р. керувала ненависть до польської влади.

Також на теренах Любачівського повіту, який у 1939 р. належав до Равської округи ОУН (б) було організовано військові вишколи та сформовано відділи ОУН (б). На початку війни в околицях Нароля, Плазова, Чесанова та Дзікова Старого діяльність ОУН була пов'язана передусім із братами Іваном та Омеляном Грабець з Нового села, а також колом осіб із Нового та Старого Люблинця: Іваном Білим, Василем Левковичем, Іваном Шиманським. Варто зазначити, що Омелян Грабець на псевдо «Батько», «Лемко» у 1944 році був одним з головних організаторів українського підпілля на Поділлі [239, с. 84].

У 1940 році брати Грабець організували в с. Гораєць перший «курінь молоді». З такою ініціативою в Новому та Старому Люблинці виступили Олександр Баблак, Іван Комар, Григорій Гарасим, Микола Козак. Члени «куреня» організовували культурно-просвітницьке життя у рідному регіоні. Виступали під час фестин та фестивалів та організовували спортивні змагання. Завдяки такій організації вдавалося вести також і підпільну

роботу, під час якої було зібрано зброю, амуніцію, військово обладнання, яке залишилось після подій, які відбулися у вересні 1939 року. Поміж тим брати Грабець організовували військові вишколи (напівофіційні, під прикриттям різного роду курсів, організованих через теренові делегатури УЦК). Одним з учасників проведення таких курсів був Василь Левкович «Вороний» [239, с. 84].

В той же час Омелян Грабець, як керівник Любачівського повіту ОУН і, водночас, працівник делегатури УЦК в Чесанові, мав вплив на формування відділів поліції в роки німецької окупації. Так, наприклад, в Чесанові комендантом відділу поліції був призначений Іван Шиманський [239, с. 147].

З 1941 року багато молодих активістів з Любачівського повіту переорієнтовують свою діяльність на розширення мережі ОУН на Східноукраїнських землях, діяльність організації в околицях Чесанова, а також у сусідній Холмщині значно ослабла. В той час, коли Омелян Грабець виконує функції провідника ОУН Рівненщини, повітовим керівником ОУН на Любачівщині стає Іван Білий на псевдо «Буревій», який загинув у боях із польською АК 5 грудня 1943 року. Останнім керівником Любачівського повіту ОУН до січня 1945 року був Іван Грабець на псевдо «Олесь», «Гармаш» [239, с. 192].

Михайло Левус (1926 р. н.) мешканець с. Мокротин вважає: «Для того, щоб збагнути необхідність створення груп ОУН, необхідно «дати образ подій та умов, в яких жило й доходило до національної свідомості моє покоління, що жило в 1930-тих та 1940-их роках вийшло на історичну арену і взяло на себе тягар боротьби за волю нашого народу». Михайло Левус зауважує, що ще в дитинстві його односельці не хотіли приймати ні польські порядки, ні портретів більшовицьких вождів, які з'явилися в шкільних класах замість образів, ні атеїстичних тлумачень та казок про світле майбутнє, які пропонували вчителі за радянської влади [57, с. 213].

За першої нагоди молодий Михайло Левус на присілку с. Мокротин Журі вступив до юнацької сітки ОУН. Ось його розповідь: «Наприкінці 1942

року вступив у юнацьку сітку ОУН. Там ми вивчали Декалог, історію України, вчили як ходити маршем та інше. Відтак я вступив у військову сітку, де нас вчили як обходитись зі зброєю різних видів і систем – від кріса до кулемета, стройової підготовки, вміння вести бій і при потребі відступати, вміння надати медичну допомогу, тощо. Хочу зазначити, що тут панувала військова дисципліна. Щоб забезпечити мирне життя цивільному населенню, ОУН організувала в кожному селі із молодих добровольців загони самооборони. Зброю отримали від польського війська, яке капітулювало у 1939 році, від російського 1941 року та ще від австрійського – з часу Першої світової війни. На кінець 1943 року в лісах поблизу Мокротина гуртувалися повстанчі сотні, і мені було доручено тримати між ними зв'язок. Вже тоді вдома я був нечастим гостем»

Мешканець с. Мокротин М. Пахолок (1932 р. н.), розповідаючи про створення груп ОУН в рідному селі, зазначає, Не знаю іншого села, яке так жертовно сприйняло б гасло ОУН: «Здобудеш Українську Самостійну Соборну Державу або загинеш у боротьбі за неї!» І не знаю в селі родини, до якої б в тією чи іншою мірою не зачепило воєнне лихоліття.

М. Пахолок розповідає про національно свідому родину Гащуків, в якій було десятеро дітей, що так чи інакше долучилися до національно-визвольного руху в роки Другої світової війни: «на заклик ОУН її члени та симпатички збирали покинуту поляками зброю та магазинували. Гащуківі сини не залишались осторонь і в цьому заході брали найбільш активну участь. Все це бачили їхні родичі й не перечили, бо знали, що волю Україні просто так ніхто не дасть – її треба здобути зі зброєю в руках. З приходом Червоної армії до Галичини Грицько Гащук за наказом ОУН по зв'язку перейшов на Закерзоння, там відбув військовий вишкіл і повернувся на початку липня 1941 р. разом з Похідними групами ОУН» [57, с. 238].

Інші Гащуківі хлопці теж влилися в структури ОУН. Згодом вони стали активними захисниками краю: Федір Гащук «Чумак» очолював самооборонний кущовий відділ (СКВ) с. Глинське, Нова Скварява, Стара

Скварява, Михайло Гащук «Снігур» був стрільцем однієї з боївок у Мокротині.

Грицько, Михайло, Іван, Федір були членами ОУН і бойовиками Мокротинської самооборони. На початку сорокових Гащукова стодола була переповнена зброєю та амуніцією [57, с. 254].

Наведені свідчення доводять також те, що мешканці Равської округи долучалися до виконання першочергових завдань ОУН активно. Так «магазинували» зброю не тільки члени ОУН, а й їхні симпатиками. Прагнення людей відстояти свої національні й релігійні традиції визначали їхні пріоритети. Тому очільникам ОУН не доводилось затрачати багато зусиль для того, щоб переконати населення у своїй політичній лінії.

Основна передумова створення бойових груп ОУН – негативне ставлення до польської влади, яке виробилося ще до початку Другої світової війни. Однак, як можемо робити висновок із наведених спогадів, справжня причина створення підрайонових груп ОУН була продиктована самим життям: люди будь-що прагнули відстояти свої релігійні переконання й національні вподобання, вони готові були захищати те, що для них було найдорожчим, від будь-якого окупанта.

Велике бажання жити в незалежній державі спонукало ОУН до формування розширеної мережі, до якої вступали місцеві хлопці. Родини та друзі членів цих груп ставали симпатиками й теж різними способами долучалися до боротьби.

3.3. Ставлення населення до радянської окупації

Особливості діяльності українських націоналістів, безумовно, мушили визначатися політичною ситуацією. Націоналісти, звичайно, прагнули захистити свій народ, а тому брали до уваги його реакцію на ту чи іншу політичну подію. З огляду на це важливо з'ясувати, яким було ставлення до політичних змін самого населення.

Як відомо, 16 вересня частини німецьких 2-ої та 4-ої дивізії зайняли частину сіл поблизу м. Жовква. Польські частини груп «Жовкви» і «Гарай» (у районі с. Глинсько) ледве стримували наступ німців до 17 вересня. Тим часом з іншого боку наступали радянські війська. 17 вересня вони зайняли Тернопіль, Станіслав, Галич, Сарни, а 22 вересня до Львова увійшла червонопрапорна дивізія ім. Г. І. Котовського. У Жовкві перші частини Червоної армії були вже 21 вересня на свято Пресвятої Богородиці. Того ж дня вони з'явилися й у навколишніх селах. Польські частини без боїв капітулювали перед радянськими військами. А з 23 до 27 вересня німецькі війська відступили зі всієї території Жовківщини та Равщини, яку тепер повністю зайняли радянські війська. Політична ситуація змінилася.

Отже, з початком німецько-радянської війни польські солдати відступили, до влади на територію Галичини прийшли більшовики. Вони почали змінювати життя людей на радянський лад. Верховна Рада СРСР прийняла рішення про утворення Волинської, Дрогобицької, Львівської, Ровенської, Станіславської областей замість існуючих воєводств. А на початку 1940 р. створено нові райони на базі повітів. Було ухвалено створити у Львівській області Рава Руський район з центром у місті Рава Руська. На базі Жовківського повіту створено три райони: Велико-Мостівський, Куликівський і Жовківський. Жовківський район складався з 16 сілрад. Основне завдання більшовиків було забезпечити порядок, ліквідувати поміщицькі й монастирські землеволодіння й передати їх до рук найбільш вразливих верств.

Ось як згадують прихід більшовиків мешканець с. Мокротин М. Пахолок та Т. Хлібишин: «17 вересня 1939 р. Червона армія «визвольним походом» перейшла радянсько-польський кордон і зайняла західні області України і Білорусії. До Мокротина «визволителі» вперше приїхали 22 вересня того ж року на двох чи трьох вантажних автах. Вони зупинилися на дорозі біля школи. Діти під час перерви обступили пришельців і з цікавістю їх оглядали. Дуже незвично і смішно виглядали ці вояки. Були вони в черевиках і зелених вицвілі лих штанах, подібних до галіфе. Галіфе починалося вище колін. Нижня їх частина була обмотана полотняними пасами – обмотками. Поверх штанів обвисала такого ж гатунку гімнастюрка. Підперезані вони були брезентовими пасками. На голові сіріли, вигорілі на сонці будьонівки та пілотки з п'ятикутними зірками. У деяких вояків на петлицях були прикріплені червоні кубики. За поставою та віком означало, що це старшини. На плечах у солдатів гойдалися довгі, зі штиками, кріси та щось подібне на хомут. Це були скатки шинелей. Хтось з мокротинців пожартував: «Поставити такі опудала у коноплі – не сів би ні один горобець» Справді, мундири червоноармійців були не рівня австрійським чи навіть польським» [57, с. 133].

У перші ж дні своєї окупації представники радянської влади збирали місцеве населення, щоб оголосити нові порядки. На таких зібраннях звучали не тільки чіткі директиви, а й агітаційні пропагандистські гасла, промови, в яких йшлося про переваги радянського устрою життя, возвеличувався Радянський союз та комуністична партія. Ось наприклад, у селі Мокротині це відбувалося так: «у назначений час у приміщенні читальні «Просвіти» не було де й голці впасти: двері та вікна були відчинені навстіж. На сцену вийшов Андрій Рогуля, а за ним представники нової влади, Богуцький у супроводі солдат. «Гості» всілися за столом на приготовлені крісла, а сільський староста, сівши на краю сцени і привітавшись з усіма похристиянськи, відрекомендував пришельців та коротко інформував про суть справ, а далі передав слово представнику нового окупаційного режиму.

Богуцький докурив самокрутку, плюнув на недопалок і кинув на підлогу. А для впевненості ще й розтер своїм ходаком. Далі став посеред сцени, широко розставив ноги, і корчачи із себе великого дипломата, обвів всіх орлиним поглядом, розігнав рукою дим, що клубився під стелею і почав свій виступ. Далі Богуцький перейшов на суржик і став декламувати напам'ять текст звернення до галичан, написаний і розмножений у більшовицьких верхах у Києві спеціально для пропагандистів, які посилались на ЗУЗ: – Брати-галичани, вітаю Вас від імені великого Радянського Союзу Соціалістичних Республік, від імені нашої рідної комуністичної партії, від імені Верховної Ради, від імені доблесної Червоної Армії, яка визволила вас всіх з ярма польської Польщі, від імені великого советського народу та його вождя – генія людства – Йосифа Віссаріоновича Сталіна! Гражданє Мокротина, сьогодні у Вас велике свято, у вас незабутня хвилина, історична хвилина. З сьогоднішнього дня ви стаєте членами одної великої соціалістичної рідні. Від сьогодні вам сіяє сонце великої советської Конституції, всі ви стали рівноправними членами великої советської сім'ї. Від сьогодні у вас не буде ні пана, ні Івана. У нас право на безоплатну науку, на землю, на справедливий розподіл прибутків, бо як сказав наш геніальний товариш Ленін, «Хто не працює, тот не кушає», тому тоже прийшов кінець всяким панам-білоручкам, всяким спекулянтам, всяким капіталістичним п'явкам, що століттями з вас ссали кров. За вами право на вибір своєї рідної пролетарської влади зложеної з представників селян, робітників і трудової інтелігенції. За вами право на релігію, право стати членом великої комуністичної партії та її органів, при помочі яких за вами право рішати майбутність вашу і ваших дітей. Сьогодні перед вами і вашими дітьми відкрилися двері правдивого пролетарського раю на землі. Бачу, вам тут тісно жити, хата на хаті, з земля порізана борознами та межами. Ми вам покажемо безмежні простори полів, лісів і надр землі» [134, с. 119–121]. Приблизно так відбувався прихід радянської влади й в інших населених пунктах Жовківщини. Радянські промовці говорили впевнено, обіцяли людям

краще життя й тому після подібних зібрань люди визначалися по-різному. Так у Мокротині перша зустріч селян з представником «союзу робітників і селян» справили на багатьох приємне враження: «Сільська біднота та комуністи потирали руки навколо Богуцького як великого благодійника. Перша зустріч селян з представником «союзу робітників і селян» справили на багатьох приємне враження» [134, с. 122]. Однак значна частина селян, знаючи про недавній штучний голодомор, про терор 1937–1938 років, про масові розстріли в казематах НКВС, ГПУ, про вивезення мільйонів свідомих українських патріотів до Сибіру, не довіряла новій владі.

Радянська влада в той же час робила все для того, щоб подати себе як визволительку українського народу від польського гніту. Органи радянської урядової пропаганди опрацювали план дій: урядова пропаганда разом з кількома тисячами комуністів, які мали посісти керівні позиції в урядах Галичини, вислала в Західну Україну спеціальні пропагандистські бригади. Завданням тих пропагандистів було переконувати галичан, що Україна існує як вільна держава, де процвітає українська мова, культура, наука, добробут. Навіть армія, що «визволила» ЗУЗ називалася Українською Армією, а генерал, який очолював цю армію, був українець – Семен Тимошенко. [156, с. 123].

Як тільки-но була впорядкована місцева адміністрація й усі урядові позиції зайняли радянські представники, почалося впровадження радянських принципів життя.

Ось приклади методів реалізації цих завдань: у с. Добросині в жовтні й 1939 р. між біднотою розподілили 312 моргів землі й майно поміщика Ярошинського; в с. Боянець 17 батраків одержали 55 моргів землі, 45 бідняків одержали 121 морг [149, с. 209]. Із спогадів Є. Яворівського довідуємося про ентузіазм мешканців села Нова Скварява, який з'явився у зв'язку з реорганізацією, що її провела нова влада: На початку березня 1940 р. до села прибула делегація колгоспників із Харківської області агітувати новоскварявців організувати колгосп. Агітація «колгоспників» принесла

жадані плоди – 47 бідняків і середняків подали заяви з проханням до райвиконкому організувати в селі колгосп. Уже в квітні 1940р. 60 селянських сімей утворили колгосп ім. Кірова – перший колгосп у Жовківському районі. Однак більш заможні селяни, яким було що втрачати із вступом до колгоспу, не квапились до нього йти. Новостворений колгосп одержав панські землі, раніше поділені між біднотою, бо до колгоспу вступили якраз ті, хто цю землю отримав. Землю обробляли інвентарем з панського маєтку, колгоспну ферму склало поголів'я панської худоби у панських хлівах. Забрану у Крехівському монастирі пасіку зробили колгоспною і розмістили на пагорбі розкішного саду панів Сімінських. Учорашні бідняки тепер цілком віддавались колективному господарству, щиро вірячи у можливість побудови заможного життя при новій більшовицькій владі. Серед них: ланкова Катерина Карпа, колгоспниця Ганна Гончар, Катерино Хомечко, Катерина Бакум, Ганна Іванюк, колгоспники Микола Струс, Михайло Хомечко, Микола Процайло та ін. Фірмани колишнього власника-орендаря німця Бахмана перейшли в колгосп разом із його кінями, возами та іншим реманентом. Серед них – Іван Бакум, Іван Козар, Микола Процайло, Михайло Козар, Микола Гук, Семен Федечко, Дмитро Карпа та інші. Оплата трудодня, а він міг іноді й тривати цілий тиждень, складала 5 кг зерна, 8 кг картоплі, 5 кг соломи, 4 крб. 40 коп. грішми [235, с. 73]. Як розуміємо, новоскварявців зовсім не турбувало те, що їм віддали забране в панів.

Біднякам, звісно, подобалося те, що їм давали землю. Вони й намагалися сприяти новій владі. Так, наприклад, у с. Мацошині вилучення майна в місцевого священика організував мешканець цього ж села Степан Гевак, якого нова влада призначила комендантом міліції. Це свідчить про те, що радянська влада почала задовольняти місцевих убогих селян, рятуючи їх від бідності. І вони охоче позбавляли багатства навіть своїх заможних односельців. Радянська влада зробила й позитивні зміни в промисловості: відновили роботу місцеві заводи – скляний, прядильний, шкірзавод, почали працювати три цегельні й паперова фабрика.

Люди охоче приймали й те, що безплатним стало медичне обслуговування, що запрацювали вісім хат-читалень, Будинок культури, два кінотеатри та ін. Мешканець с. Нова Скварява Євген Яворівський розповідає: «Для ліквідації неписьменності у селі відкрито неповносередню денно-вечірню школу. В ній було 5 класів, працювало 7 вчителів. Школа розміщалась у «панському домі»¹. Директор школи комуніст Рогов був скерований з району. Директор і вчителі жили в цьому ж панському домі на другому поверсі» [235, с. 75].

Такі зовні позитивні зміни забезпечили підтримку радянської влади колишніми членами КПЗУ, комсомольцями та їх прихильниками, значною частиною бідноти, яка стала прокомуністично налаштованою.

Однак свідома частина мешканців розуміла й те, що разом з утвердженням освіти (організовано діяльність майже 100 шкіл), культури відбувалася ідеологізація цих сфер, яка передбачала перебудову способу життя відповідно до марксистсько-ленінської ідеології, заміну усталених цінностей новими. Адже нова влада відділила церкву від школи, заборонила здійснювати релігійні обряди, відправи в церкві. У школах припинилось навчання релігії. Почали вивчати історію комуністичної партії, Конституцію СРСР. На стінах у школі вивішувались портрети Леніна, Сталіна, Маркса, Енгельса, агітаційні гасла, які прославляли партію більшовиків та її керівників. Саме про такі ідеологічні впровадження довідуємося зі спогадів очевидців. Мешканець села Мокротин М. Пахолук каже: «перше, що зробили «визволителі» – позакривали усі наші традиційні культурно-освітні товариства – «Рідну школу», «Просвіту», «Сільський господар» та ніші. Усі наші легальні партії, які репрезентували наше українське суспільство за польської окупації, були розпущені. Наших інтелігентів і урядовців змушували виконувати роль рупора більшовицької пропаганди. Рівночасно розпочалася атеїстична кампанія проти церкви та священиків. Усі класи шкіл було понижено на один клас. Учні, що поступили до першого класу, були

---

¹ Дім (панський двір) збудований в 1708р. італійськими майстрами.

понижені до підготовчого» [57, с. 124]. Євген Яворівський згадує, як у селі Нова Скварява добудовували нову школу: «Будівельний матеріал для неї (цеглу, дерево) брали з церкви, будівництво якої радянська влада суворо заборонила». Це свідчить про те, що радянська влада зовсім не сприймала ментальності, моральних цінностей людей, які жили на окупованій нею території. Саме тому частина населення поставилась до приходу більшовиків з недовірою. Ось як про це згадує мешканець міста Жовкви Іван Мавдрік: *«Ми чули про репресії проти народу в Радянській Україні. Але як прийшли більшовики, то ми ще мовчали, але вони трошка пожили – відразу вибирали інтелігенцію. І багато інтелігенції забрали буквально за місяць-два часу і вже повивозили до Росії. Деяких на заслання, а деяких знищили і понині духу по них немає»* [235].

Мешканка міста Жовкви Любов Тимців додає: *«Мудрих і тих, що були за Україну, знищували. Марію Сало вбили. Її поховали на цвинтарі, що біля нашої хати. Люди боялися навіть йти на похорон, бо їх могли зачислити до одностудців Марії. Навіть говорити про Україну не можна було»* [83].

Нова влада почала активний наступ на українство. У січні 1940 р. затверджено план виселення людей з території Львівщини до Сибіру. Причому вивозили не тільки поляків – осадників («найлютіших ворогів народу»), а вчителів, лісників – українців і навіть біженців із територій, окупованих німецько-фашистськими загарбниками. Беріївський план передбачав виселити 3904 господарств осадників з 21648 членами сімей та 348 господарств лісників із 1732 членами сімей. Для виконання цієї операції всю територію Львівщини розбили на 16 оперативних ділянок. Жовківський повіт складав оперативну ділянку № 5, з якої підлягало виселенню 283 господарства (1572 чол.). Посадочними пунктами визначено дві залізничні станції: Колодно, куди звозили забраних із сіл Колодно, Печихвости, Жовтанці і залізнична станція м. Жовква, куди звозили виселенців з усіх інших населених пунктів Жовківщини. План виселення виглядав так:

1. Колодно – 51 родина (296 чол.); 2. Печихвости – 8 (60); 3. Жовтанці – 20 (78); 4. Боянець – 16 (87); 5. Блищиводи – 2 (8); 6. Вечорки – 3 (10); 7. Волиця – 1 (3); 7. Волиця – 1 (3); 8. Глинсько – 1 (4); 9. Гутинське – 4 (21); 10. Деревня – 36 (201); 11. Врище – 12 (61); 12. Зіболки – 10 (51); 13. Комариці – 18 (98); 14. Купичволя – 1 (5); 15. Мости Великі – 20 (192); 16. Надичі – 6 (27); 17. Парове – 16 (74); 18. Поляни – 6 (30); 19. Нова Скварява – 9 (48); 20. Стара Скварява – 1 (2); 21. Сопошин – 5 (21); 22. Туринка – 11 (52); 23. Фійна – 2 (12).

Відповідальною за проведення цієї операції була затверджена «трійка» у такому складі: Грідньов – керівник «трійки» (начальник Жовківського повітового відділу НКВС, лейтенант держбезпеки), Асланикашвілі – член «трійки» (начальник відділу кадрів УНКВС Львівської області, капітан держбезпеки), Яковлев – член «трійки» (оперуповноважений 3 відділу УНКВС у Львівській області, молодший лейтенант держбезпеки).

Наскільки ця акція була «антипольсько-осадницькою», свідчить хоч би такий факт: серед 326 родин, виселених із Жовківського повіту, 122 родини, або 59,8% були українськими.

Капітулююча Польща навмисно чи мимоволі залишила архівні документи, де в списках значилися особи, запідозрені в українському націоналізмі. І вже в кінці жовтня 1939 р. «брати-слов'яни» скористались ними й почали масові арешти, «пришиваючи» патріотам України, ярлики «ворог народу». Водночас почався наступ на культурні й духовні традиції народу [180, с. 132]. Наприклад, із с. Нова Скваряви виселили 42 особи. Як стверджує мешканець цього села Є. Яворівський, на золоті копальні на р. Єнісей у лютому 1940 року вивезли такі родини з Нової Скваряви: 1. Івана та Анну Дигер з дітьми Володимиром, Стефанією, Ктеріною. Івана мобілізували у 1944 р. на фронт, де він і загинув. Анна з дітьми повернулася додому у 1948 р.; 2. Родину Маликів, яка також повернулася 1948 р. і тоді ж виїхала в Польщу; 3. Івана Козара з сім'єю (Ганна, Михайло, Катерина, Стефанія). Іван від важкої роботи захворів і помер в Сибіру; 4. Михайла

Порцилян у сім'ю. Проживав на Корчунку і був лісником. Цю місцевість сьогодні називають Порцілянним полем; 5. Родину Лижників. Повернулись у 1949 р. Не вернувся ніхто; 6. Максима Пурського з сім'ю. Повернулись у 1948 р. і виїхали в Польщу; 7. Родину Войтка Крупи. Сам Крупа служив у пана. Із заслання не повернувся. Помер від важкої праці; 8. Юзика Паника з сім'ю. Не повернулись. Їх вивозили в люті морози. Насильно виводили на подвір'я з хати, садили на сани і везли до залізничної станції. На сім'ю дозволялось брати не більше 500 кг речей. Решта залишалась [235, с. 71–72].

Окрім Сибіру вивозили також до Казахстану. Туди були вивезені сім'ї Андрія Маліцького (Катерина, Дарія, Володимир) та Богдана Маліцького (дружина Катерина). Перед самим початком німецько-радянської війни виселено в Сибір (Томськ) сім'ї: 1. Павла Бродика (Анна, Ірина, Іванна, Богдан); 2. Григорія Завади (Катерина, Настуня, Марія, Іван); 3. Миколи Струса за вкрадені 20 кг жита його засудили на три роки і вивезли в Росію, незважаючи на те, що в нього було двоє малих дітей [235, с. 73]. Аналогічно можна перелічити прізвища вивезених людей з інших населених пунктів Жовківщини. Для такої операції радянська влада відряджала своїх працівників із Києва, Чернігова, Запоріжжя та інших міст. Ось документи, які це засвідчують: «За сутки 29.06.40 года под. погрузну спецпереселенцев подано 1282 вагона; Погружено на 18.00 час. 28.06.40 года – 1008 вагонов.

Под погрузкой осталось 274 вагона; план выделения 1635 порожняков обеспечен. Погрузка идет медленно, медленное снабжение продовольствием. Так эшелон № 57 по Львову – станция Подзамче принял в 11,25 часов, а эшелон №58 в 8,25 час. Начальник Львовской железной дороги Донченко. Передано потелефону 30.06.40 года в 15 час. 52 мин.» [56, с. 134–136].

Депортація тривала і надалі. Згідно з таємною постановою № 289–127 Ради Народних Комісарів СРСР від 2 березня 1940 р. про виселення з районів Західної України і Білорусії членів родин усіх військовополонених і колишніх офіцерів польської армії, жандармів, розвідних, колишніх поміщиків, фабрикантів, учасників повстанських і контрреволюційних

організацій, біженців, активістів культурно-освітніх організацій, членів ОУН, УНДО та їх симпатиків, заможних селян і т.д. Депортації тривали і наступного року, про що свідчать документи:

«Утверждаю: Начальник УРКМ НКВД УССР Старший майор милиции Губенко 25 июня 1940 г. Киев.

Развертка об откомандировании оперативников в г. Львов для участия в операции по выселению беженцев. Харьковская школа – 200 чел., Харьковские курсы ж.д. милиции – 125 чел., Харьковские лагеря – 580 чел., из них: а) работники розыска – 161; б) участково-уполномоченные – 359 чел.; в) командиры взводов – 60 чел. Полтавская школа – 150 чел., Ворошиловградские курсы – 75 чел., Ворошиловградское УРКМ – 70 чел., Днепропетровские курсы – 75 чел., Днепропетровское УРКМ – 50 чел., Сталинское УРКМ – 100 чел., Запорожское УРКМ – 45 чел., Сумское УРКМ – 30 чел. Итого: 1550 чел. Временно исполняющий должность начальника отдела» [44, Арк. 149, 172]. Такі радикальні дії радянської влади, звичайно, налякали людей.

І все ж мешканці Жовківщини неоднаково сприймали нову владу: дехто ще не встиг виробити свого ставлення до неї, біднота й прокомуністично налаштовані люди, колишні члени КПЗУ² радо вітали «армію-визволительку», члени ОУН, УНДО та їхні симпатики зустріли червоних з недовірою. Про це свідчать архівні документи НКВС того часу: *«В селе Боянец осадники в открытой форме выражали недовольство Советской властью... В селе Сопошино группа кулаков и осадников распространяют провокационные слухи о том, что советские деньги скоро на Украине приниматься не будут....»* [8, Арк. 38].

Отже, прийшовши на західноукраїнські землі, радянська влада взялася організувати соціальне життя на свій лад. Вона почала створювати колгоспи, вводити нову валюту, формувати нові органи влади. У цьому

² 1938 р. повітові комуністичні організації у Жовкві припинили свою діяльність внаслідок того, що Комінтерн звинуватив західноукраїнських комуністів у націоналізмі.

більшовикам допомагали прихильники радянської влади, вчорашні члени КПЗУ, а також євреї. Однак серед українського населення досліджуваного регіону було мало тих, хто довіряв комуністичній владі. Пропагандисти радянської влади напередодні Другої світової війни намагались примножити свій вплив на Жовківщині та Равщині, залучаючи мешканців до членства в соціально-економічних товариствах району. Зі споминів мешканця Жовкви Івана Цюропайловича дізнаємось, що на зборах Союзу Українських Купців і Промисловців наприкінці червня 1939 року на порядку денному нарад був вступ нових членів до товариства. «У Жовкві і в повіті створилося кілька нових торговельних станиць. Ми хотіли їх втягнути в члени, але не передбачали, що до нашого товариства задумав вступити властитель купецької торгівлі А. Гумен, якого викинули з Промислової спілки кооператорів (ПСК). Він задумав цю купецьку організацію захопити в свої руки і перемінити на свою радянсько-пропагандивну базу, щоби через цих купців ширити комуністичну пропаганду і мати перед своїми грошодавцями чим похвалитися» [149, с. 179–180]. Ці свідчення дають змогу зрозуміти, що мешканці Равської округи, вступаючи до соціально-економічних товариств, здебільшого ставили перед собою лише господарські цілі й не передбачали впливу на них комуністичних ідей. Тобто соціально-економічні товариства не були гарантом стовідсоткової підтримки нової влади. Однак члени таких товариств, відчуваючи хоч якусь підтримку радянської влади, не були й активними противниками її.

Нова влада також розуміла, що її не підтримають ті, що пропагували українську національну ідею в часи польського режиму. Таким чином противники полонізації Жовківщини ставали й ворогами радянської влади, оскільки своїх позицій щодо розвитку України вони не змінили.

З приходом на Жовківщину радянської влади тут почали діяти каральні органи НКВС, які розпочали репресивні заходи проти противників комунізму, українських націоналістів та їхніх родичів. Це, зрештою, викликало спротив українського населення і змушувало прихильників

створення української держави йти в підпілля, а саму організацію (ОУН) – обачніше діяти в підпіллі. Траплялося й таке, що груба поведінка представників радянської влади спонукала захисників української нації до рішучих дій. Про нетерпиме ставлення українських націоналістів до радянської влади свідчать, наприклад, такі спогади одного з робітників місцевої пекарні про випадок, який стався в листопаді 1939 р. з мешканцем Жовкви п. Панчишином: «Це був прибраний син старших віком господарів при вулиці Туринецькій. Він служив при міліції. Ввечері десь коло 8-ої години кличе його енкаведист до себе і закидає йому прогріхи з польських часів за приналежність до ОУН. Панчишин витягнув наган і вистрелив в енкаведиста, а сам скочив через вікно і заднім вікном в мурі дістався на площу, яка в той час була порожня. Перебіг на подвір'я Гулина і в городах пропав. Енкаведисти і міліція поїхали до його прибраних родичів. В хаті його не застали; забрали родичів з ліжка і за два дні вивезли їх на Сибір. По дорозі біля Куликова старий Панчишин помер з голоду і холоду, а стару повезли далі» [149, с. 176]. Наведений приклад засвідчує, що члени ОУН, і люди, які противилися радянській владі, діяли деколи стихійно, необачно, а можливо, не могли передбачити наслідків своїх дій.

Про невдоволення діями радянської влади можемо довідатися й зі сторінок тодішньої преси, що виходила у Львові. Робітники влаштовували саботажні акції [127, с. 2] під час сільськогосподарських робіт; вчиняли напади на органи радянської влади в Жовківському районі [108, с. 6].

Можемо стверджувати, що радянська влада лише в перші місяці свого перебування на новій території досить-таки поблажливо ставилась до усталених цінностей громадян. Однак уже в 1941 році незгідні з політикою влади були заарештовані, сотні з них були знищені.

Така радянська політика проти населення Жовківщини та Равщини, заперечення національних цінностей і цілковите обезправлення українського населення, безоглядна економічна політика, грабіж і здирства в економічній сфері переконала невдовзі все українське населення в тому, що заклик до

боротьби проти політики Радянського Союзу – це єдиний шлях, що його вимагає здоровий політичний глузд і водночас інстинкт самооборони поварварськи винищеного населення.

Згідно з даними Головного Статистичного управління Польщі за 1931 р. в м. Жовкві проживало 4418 євреїв, що становило 43% від загальної кількості мешканців, в той час як в Жовківському повіті євреї склали лише 8,2%. Такий високий відсоток присутності євреїв серед міського населення (де українців налічувалось 26%, поляків 29%, інших національностей – 2%) був зумовлений історично складеною соціальною стратифікацією у суспільстві, єврейське населення якого було зорієнтоване виключно на міську професійну діяльність [237, с. 20].

Подібну статистику подають і автори історичного нариса «Жовківщина»: у Жовкві станом на 1 жовтня 1941 року нараховувалось 10653 мешканців. Найбільш питому вагу в національній структурі населення займали євреї (4686 осіб або 44% усього населення). Друге місце посідали українці (3539 осіб або 33,2% населення). За ними йшли поляки (2347 осіб або 22% населення), німці (50 осіб або 0,5% населення), росіяни (20 осіб або 0,2% населення), 0,1% склали швейцарці (6 осіб) та чехи (5 осіб) [148, с. 221].

Жовківська єврейська громада, як довідуємося з історичних джерел та зі спогадів мешканців, у довоєнний період мала синагогу, свій будинок сиріт ім. Ігната Фіша, при якому була реміснична школа – філія Львівської жіночої школи шиття ім. Ц. Крафнет. Відомою була і єврейська футбольна команда «Гасмоней» [236, с. 41; 149, с. 222]. Єврейські діти вчилися в школі при просвітницькому товаристві «Гарбут», де викладання велося на івриті, а також у школах з українською та польською мовами. Тобто в Жовкві євреї розвивали своє національно-культурне життя й почувалися досить комфортно. З приходом у 1939 році на терени Равської округи ОУН радянських військ кількість євреїв у Жовкві зросла, оскільки сюди прибули євреї-біженці з Німеччини та з Польщі. Євреї прихильно ставилися до

Червоної армії. Серед євреїв було багато комуністів та прихильників комуністичної ідеології. Як вважає дослідник єврейського питання Л. Байбула, єврейська більшість вітала радянські війська ще й з прагматичного розрахунку: там, де вступала радянська армія, не мало бути німецької зони окупації [84, с. 4].

Коли ж 18 вересня 1939 року до Жовкви, порушивши угоду між Німеччиною та Радянським союзом, згідно з якою Жовківщина та Равщина були включені до сфери радянського впливу, увійшли німці й почали цілеспрямовано нищити єврейське майно, євреї-біженці продовжували втікати на Схід, до них приєдналися й деякі місцеві євреї. Ось як описує жахливі картини втечі євреїв від німців редактор закритої газети «Нова зоря» О. Назарук: «На густо обсаджених возах їхали переважно бліді, виснажені люди, між ними було видно багато хворих і калік. Тільки дуже рідко зустрічали ми якусь багатшу жидівську родину, з порядними меблями, з мосяжними ліжками, з чистими ковдрами і перинами. По дорозі падали коні, очевидно, з переобтяження. Та ще страшніша жидівська нужда не їхала, бо не мала чим їхати, а йшла пішки. Була се вже та крайня жидівська біднота, яка не мала за що наймати воза...» [119]. Наведений опис засвідчує, що жовківські євреї, як, зрештою, всі євреї, понад усе боялися німецької окупації.

Як знаємо, 23 вересня 1939 німці залишили місто. Через один день на території повіту з'явилися частини Червоної Армії. Єврейське населення після кількох днів німецької окупації сприйняло радянських солдатів мирно. Вважаємо, що саме радянська влада давала євреям надію на порятунок від голокосту. Саме цим пояснюємо лояльне ставлення євреїв Жовківщини до радянського окупаційного режиму.

З приходом радянської влади деякі євреї, які втекли з міста від німців, знову повернулися до Жовкви. Тут було багато біженців з двох напрямків: були біженці, які прибули у вересні, та біженці, які вирішили втекти із зони німецької окупації, перетнувши річку Сян у жовтні-листопаді 1939 року.

Були єврейські біженці із Замостя, вони страшенно хвилювалися з приводу можливої німецької окупації і хотіли перейти до Радянської зони окупації і знайти притулок у Жовкві, ближче до Замостя.

Місцеві євреї допомагали біженцям у пошуку житла і роботи. Місцеві єврейські комуністичні активісти взяли участь у самоврядуванні, і багато з них стали членами радянського ополчення. Як розуміємо, в радянській владі жовківські євреї бачили свій порятунок від німецького окупанта. Видається, що жовківські євреї підтримували радянську владу суто із своїх прагматичних міркувань: вони хотіли врятуватися. У наукових працях обговорюється питання про значну кількість євреїв у радянських урядових і репресивних органах. Однак місцеві люди не можуть назвати власне жовківських євреїв, які працювали у владних структурах в 1939–1940 роках. Як зауважує мешканка м. Жовкви Л. Тимців, «євреї Жовкви мали свої гешефти й комерційні інтереси» [83]. У більшості випадків не було нічого спільного між пересічним галицьким євреєм і представниками радянської еліти єврейського походження, які дедалі більше зрікалися традиції своїх батьків і втрачали єврейську ментальність [85]. І хоч деякі жовківські євреї й були комуністичними активістами, однак вони ставали такими, намагаючись пристосуватися до нових умов. Саме тому вони не дуже переймалися прорадянськими політичними ідеями, а тому й не були запеклими ворогами українських націоналістів. Євреї на перше місце ставили свій комфорт та свій бізнес, який забезпечував їм цей комфорт. Можемо стверджувати, що хоч жовківські євреї були прихильниками радянської влади, однак і в ставленні до українців вони, в основному, займали помірковану позицію. Однак, як відомо, радянська влада активно почала впроваджувати соціальні зміни. У Жовкві було чимало приватних підприємств, крамниць, шинків та ін. Радянська влада усе це почала націоналізувати. Націоналізації підлягали заклади торгівлі й побуту, приватний житловий фонд. Ця націоналізація стосувалася всіх, євреїв у тому числі. Ось дані про націоналізацію єврейської власності в місті Жовкві: єврейська лазня, аптеки, 27 пекарень, торгово-

комерційні підприємства «Волокно» Л. Ліхтера, заклади У. Рабіновича, С. Содоля, Ш. Штецклера, М. Вайкера, єврейські крамниці – це все перейшло у власність держави [148]. Такий крок, звичайно, не влаштував жовківських євреїв. Вони намагалися протистояти місцевим представникам радянської влади, вважаючи їхні дії протизаконними. У державному архіві Львівської області зберігається ціла низка скарг купців, власників дрібних майстерень, інших приватних осіб єврейської національності. У цих скаргах, адресованих Й. Сталіну, йшлося про незаконну націоналізацію приватного майна, крамниць, будинків, про несправедливий перерозподіл житла, у результаті якого власникам залишили 1–2 кімнати або переселяли до ін. євреїв. Ці скарги є свідченням наївної віри євреїв у правоту радянської влади взагалі й виявом недовіри лише місцевій радянській владі. Однак подальші кроки органів радянської влади змусили жовківських євреїв змінити своє ставлення до радянського окупаційного режиму загалом.

Радянська влада вела ще й політику інтернаціоналізації. На теренах Равської округи вона намагалася усунути будь-які бар'єри між людьми різних національностей. Восени 1939 року були закриті всі єврейські громадсько-політичні організації, керівництво яких змусили або увійти до складу комуністичної партії, або ж саморозпуститися. 3 грудня 1939 року розпочалися масові арешти, виселення, депортації мешканців Жовкви, і євреїв у тому числі, до Сибіру. Страждали сіоністи, єврейські релігійні діячі. Релігійні громади перестали існувати. Засвідчено, що проти євреїв Жовкви налаштували місцеве населення ті (серед них і євреї), хто працював на радянську владу. І це в той час, коли втікачі з Німеччини доносили правду про антиєврейську політику гітлерівців [236, с. 22]. Отже, жовківські євреї стали жертвами радянського режиму, а тому мусили протистояти йому.

У цей же час радянській владі протистояли й українські націоналісти. Однак ніхто з мешканців не згадує про об'єднання зусиль українців та євреїв у спротиві радянській владі. Можливо, такого об'єднання не відбулося через те, що радянська влада дещо по-різному зачепила національні інтереси

українців та євреїв, а можливо, тому що українці та євреї не сподівалися на підтримку один одного, бо й до цього в них були розбіжності в поглядах на суспільний розвиток: українцям не подобалося, що майже всі соціально важливі об'єкти (підприємства, крамниці, аптеки) зосереджувалися не в їхніх руках, а в руках євреїв. Тож тепер євреї не розраховували на підтримку українців, а українські націоналісти теж не покладалися на сприяння, оскільки сприймали євреїв як таких, що пильнують лише свої інтереси. Ось як пояснює стосунки українців та євреїв у роки Другої світової війни мешканка міста Жовкви К. Пастернак: «Євреї пильнували своє, а ми, українці – своє» [86] (свої пріоритети – С. К.). А ось слова Л. Тимців: «З єврейськими дівчатами я дружила, ми разом бавилися. Але вони завжди були ліпше вдягнутими, в стосунках були хорошими, ми ходили до різних храмів молитися. Євреї були байдужими до нашої національної ідеї» [83]. А ось як оцінює взаємовідносини українців та євреїв в антирадянському протистоянні мешканець Жовківщини І. Мавдрик: «Євреї, може, були непогані, але вони не могли активно підтримати нашу національну ідею, бо в них було своє бачення життя. І ми, і вони хотіли спокою, миру – це нас єднало. А до нашої нації їм було байдуже. Були різні мотиви протистояння. Але їхнє протистояння радянським окупантам ми, українці, підтримували. Наші люди дуже боялися радянської влади, бо знали про ту жорстокість до людей не нашої національності...будь-які вияви протесту нашому ворогові ми вітали» [82]. Такі свідчення дещо заперечує такий факт, наведений у спогадах тогочасного посадника м. Жовква І. Цюропайловича: «Один хлопець одружився перед війною з жидівкою, яка вихрестилася в українському обряді. Згодом цей хлопець пішов в УПА» [82, с. 248]. Із цих спогадів можемо робити висновок про те, що жовківських євреїв і українців об'єднувало спільне бачення мати міцні сім'ї, жити в злагоді та мирі. Та коли виникали перешкоди в реалізації цих бажань, доводилося ступати на шлях боротьби.

Отже, євреї протистояли радянській владі по-своєму. Вони створили комітет, який допомагав біженцям на вокзалі перед їхньою депортацією. Жовківські євреї не припиняли й зв'язку з депортованими. Так, напередодні Великодня 1941 року в місце депортації вони відправили коробки маці і продовольства [148, с. 89]. Вважаємо, що створення єврейського комітету, цілеспрямована допомога депортованим є виявом спротиву порядкам радянської влади. Однак радикального протистояння євреїв радянському окупантові, як можна робити висновок з опрацьованих джерел, не спостерігалось.

Наше дослідження довело, що в роки Другої світової війни єврейське населення досліджуваного регіону активно протистояло радянським окупантам. Опір єврейської громади, незважаючи на відсутність збройних форм боротьби, став дієвим проявом змагання за повноцінне життя. Українці ж, які до окупації, можливо, й дещо упереджено ставились до євреїв, в часі загрози єврейському населенню з боку радянської влади продемонстрували свою людяність, жертвність та сміливість у боротьбі за виживання єврейських сімей, виявляли консолідованість з єврейським населенням, про що свідчать спогади мешканців Равської округи.

3.4. Методи роботи ОУН на початку Другої світової війни

На початку Другої світової війни перед Організацією українських націоналістів виникли цілком нові стратегічні й тактичні завдання. Відкрився новий фронт антирадянської боротьби. Історик І. Патриляк у дослідженні «Перемога або смерть» цитує слова одного з провідних діячів ОУН Є. Верцьона: «Прийшла німецько-польська війна. Вона закінчилася для нас цілком несподівано, бо західноукраїнські землі зайняли большевики, які формально участі у війні не брали...Всі західні етнографічні терени України (за виключенням Закарпаття) ввійшли в склад Радянської України. Створило це для нашої боротьби цілком нове положення. Ліквідувалося два фронти боротьби і практично вся увага могла бути звернена на одного окупанта України – большевицьку Москву...» [197, с. 35]. Національно свідомі українці зрозуміли, що тепер слід боротися проти нового окупанта. І цей окупант був дуже жорстоким: взявши під свій контроль територію Східної Галичини, він узявся ліквідувати всіх своїх противників. І. Патриляк стверджує, що активність каральних органів була просто вражаюча, а масштабність їхньої роботи досі небачена. До 1 жовтня 1939 року (тобто через два тижні від початку «визвольного походу»), згідно з повідомленнями наркома внутрішніх справ І. Серова до заступника наркома внутрішніх справ СРСР В. Меркулова, на Західній Україні арештували 3914 осіб, з яких 2539 колишні поліцейські, жандарми, агенти польської розвідки; 381 офіцер польської армії або осадник; 144 керівники українських партій або рухів; 74 колишні політичні діячі УНР і офіцери Армії УНР; 483 – інші. Масовість арештів та їхня безоглядність не залишали ілюзій щодо можливості легальної політичної діяльності в нових умовах [197, с. 36].

Зрозуміло, що українські національні сили мусли діяти лише конспіративно. Саме Організація українських націоналістів була на той час єдиною українською політичною організацією, яка володіла навиками такої роботи. ОУН стала провідником національної боротьби й на теренах Равської округи.

Однак, зважаючи на неоднотайність місцевої громади, а також на те, що новий окупант був досить сильним та категоричним у своїх діях, оунівці Равської округи також мусили діяти лише підпільно. Керівник ОУН на Жовківщині Дмитро Маївський почав реорганізовувати теренову мережу ОУН. Він пропонував тим членам Організації, що відбували покарання в польських тюрмах за національну ідею і тепер були розконспіровані, щоб вони йшли за кордон, поки ще більшовики не скріпили кордону, або щоб добровільно йшли в підпілля. До тих розконспірованих друзів належали: Бродик-Скіра, Завадка, Павник, В. Роман, І. Мостенець, І. Рудник, В. Кантор та інші [94, с. 64]. Восени 1940 р. Маївський організував розконспірованих членів у групи на перехід через кордон [92, с. 30]. Маївський знав, що тепер доведеться мати справу зі страшнішим ворогом, з большевиками. І тому, перш за все, намагався організувати мережу ОУН із нерозконспірованих членів. Нерозконспірованими членами ОУН були Василь Біч, зв'язкова Ірина Гевак із Жовкви та інші.

У підпіллі діяли такі члени ОУН: Іван Павник, Теодор Пелех, Володимир Роман, Василь Роман, Андрій Гриник, Теодор Кирик, Мирослав Кирик, Теодор Грабовський, Микола Гриник, Іван Грабовський та ін. [92, с. 31]. Нагромадивши чималий досвід боротьби з польською окупаційною владою, повітова ОУН продовжувала її в радянський період 1939–1941 рр.

Для своїх членів і симпатиків ОУН організовувала сходини, на яких йшла мова про політичну ситуацію. Сходини передбачали роз'яснювальну мету. Тут же, на сходинах активісти визначали завдання національно-визвольної боротьби. Члени ОУН Ю. Гадада (псевдо «Юрко», районний), а також В. Роман (псевдо «Чорноморець») проводили з підпільниками вишколи, під час яких увага спрямовувалась на моральну й конспіративну підготовку підпільників, піднесення їх ідейно-політичного та фахового рівня. Як згадує В. Роман, головна увага у вишколах була спрямована на моральну й конспіративну підготовку підпільників. До підпільника ОУН ставила набагато більші вимоги, ніж до членів, що жили легально. Вимагалось, щоб

підпільник був прикладом у кожній ділянці життя. Також велику увагу скеровувалося на ідеологічний та політичний вишкіл та підвищення загального рівня знання [94, с. 38].

Члени ОУН проводили й розвідувальну роботу. Це зокрема теж засвідчує В. Роман: *«Ми у підпіллі мали відомості про все, що робили більшовики, зокрема про їхню розбудову військових оборонних об'єктів та летовищ»* [94, с. 39].

Отримавши на таких сходинах певні настанови, члени ОУН дуже активно реалізовували їх: вони постійно і наполегливо вели роз'яснювальну роботу серед населення Равської округи ОУН. І ця робота давала результати. Про це свідчать архівні документи НКВС. Так у донесенні начальника управління НКВС Львівської області капітана держбезпеки Краснова К. Є. народному комісарові внутрішніх справ УРСР комісару держбезпеки 3 рангу Серову від 1 лютого зазначено: *«...В селі Кулява за ініціативою місцевого сільського комітету 5.01.1940 р. було проведено зібрання селян, під час якого обговорювалося питання про виселення осадників, внаслідок чого останні, не чекаючи виселення, продають худобу, корм і сільськогосподарський інвентар»* [34, арк. 84].

В селі Боянець, також за ініціативою місцевого сільського комітету, було проведено загальне зібрання селян, на якому обговорювалося питання про виселення осадників із Західної України. Після цього зібрання осадники відкрито висловлювали незадоволення радянською владою [48, арк. 53-55].

В селі Кумарівці осадник Вихлопа Петро серед осадників свого села поширює панічні чутки, стверджуючи: *«Нас скоро будуть виселяти, нам потрібно завчасу розпродати худобу та майно, тому що прийде час і ми будемо продавати все за безцінь»* [48, арк. 53-55].

В селі Сопошин група кулаків та осадників поширює провокаційні чутки про те, що радянські гроші скоро на території України не будуть приймати [48, арк. 53-55].

В Новій Скваряві група кулаків з осадниками проводить серед населення контрреволюційну діяльність, поширюючи контрреволюційні чутки про голод і загибель радянської влади, влаштовує незаконні збори в квартирі директора сільської школи Гундердорфена, в минулому організатора стрілецької організації» [48, арк. 55].

Як розуміємо, роз'яснювала робота ОУН додавала пересічним жителям відваги у відстоюванні своєї ідеї. Ось приклад, наведений у нарисі «Жовківщина»: «У москвофільській домівці ім. Качковського села Мацошина представники влади й агітатори регулярно проводили бесіди, де роз'яснювали суть радянської влади. Але люди часто не погоджувалися з думками комісарів. Зокрема, мешканець села Василь Ступницький мав сміливість заявити енкаведистові таке: «Неправда, що Українська Республіка добровільно об'єдналася, Українська Армія билася з большевиками» [149, с. 84].

ОУН закликала мешканців Равської округи не вступати до колгоспів («державної панщини»), саботувати накладені большевицькою владою великі податки у вигляді зерна, м'яса та грошей, а також саботувати вирубку лісу та будівництво прикордонних укріплень. Нищівній критиці піддавалась радянська система освіти і денационалізація, а точніше русифікація культурного життя [148].

Можемо стверджувати, що роз'яснювальна робота ОУН допомагала утвердити національну свідомість населення. Роз'яснювальна робота була тісно пов'язана й з агітаційною. Агітація передбачала непокору окупаційній владі. У зведенні №9 за 9 січня 1940 року начальник Управління робітничо-селянської міліції НКВС Львівської області лейтенант міліції Верьовка доповідав: у місті Рава-Руська працівниками повітової РСМ були виявлені і зняті чотири т. зв. контрреволюційні листівки, які закликали населення до антирадянської боротьби за самостійну Україну [50].

Як згадує член ОУН Д. Недовіз, повітовий очільник Дмитро Маївський неодноразово підкреслював, що ОУН *«повинна бути готовою до будь-яких*

суспільних змін, що за кордоном готують кадри швидкого закріплення нашого уряду на українській території в містах і селах. Ця праця важка і небезпечна, особливо тут, бо Москва вже встигла організувати репресивні станції НКВС своїх «стрибків» і «сексотів». Маївський казав, що в цій справі жінки повинні відіграти важливу роль, насамперед вони повинні налагоджувати зв'язки із вчителями, які прибули зі Східної України і різними способами довести до їхньої свідомості мету нашої боротьби. Так само треба працювати із солдатами і офіцерами-українцями совітської армії. Треба звернути увагу на наших студентів, які масово вступають до вищих шкіл» (1940 рік) [92, с. 31]. Із цих спогадів випливає, що ОУН враховувала активні дії радянської влади й намагалась використати різні шляхи спротиву їй.

Активісти ОУН Равської округи оперативно реагували на настанови свого очільника й намагалися пропагувати національні ідеї в різний спосіб, пристосовуючись до обставин, як склалися. Ось приклад:

Передбачаючи неминучість війни між Німеччиною та Радянським Союзом, нова радянська влада швидкими темпами будувала військові споруди. Член ОУН Василь Роман згадує, що більшовики кожен день «гонили» людей до примусової праці. Люди були незадоволені, бо не мали часу навіть на те, щоб доглянути власну господарку [94, с. 39]. До будівельних робіт залучали не лише місцевих мешканців, а й привозили людей із Наддніпрянської України, які здебільшого були переконані в правоті радянської влади. Члени ОУН поставили своїм завданням схилити їх на свій бік, переконати їх у необхідності відстоювати національні інтереси. Член ОУН Дмитро Недовіз зазначає: «Рівночасно поживавилася і пропаганда ОУН. Підпільний провід звернув увагу на українців з Придніпрянщини, яких прислали будувати військові укріплення, організовувати ради і колгоспи. Їх обирали до районних і сільських рад. До них була спрямована наша пропаганда» [92, с. 25]. Члени ОУН поширювали пропагандистські листівки й серед приїжджих. Тобто одним із видів ідеологічної діяльності ОУН був

вплив на тих, що прибули на терени Равської округи ОУН із інших теренів України. Оунівці сподівалися на їхню підтримку. Отже, саме роз'яснювальна, пропагандистська й агітаційна робота була всеохопною й активною. Равська округа ОУН реалізовувала й інші дієві засоби свого утвердження.

Передбачаючи наближення німецько-радянської війни і відчуваючи нестачу фахових людей із місцевого населення, ОУН готувала своїх активістів перейняти владу на промислових підприємствах та у державній адміністрації [148, с. 210]. Відомо, що саме на теренах Равської округи ОУН організовувалися групи телефоністів. А ось деякі відомості додає В. Роман: ОУН підготовляла людей для обсади всіх промислових підприємств та державної адміністрації. В Жовківському повіті ми мали ряд тартаків, млинів, пекарень. Ми підготовляли людей на комендантів поліції, старостів села. Ми знали, що в нас, українців, бракувало фахових людей [94, с. 39].

Українські націоналісти посилено вивчали зброю. Вони дбали про військову підготовку. Власне, про події у Жовківському повіті розповідає В. Роман: *«Мені було доручено перевірити всю заматазиновану зброю, яка була в наявності. Юркові Гададі я звернув увагу, що пістолі, з якими ходять підпільники, не всі є справні, і на випадок сутички з ворогом може все закінчитися катастрофою. Сам друг Гадада під кутом військовим не мав належного вишколу, а його пістоль був надто навазелінований, що при вжитку міг засіктися»* [94, с. 40]. Як бачимо, члени ОУН на теренах досліджуваного регіону на початковому етапі Другої світової війни концентрували зброю. Це свідчило про те, що вони готуються до збройних виступів.

І. Патриляк на основі «Мобілізаційного плану» ОУН (б) виділяє головні завдання підпілля ОУН (б) взагалі, випрацювані впродовж жовтня-грудня 1940 року: 1) індивідуальний терор проти представників радянської влади (в тому числі підготовка актів терору проти найвищих керівників УРСР); 2) концентрація зброї, боєприпасів; 3) розробка детальних планів повстання на кожен район; 4) координація дій повсталих; 5) військова

підготовка членів організації; 6) складення списків військовозобов'язаних; 7) пропаганда та агітація; 8) налагодження стосунків з антирадянськими групами в інших національних республіках; 9) розвідувальна діяльність; 10) збереження керівних кадрів на нелегальному становищі із одночасним залученням до керівництва підпіллям людей, які проживають легально [197, с. 47–48]. Наші спостереження засвідчили, що саме на теренах Равської округи націоналісти діяли відповідно до цього плану. Однак про радикальні дії, як-то: терор проти представників радянської влади, збройне повстання – офіційних свідчень ми не виявили.

Як бачимо, діяльність ОУН на території Равської округи ОУН 1939–1941 рр. була підпорядкована головній меті, яку організація проголосила ще в часі свого зародження – здійснення національної революції і побудова незалежної соборної держави: «Першорядним завданням визвольної боротьби ОУН вважала усунення з українських земель усіх окупантів» [96, с. 1].

Висновки до Розділу 3

Методи роботи ОУН на початку Другої світової війни визначилися історичними умовами, які склалися. Протистояння оунівців польській владі змінилося на протистояння окупаційній радянській владі. Оскільки радянська влада з пересторогою ставилася до тих, хто вже зарекомендував себе як борець проти полонізації, (таких уже вважали націоналістами й автоматично – борцями проти радянського режиму; їх та їхні сім'ї вивозили із Західної України), то українські націоналісти змушені були діяти підпільно. Їхню участь в національно-визвольному русі, в основному, визначало керівництво ОУН. Члени ОУН на теренах Равської округи в 1939–1941-х рр. провадили здебільшого роз'яснювальну роботу серед населення, поширювали листівки, в яких пропагували національну ідею. Разом із тим активісти ОУН вивчали зброю, намагалися досягти фахового рівня в усіх галузях господарства. Усе свідчило про те, що ОУН на території Равської округи націлена перейти від підпільної діяльності до збройного опору окупантові. У сам же період з 1 вересня 1939 р. до 22 червня 1941 р. організованих збройних виступів з боку ОУН на Жовківщині та Равщині не спостерігалось. Це свідчить про те, що ОУН на початковому етапі Другої світової війни формувала план своїх радикальних дій опору окупантам.

РОЗДІЛ 4

ОСОБЛИВОСТІ ОПОРУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ НІМЕЦЬКОМУ ОКУПАЦІЙНОМУ РЕЖИМОВІ НА ТЕРИТОРІЇ РАВСЬКОЇ ОКРУГИ В 1941–1944 РОКАХ

4.1. Особливості початкового періоду німецької окупації Равської округи

Як відомо, 22 червня 1941 року розпочалася німецько-радянська війна. Оскільки Равська округа ОУН розташована в прикордонній зоні, то тут одразу й німецькі війська з'явилися: в понеділок, 23 червня німецькі війська рушили на Жовкву. В цей же день 41-ша стрілецька дивізія контрударом відкинула нацистів на 5–7 кілометрів за межі державного кордону. І лише 29 червня 1941 року німці змогли окупувати Жовкву [151, с. 404] (див. додатки З, И, К, Л, М, Н, П).

Ще 30 червня 1941 року велася інтенсивна перестрілка між військовослужбовцями Червоної Армії й українськими диверсантами, закинутими абвером за лінію фронту. Ці локальні бої, за свідченням очевидців, спричинили в перші дні війни серйозну паніку серед співробітників НКВС і партапарату, які вже наступного дня почали покидати місто [176] (див. додатки Р, С, Т, У, Ф, Х). На теренах Равської округи й до того раз за разом виникали численні сутички українських націоналістів з червоноармійцями. Тепер же з'явився новий окупант. Зміна політичної ситуації, звичайно, мусила вплинути на діяльність українських націоналістів.

Звернемо увагу на те, як саме розвивались політичні події 30 червня до Львова, який уже покинули частини Червоної армії та НКВС прибула група провідних діячів ОУН (б) на чолі з безпосереднім заступником С. Бандери Я. Стецьком. Упродовж дня вони провели переговори із чільними гравцями українського політичного руху довоєнного часу й запросили лідерів української спільноти міста на збори до будинку Товариства «Просвіта». Збори розпочалися о 18.00. Саме там було проголошено Акт відновлення української державності й створення тимчасового уряду – Державного правління, яке згодом мало передати владу майбутньому легітимному урядові в Києві [197, с. 74].

У цьому Акті було три пункти. У перших двох йшлося про створення Української влади й Національного Уряду. А в третьому пункті зазначено, що «Українська Національна Революційна Армія, що твориться на українській землі, боротиметься далі з союзною Німецькою армією проти московської окупації за Суверенну Соборну Державу і новий лад у цілому світі» [230, с. 112–113].

Цей пункт свідчить про те, що українські націоналісти покладали чималі надії на німецьку владу. Підтвердженням цього є й тогочасна преса. У газеті «Сурма» була надрукована стаття під назвою «Вітаємо наших союзників», в якій було зазначено: «ніхто й ніколи не вітав її [німецької армії – С.К.] так захопливо, так радісно – як вітає сьогодні Український народ. Бо нікому, ні одному народові, не принесла німецька армія на своїх багнетах такого цінного порятунку – волі! 1939 рік – тріснула забріхана Польща. 1941 рік – тріснула варварська Московія. Ті перемоги збройних німецьких сил зостануться назавжди в пам'яті українського народу. Спільно пролита кров стане за печать вічної дружби поміж двома свободними і суверенними народами – українським і німецьким» [3, арк. 1]. Зі статті розуміємо, що українці вбачали в Німеччині свою визволительку й сподівалися на те, що Німеччина поставиться до України як до суверенної держави. Їм уявлялося, що Німеччина обов'язково підтримає національні прагнення українців.

Ось як відреагували на події у Львові жовківці: Жовківська радіостанція продублювала передачу Львівської радіостанції ім. полковника Є.Коновальця про відновлення Української Держави і формування уряду на чолі з першим заступником голови Проводу ОУН Ярославом Стецьком. 11 липня 1941 р. у Жовкві відбулась конференція керівників громад та інтелігенції Жовківщини. Відкрив її сивоголовий отець Шамбелян Погорецький. У своїй коротенькій високопатріотичній промові він інформував, що на «українських землях став вже господарем український народ» і зачитав Акт проголошення Української Держави [102].

Зі зміною політичної ситуації члени ОУН активно взялися за розбудову української державності, створюючи місцеві самоуправи та міліцію. На вулицях міст з'явилися плакати із закликами вступати до українського війська [135, с. 28–29].

Відступ Червоної Армії започаткував відродження українського життя й на Жовківщині. Ініціатором і організатором цього процесу стала ОУН. Як довідуємося з тогочасної преси, на Жовківщині організатором був Юрій Гадада («Юрко»). Він вніс пропозицію скликати українську інтелігенцію м. Жовкви. У своїй промові, яку надрукували «Жовківські вісті», він закликав до відновлення Української держави, довів необхідність творення української державної адміністрації, забезпечення громадського порядку в місті й на селах. Головою міста обрали Івана Цюропайловича, призначили також інших відповідальних керівних людей на всі адміністративні посади. Першим головою Тимчасової Управи Жовківського району став Василь Біч [101].

Як довідуємося з історичного нарису «Жовківщина», 21 липня 1941 р. в залі засідань Жовківського магістрату зібралася громада міста та району, представники усіх категорій населення. Рівно о 3-ій годині після обіду на збори з'явився військовий комендант міста Жовкви німецький оберлейтенант Лінк. Відкриваючи збори, він, насамперед, запропонував присутнім вшанувати вставанням і мовчанням пам'ять громадян Жовкви і району, які стали жертвами більшовицького терору. Потім повідомив, що на звільнених від більшовиків землях необхідно забезпечити громадський порядок і відродити життя. З цією метою він від імені німецької військової влади затвердив керівників тимчасової управи міста і району [103]. Провід міста Жовкви було доручено Францу Касперському. Директором лікарні призначено доктора Антона Орловського. Михайло Підсудкевич, господар із села Боянець, став провідником селянства в районі, Едвард Кульпінський з Жовкви – районним лікарем, Осип Пеленський з Жовкви – керівником шкільної справи, доктор Володимир Задлик – районним ветеринарним лікарем, інженер Норберт Робак – провідником лісництва, Іван Дорота –

керівником кооперативних і промислових установ, а його заступником стала Ольга Банах. Семена Джуса – призначили начальником поштового уряду, скарбовий уряд було доручено Карлу Малиновському [103].

Створена міська управа взялася нормалізувати життя в місті. Перш за все потрібно було налагодити роботу торгівлі та промислових підприємств. Вже на початку липня почали працювати склозавод (директор Олексин), фабрика «Волокно», пекарні та інші підприємства.

Одночасно почали створюватися нові українські управи у сільській місцевості. Одними із перших таку управу створили жителі с. Замочок. Одразу ж після відступу Червоної Армії тут зорганізували нову українську управу, українську міліцію, ліквідували колгосп, а його землю повернули селянам [105].

Подібні зміни спостерігалися й в інших селах. У селі Мокротині новообраний селянський комітет складався із семи осіб, п'ять з яких були членами ОУН. Комітет одразу приступив до налагодження життя в селі: заопікувався радгоспним господарством, організував складання зерна, ремонт млина.

У селі Нова Скварява селянський комітет у складі шести осіб розparcelював колгоспну землю, роздав селянам худобу та коней, взяв контроль над ставом. Міліція заарештувала тут п'ятьох колишніх «чиновників» колгоспу, які розграбували і незаконно привласнили 98 вуликів колгоспної пасіки і 120 центнерів зерна [104]. Така ж робота проводилася в усіх селах Равської округи ОУН. Повсюдно почалося відновлення життя.

У Жовкві почала виходити газета «Жовківські вісті» як орган ОУН. Перший номер вийшов 6 липня. До громадського життя активно включалася молодь, жінки. Зокрема 22 липня 1941р. у Народному Домі на зібранні жіноцтва Жовкви було створено товариство «Жіноча служба – Україні», яке намагалось організувати моральну й матеріальну допомогу потерпілим від війни, вдовам, сиротам.

Важливою подією духовно-культурного життя мешканців Жовкви стало відновлення філії «Просвіти». 3 серпня 1941р. Жовківські вісті помістили велику редакційну статтю під назвою «За відновлення «Просвіти», в якій зазначалося: «...всі ми повинні знов після дворічної перерви стати до праці під стягом «Просвіти», щоб із самовідреченням та пожертвуванням віддати себе змаганням для закріплення державності, для добра України» [113]. У ті ж серпневі дні 1941р. у Жовкві відновила роботу окружна філія товариства «Просвіта» (голова О. Волосяцький, секретар – М. Гук). На її перших зборах було ухвалено відозву до громадянства Жовкви і округи із закликом розгорнути культурно-просвітницьку діяльність. При сільських читальнях знову було створено бібліотеки, аматорські драматичні і хорові гуртки, які ставили своїм завданням вивчати історію України, географію, математику, а також німецьку мову [113]. Товариство «Просвіта» провадило свою діяльність і на селах. Так у с. Мацошин, наприклад, читальня «Просвіти» була укомплектована українськими книжками. Під егідою «Просвіти» тут був створений чоловічий та мішаний хор, диригентом якого став О. Панчишин з м. Жовкви [94, с.54].

Товариство «Просвіта» провадило свою діяльність і на селах. Так у с. Крехові навколо читальні гуртувалися аматори українського театру. Вони поставили п'єсу Кухаренка-Старицького «Чорноморці». Активними учасниками драмгуртка цього села були Оля Гошко, Ганна Саджениця, Анна Дедик, Ольга Юрочко, Михайло Ткачик, Василь Бик [148, с. 216]. Усе свідчило про те, що життя на Жовківщині налагоджується. Спостерігалось українське відродження. Складалося враження, що новий окупант нейтрально ставиться до такого відродження. Можливо, це додало наснаги організаціям ОУН, які почали виходити з підпілля й ініціювати деякі проукраїнські заходи. Наприклад, у Жовкві та в навколишніх селах в липні 1941 року були проведені акції вшанування жертв сталінських репресій 1939–1941рр.: люди облагороджували та освячували могили борців за волю України. Ось як описано вшанування жертви більшовицького терору

студентки із Жовкви, членкині ОУН (псевдо «Пісня») Марії Сало в газеті «Жовківські вісті» від 17 серпня 1941 р.: «після Служби Божої, відправленої в церкві Жовківського монастиря оо. Василіян, кількатисячна колона рушила вулицями міста на Винниківський цвинтар, де покоївся прах героїні (див. Додатки Е, Ж). Враз могила була засипана вінками квітів. Відтак пролунали виступи п'яти промовців – отець Савчина, який підкреслив: від таких героїв, як друг «Пісня», ми одержали заповіт, щоб кожний українець віддав себе ідеалам України...Організація походу, народний український одяг у дівчат та хлопців засвідчили добрі наслідки культурно-просвітницької роботи по формуванню людини – будівника Української незалежної держави» [106].

Народні панахиди на щойно висипаних могилах борцям за волю відбулися, як стверджують автори нарису «Жовківщина», в Добросині (10 серпня), у Желдеці (17 серпня), в Зіболках (27 липня), у Крехові (20 липня), в Мацошині (3 серпня) та ін. [148, с.219].

Отже, з початком німецької окупації на теренах Равської округи спостерігалось лояльне ставлення нової влади (окупанта) до українського відродження. Це, очевидно, вселило в людей сподівання й на допомогу німців у розбудові Української держави. Місцеві мешканці самі, без підтримки нової влади здатні були відроджувати свій край.

Розглядаючи діяльність німецького режиму на території Равської округи, можемо спостерігати, що вже з самого початку нові окупанти намагалися здобути підтримку серед населення, демонструючи злочини більшовиків. У жовківській в'язниці після відступу Червоної Армії було знайдено десятки замордованих НКВС людей [128, с.4; 101, с.3]. Німці намагались продемонструвати нікчемність попереднього режиму і завдяки цьому здобути прихильність місцевих жителів. Жовто-сині прапори довгий час після повалення більшовицької влади прикрашали міську ратушу і деякі крамниці. А навесні 1942 року, щоб знову підтвердити свою лояльність до українців, німецькі окупанти вдвічі зменшили контингент провізії, який мали зібрати з міста Жовкви [95; с. 222]. Зі спогадів простих селян досліджуваного

регіону довідуємося, що навіть у буденних міжособистісних стосунках німці намагалися вести відносно рівноправний діалог з місцевим населенням. Наприклад, забравши двох коней на потреби війська, німецький офіцер віддячив господарям. Ось як про це згадує мешканець міста Жовква Павло Галапац: «Коня лишили, а кобилу забрали.... Ми прийшли по коней...він, німецький офіцер, каже «Nein, ich gebe Geld». І дав нам по 60 марок...а тоді будь-який кінь коштував 60 марок...» [84]. Інший мешканець міста Жовква, в помешканні якого жив німець, розповідає: «Німці квартирували в нас. Ми жили бідно. То той німець, що в нас жив, завжди приносив пірник [пиріг – С. К.] і давав його дітям. Певно, такий пірник їм давали до чаю, а він нам віддавав» [74]. Таке лояльне ставлення німецького окупаційного режиму не підштовхувало українських націоналістів до радикальних кроків.

Можемо стверджувати, що на початковому етапі німецької окупації з боку нової влади не спостерігалось ні заперечення української ідеї, ні перешкоджання українському відродженню. На теренах Равської округи ОУН цей етап тривав до листопада 1941 р. – тобто до того часу, поки німці не прибрали цивільної влади [148, с. 220].

Коли німецькі війська зайняли всю територію Равської округи, то місцеві проукраїнські сили, вважаючи, що Німеччина підтримає їхні національні прагнення, активно взялися відроджувати українське життя: створили міську управу, селянські комітети, видавали газету «Жовківські вісті», відновлювали роботу «Просвіти», розгортали культурно-просвітницьку діяльність. Нова німецька влада, здавалося, не втручалася в процес національного відродження. Відносно лояльні ставлення німецької окупаційної влади до процесів українського відродження було підставою для сподівань місцевого населення на підтримку з боку німців. У початковий період німецької окупації на теренах Равської округи не спостерігалось акцій, які засвідчили би про масовий опір новій владі.

Для того, щоб правильно зрозуміти поведінку проукраїнських сил на теренах Равської округи, необхідно проаналізувати й подальші дії німецького

окупанта. Важливо з'ясувати, які порядки запроваджувала нова німецька влада, до яких заходів вдавалася, утверджуючись на окупованій території. Тому проаналізуємо процес окупації з того часу, як німці «офіційно» почали господарювати на теренах Равської округи. Цей період називаємо часом встановлення німецької цивільної влади.

Німецьке керівництво проаналізувало ситуацію на окупованій території та виробило тактику своїх дій. У плани окупантів не входило розбудовувати українську державу та підтримувати українську національну ідею. Автори нарисів «Жовківщина» стверджують, що «через місяць-другий» сподівання оунівців у розбудові української держави закінчились [149, с. 220]. Історик І. Патриляк зауважує, що «українське державне будівництво протривало тиждень і було розчавлене кованим німецьким чоботом» [197, с. 77].

Як відомо, 5 липня 1941 р. у Кракові було затримано Степана Бандеру. Тоді ж гестапо заарештувало багатьох діячів Українського національного комітету, який підтримав групу Я. Стецька на проголошення акту відновлення української держави. Ці арешти були сигналом про те, що німецька влада не має наміру підтримувати українське національне відродження.

Історик І. Патриляк простежив за кроками тиску на українців узагалі [197, с. 77–78]. З 11 липня німці заборонили українським організаціям будь-яку політичну діяльність, а також проведення політичних маніфестацій на підтримку Акта 30 червня. 17 липня з Берліна в окуповані області України надійшла директива з наказом затримувати членів похідних груп ОУН, які, йдучи за лінією фронту, продовжували проголошувати Акт відновлення державності й створювати українську адміністрацію. Того ж дня у Львові та інших містах Західної України були закриті офіційні видання ОУН (б). 21 липня політичне бюро ОУН (б) в Берліні опублікувало меморандум, де наголошувало – самостійницька декларація вже стала «історичним фактом». Станом на 5 вересня німці заарештували 80% вищого керівного складу ОУН,

загалом після масових арештів 15 вересня за ґратами опинилося майже дві тисячі оунівців[197, с. 77].

Німці посилили окупаційний режим і на теренах Равської округи. Оголосивши оунівців ворогами, вони розпочали масові ув'язнення їх. Українські націоналісти досліджуваного регіону, як і ОУН взагалі, знову змушені були піти в підпілля. Прагнучи перетворити українські землі на колонію для Німеччини, німецьке командування насамперед розчленувало українські землі. Ліквідувавши обласний адміністративно-територіальний поділ, Львівську, Тернопільську, Дрогобицьку і Станіславську області під назвою «дистрикт Галичина» було приєднано до Генерального Губернаторства, утвореного на території Польщі. Адміністративно-територіальний поділ Галичини докорінно відрізнявся від того, що існував. Вся територія дистрикту була поділена на 16 повітів, які своєю чергою ділились на 35 округ. Львівський повіт (крім міста) складався із трьох округ: Бібрка, Жовква, Львів-повіт [107]. Жовківська округа (відповідно до німецького адміністративного поділу) територіально охоплювала майже весь колишній Жовківський повіт (за польським адміністративно-територіальним поділом) і поділялась на шість волостей, а саме: 1) Жовкву – місто; 2) Жовкву – волость; 3) волость Туринку; 4) волость Куликів; 5) волость Жовтанці; 6) волость Великі Мости. У місті Жовкві станом на 1 жовтня 1941 р. нараховувалось 10653 мешканців. Найбільш питому вагу в національній структурі населення становили євреї (4686 чол., або 44% всього населення). Друге місце займали українці (3539 чол., або 33,2%). За ними йшли поляки (2347 чол., або 22%), німці (50 чол., або 0,5%), росіяни (20 чол., або 0,2%). 0,1% займали швейцарці (6 чол.) та чехи (5 чол.) [107].

Переїнявши владу, німецькі окупанти почали встановлювати нові порядки.

Основою нацистської політики на селі була пропаганда земельної реформи, яка полягала в ліквідації колгоспів. Переважна більшість українського селянства охоче приймала висунуту ідею про реформу. Але, як

довідуємося зі свідчень очевидців, німці на теренах Равської округи активно застосовували політику соціального маневрування: поєднання заходів соціального заохочення з жорстоким трудовим примусом та методом терору.

Так, мешканка м. Жовкви Катерина Пастернак згадує: *«За німців було так. Тяжко було. В нас був неврожай. І люди аж на Волинь пішки ходили, на плечах звідти несли зерно, щоб прогодувати сім'ю... Ходив по хатах один німець, солдат ходив по хатах, щодня казав: «Цвай яя, цвай яя». І вони їли тільки яйця і мед, масло. Ми мали їжу всю свою. Колгоспів не було за німців. Ми мали худобу, мали корови. Мали свині. Мали все. Але одного разу німці забрали телицю велику, курей постріляли. Німець стріляв курей. Хотів зловити. Але не міг, то постріляв»* [86]. Водночас, жителька с. Завадів, зазначає, що німці збирали продукти харчування лише в рамках визначеного контингенту: *«Ми здавали, примусово. Кульчикували, кульчики давали корові. Так і вона була на обліку. Здавали контингент, а так примусово не брали. Ні в кого нічого не вкрали»* [85]. Мешканець с. Нова Скварява уточнює: *«Восени 1941 р. німці визначили примусову здачу хліба і картоплі кожним господарем для потреб рейху – так званий контингент. Його величина залежала від кількості землі і складала в середньому до 4 центнерів. Контингент треба було доставити до Крехівського спиртзаводу. Контингент охоплював 50% худоби і свиней. Навесні 1942 р. німецька влада надавала допомогу селянам: по 50 кг зерна із зобов'язанням повернути восени після збору врожаю. Але якщо господар не повертав узятого або не виконував контингенту, то німецька жандармерія робила в нього ревізію і вилучали всі продукти, а винуватця вивозили до концтабору»* [235, с. 227]. Визначені німцями контингенти були одним із видів терору проти місцевого населення.

Не обминув Равську округу й вивіз молоді на примусові роботи до Німеччини. Мешканка м. Жовкви Любов Тимців згадує: *«Ми боялися ходити центральними вулицями, бо могли піти з дому й не вернутися. Німці робили облави в центрі на тих, хто там зібрався. Та і списки в них були, кого забирати»* [83]. Німецька влада проводила облави працездатних юнаків та

дівчат, яких товарними вагонами вивозили до Німеччини. Таким чином з Жовківського району нацисти вивезли на каторжні роботи майже 5–7 тисяч осіб, в тому числі з села Любеля – 120 юнаків і дівчат, а з Добросина – 60 [25, Арк. 76].

Зі спогадів Є. Яворівського довідуємося про долю вивезених на примусові роботи: «Молодь вивозили також на примусові роботи до Німеччини. Там вона працювала на промислових підприємствах і в сільських господарів (бауерів). З Нової Скваряви були вивезені і не повернулись у село Марія Вельган, Розалія Нетлюх, Михайло Нетлюх, Петро Модний, Володимир Модний, Михайло Гончар, Єва Кузьмінська, Йосип Пущінський, Стах Пшибиш, Михайло Кулин, Пилип Гук, Федір Гук та ін. Всього було вивезено 44 особи. 33 особи повернулось до села після війни» [235, с. 77]. Подібна трагедія охопила майже всі населені пункти Равської округи. Частина вивезених померла чи загинула на каторжних роботах, серед тих, що повернулися на рідну землю, багато було з підірваним здоров'ям. Примусовий вивіз на роботи до Німеччини – це ще один із репресивних заходів нової влади.

Із жахом згадують мешканці Равської округи терор проти єврейського населення. Жовківська єврейська громада напередодні війни нараховувала близько 5 тис. членів. Євреї мали свою синагогу, будинок сиріт ім. Ігната Фіша, відомими були й єврейське товариство «Культура», а також футбольна команда «Гасмоней» [236]. Слід також зазначити, що серед населення міста до початку Другої світової війни євреї становили понад третину міського населення Жовківщини [237] і 44% в Жовкві, в той час як українці – 33%, а поляки – 22% населення міста [22, Арк. 1–2]. Нова окупаційна влада фактично запровадила політику геноциду єврейського народу. Отож надії на якесь єврейське національно-культурне життя не було жодної. А для прикриття зловістих намірів і дій було створено Юденрат – єврейську раду (голова – Фебус Рубенфельд), яка виступала посередником між єврейською громадою та німецькою владою. При єврейській раді була створена служба

порядку – єврейська міліція, яку очолив член Юденрату др. Філіп Чачкес [129, с. 58].

Уже наприкінці листопада 1942 р. після того, як усіх євреїв міста та навколишніх сіл і містечок зігнали на окрему загороджену територію на майдані Домініканського монастиря і по вул. Туринецькій. Тут утримувалося 6 тис. осіб. Понад 4 тис. з них були розстріляні у лісі Бір, інших – вивезено до Янівського концтабору та табору примусової праці у Раві-Руській, де вони були знищені. Частина потрапила до «табору смерті» Белжець. Голокост у Жовкві пережили лише 74 особи – це ті, кого переховували християни, хто ховався в лісі, кого вивезла радянська влада на схід.

Нещадними були німці й до українських націоналістів. У вересні 1941 р. були проведені перші масові арешти українців в Україні і в Райху за приналежність до ОУН (б). Сотні людей опинилися в тюрмах і в концтаборах. Німці оголосили ОУН (б) своїм ворогом. Німецька влада намагалася пригасити українське національне відродження, нейтралізувати національно-визвольний рух, насамперед діячів ОУН. Основними об'єктами репресій на окупованій території стали активісти радянської влади, комуністи та комсомольці, а також оунівці.

Отже, німецькі окупанти на території Равської округи реалізовували свої загарбницькі плани, в які не вписувалось відродження української держави. Вони, як й інші окупанти, почали пригнічувати все проукраїнське: забороняли українським організаціям політичну діяльність, ув'язнювали українських націоналістів, проводили свій адміністративно-територіальний поділ Галичини, вивозили молодь на роботу до Німеччини. Основою ж їхнього господарства був трудовий примус і терор. Період окупації з часу встановлення німецької цивільної влади засвідчив про крах надій українства.

4.2. Формування збройних сил українських націоналістів та підготовка до боротьби з німецьким окупаційним режимом

Після арешту провідника ОУН Степана Бандери і голови українського уряду Ярослава Стецька почала наростати напруга у відносинах з німецькою владою. Сподівання оунівців на допомогу німців у розбудові української держави закінчились. Нацисти посилили окупаційний режим і розпочали масові ув'язнення патріотів. Люди все частіше вступали в конфлікт із німецькою окупаційною владою. Так, наприклад, у листопаді 1942 р. підпільник із села Голе Равське (тепер село Равське Жовківського району на Львівщині) – Дмитро Пелип, вчинив опір німцям, які прийшли його заарештовувати. У результаті збройного опору загинуло 3 німці, а сам підпільник утік [149, с. 58]. Подібні сутички виникали нерідко. Назрівало питання про серйозне протистояння німецьким окупантам.

Провід бандерівської ОУН восени 1941 р. і в перші місяці 1942 р. прагнув максимально швидко реорганізувати діяльність своїх структур, перевівши їх на нелегальні форми боротьби. Однак зрозуміло, що за умов наявного зв'язку моментально зробити всього не вдавалося. В той же час гітлерівці відзначали, що націоналісти здійснювали широку агітаційну роботу «в дусі ОУН» за допомогою друкованих матеріалів, проводили також мітинги, на які збиралося до 2 тис. осіб [73, с. 93].

Очевидно, агітаційно-пропагандистська робота ОУН давала результати. Ось як розповідає про себе колишній член ОУН: «Я, Левус Михайло, син Миколи і Марії, народився 21 листопада 1926 р. в с. Мокротин (присілок Журі). Під кінець 1942 р. я вступив у юнацьку сітку ОУН. Там ми вивчали Декалог, історію України, вчили як ходити маршем та інше. Відтак я вступив у військову сітку, де нас вчили як обходитись зі зброєю різних видів і систем – від кріса до кулемета, стройової підготовки, вміння вести бій і при потребі відступати, вміння надати медичну допомогу, тощо. Хочу зазначити, що тут панувала військова дисципліна» [57, с. 215].

Історик І. Патриляк наводить приклади звітів айнзацкоманди, в яких вказано, що бандерівці мають настільки розгалужену й дієву структуру, що їхня «партія» перебуває в стані глибокої конспірації, кожен функціонер має по кілька псевдонімів, а на організаційний зв'язок можна вийти лише з допомогою «таємних» паролів. Найбільше ж гітлерівців непокоїло те, що ОУН (б) нелегально накопичує зброю для повстання. Зокрема, під час допитів німецьким слідчим вдалось з'ясувати псевдоніми 13 осіб, у розпорядженні яких мала бути зібрана зброя [196, с. 160].

У збірнику німецьких архівних документів, який упорядкував В. Косик, подано донесення німецької поліції за січень 1942 р., де зазначено: «ОУН була змушена якомога докладніше дізнатися про німецькі наміри, щоб до цього визначити власний метод роботи й тактику. Вона використала і використовує ще й сьогодні перекладачів-українців, які працюють у німецьких установах. Завдяки цьому ОУН має уявлення не лише про частину німецьких намірів, але також про практичні можливості їх реалізації. Відповідно до цього вона перебудувала свої методи. На місце початкової офіційної діяльності тепер прийшла нелегальна таємна діяльність із застосуванням псевдонімів і паролів. Довірені особи й активісти улаштувалися на непомітних зовні постах української цивільної адміністрації. Основою української влади, до якої прагне Бандера, служить міліція. Вже в липні 1941 р. у заклику українського лейтенанта Легенди містилася вимога створення українського війська. Знайдену російську зброю слід було приховувати для озброєння передбачуваного війська, а не здавати. За такими інструкціями ОУН діяла до сьогоднішнього дня» [73, с. 94].

З 20 березня 1942 року в німецьких донесеннях з'явилася рубрика «Український рух опору». Під цією рубрикою були повідомлення про боротьбу ОУН проти німецького окупаційного режиму [73, с. 145]. Навіть сама назва такої рубрики в німецьких документах свідчить про масштабність дій ОУН.

Уже з 1941 українські націоналісти для покращення своєї роботи організували в Жовківському повіті окремі самостійні сектори. Від 1942 року Служба Безпеки ОУН створила свою оргмережу із своїм проводом, починаючи від найменшої ланки – станичного і аж до крайового провідника СБ (Крайовий референт). В самому Жовківському повіті від 1942 до 1943 року було 550 членів ОУН включно з жінками, 300 членів-кандидатів, 650 членів юнацтва. Разом 1500 осіб [149, с. 205].

За організаційною системою українських націоналістів до складу Равської округи входило три повіти: Жовківський, Рава-Руський та Любачівський; повіт був поділений на райони, до кожного з яких входило п'ять-сім підрайонів. До складу підрайонів входило по п'ять-сім станиць. Станиця мала два-три звена [93, с. 135]. Як бачимо, ОУН (б) добре продумала структуру своєї організації. Уся мережа її підрозділів мала працювати на ліквідацію окупантів.

Українським націоналістам потрібно було вести агітаційну, пропагандистську й роз'яснювальну роботу. Для цього необхідно було виготовляти й розповсюджувати свою друковану продукцію. Тому для видруку підпільних книг, брошур, газет і листівок вже в січні 1942 року Крайовий провід ОУН (б) організував друкарню «Прага». До речі, до початку німецько-радянської війни друкарня діяла в м. Куликові (1940–1941 рр.). Німці її замкнули і запломбували, друкарню охороняв лише місцевий сторож. Тепер для своїх цілей українські націоналісти вирішили конспіративно демонтувати її [93, с. 152–153]. Демонтажем друкарні «Прага» в Куликові займався Володимир Роман «Махно», а його помічником та охоронцем був Андрій Гриник «Розкусало». Організацію транспорту було доручено Василеві Роману «Чорноморцю».

Для перевезення друкарні організували групу охорони у складі провідних членів ОУН району: Теодора Пелеха, Андрія Гриника, Володимира і Василя Романіва, Михайла Козака, Федора Грабовського та Івана Павника. Викрадену друкарню доставили до стодоли «Чорноморця».

Наступної ночі її перевезли до села Мокротина і встановили в криївці присілка За-Скірами. Повітовий провідник «Чорноморець» не поривав зв'язків з підпільною друкарнею, яка працювала на повну потужність в Мокротині. Його дім перетворився у складське приміщення, а точніше у перевалочну базу.

Одразу ж було організовано діяльність друкарні. Конспіративно, уникаючи контролю шуцполіції, жандармерії та гестапо до «Чорноморця» доставляли папір, фарбу та харчі для працівників, забирали видруковану літературу. Щоб відвернути увагу від місця дислокації «Праги», іноді папір та фарб, а відповідно і готова продукція походили декілька етапів застереження. Робота була вкрай небезпечною, а про якусь винагороду не було й мови. У «Празі» друкували відозви та комунікати Проводу, побачили світ перші числа офіціозу організації під назвою «Ідея і чин» за редакцією Д. Маївського («Тарас», «Косар», «Сонар»). Останній особисто опікувався роботою друкарні та неодноразово відвідував її працівників у підземному сховку [215; 181, с. 52].

Зв'язковим між друкарнею «Прага» і Проводом ОУН у Львові був Володимир Роман [173, с. 237].

Нерідко доводилося й вишукувати різні способи, щоб мати можливість друкувати документи, листівки й брошури. Так, зі спогадів Павла Галапаца довідуємось, що машиністка Зеня, яка працювала в Українському Крайовому Комітеті взяла друкувальну машинку на потреби підпілля: «Я допомагав їй нести цю машинку з Українського крайового комітету до кіоску, де Зеня тоді працювала. Цю машинку потім забирав. На цій машинці потім видруковували агітки, листівки – заклики проти німецького окупаційного режиму...» [84].

Отже, на теренах Равської округи українські націоналісти вже з перших днів німецької окупації вміло використали усі засоби, щоб організувати підпільну друкарню, завдяки якій розповсюджувались листівки, заклики проти здачі контингентів, пропагандистські гасла.

У 1942 році, коли становище німців на фронтах почало погіршуватися, коли їхнє просування на схід уповільнилося, вони відчули потребу збільшувати власну ресурсну базу. Цього досягали шляхом продовольчих реквізицій. Населення очікувало від підпілля негайного захисту від свавілля окупантів, а не розмов про підготовку повстання. Люди не розуміли, чому українські націоналісти масово не виступають на їхній захист. У донесеннях ОУН (б) за серпень 1942 р. вказувалося, що німці за невиконання продовольчих контингентів відправляють людей до концтаборів, що повсюдно панує небувалий до цього часу терор [34, арк. 11]. Ситуація вимагала від захисників народу активних дій, тому на теренах Равської округи місцеві очільники підпілля йшли далі, ніж цього вимагало керівництво Організації. Вони не обмежувалися лише пропагандою та агітацією.

Відомо, що члени ОУН (б) витрачали багато зусиль на підготовку до збройної боротьби. Ось як розповідає про це Василь Роман: «Влітку 1942 року Організація отримала інформацію про те, що німці планують виселити кілька українських сіл і там зробити полігон для вермахту. Виникла необхідність стягнути зброю і змагазинувати її у відповідному місці. Операцію було здійснено успішно. Невдовзі зброю було перекинуто до с. Мацошин у стодолу члена ОУН (б) Андрія Гриника» [94, с. 52]. Очевидно, члени ОУН (б) чекали команди до ведення бойових дій, адже мали наготові 7 кулеметів «Максим», 20 нових кулеметів Дехтярова, понад 100 автоматичних рушниць (десятизарядних) та ящики з набоями та гранатами.

Українські націоналісти готові були активно боронити свій край зі зброєю в руках. Наприкінці серпня 1942 р. відділ УНС-ОУН здійснив збройний напад на військовий табір, в якому гестапо тримало українську молодь, що відмовлялась служити у Бавдінсті³. Відділ УНС несподівано захопив табір, ліквідував гестапівську охорону та німецьку адміністрацію.

---

³ Бавдінст — (нім. *Baudienst* — будівельна служба, в тогочасній українській термінології — *Служба Праці*) — напіввоєнізовані формування, створені у перебігу Другої світової війни (1942—1943) німецькою окупаційною владою в Галичині з українських юнаків для виконання різних примусових робіт.

Усіх в'язнів було звільнено. Звичайно, серед звільнених було багато й тих, хто долучився згодом до збройних формувань ОУН. Такий збройний виступ оунівців засвідчив, що вони налаштовані діяти радикально проти німецького окупаційного режиму.

Висновок. Отже, в 1941–42 роках українські націоналісти на теренах Равської округи виконували важливі завдання:

- Активно вели пропагандивно-роз'яснювальну роботу: необхідно було поінформувати населення про загарбницькі плани німецьких окупантів.
- Збирали й магазинували зброю.

І хоч на першій конференції ОУН у вересні 1941 р. не було прийнято постанови про негайний перехід загальнонаціонального спротиву, українські націоналісти на території Равської округи готові були в будь-який час до збройних виступів.

4.3. Захист українського населення від грабунку німецькою окупаційною владою та польськими збройними формуваннями

Стратегія захисту від німецьких окупантів та польських збройних формувань на теренах Равської округи, безумовно, залежала від вказівок (політики) керівництва ОУН загалом та від особливостей самого регіону. Тому звернемо увагу на такі фактори. У 1942 році керівництво ОУН (б) переглянуло свою стратегію і, не чекаючи на виснаження двох головних противників – СРСР та Німеччини, взялося до негайного формування збройних сил. Поетапність цього процесу описав П. Мірчук [181]. Військова Реферантура проводу ОУН створила окремий крайовий Військовий Штаб. За дорученням цього КВШ у стан підпілля були переведені започатковані українською владою в червні 1941 р. старшинські школи (така школа була в с. Мости поблизу Жовкви) та були організовані курси радистів, санітарної служби тощо. Кожен провідний член ОУН проходив щонайменше підстаршинський вишкіл.

Почали виникати так звані збройні боївки, а далі – й окремі збройні відділи ОУН. У ці відділи приймали й нечленів ОУН. Головне завдання таких відділів – самооборона місцевого населення від сваволі німецьких, більшовицьких та польських грабіжницьких банд. Ось як про це сказано в спогадах Василя Романа: «відповідно до ситуації, яка склалась взимку 1942–1943 років, Провід ОУН дав наказ створити з вишколених членів ОУН боївки самооборони. Відбулась реорганізація мережі, було створено військову мережу, яка діяла суто під кутом військових потреб. Особливу роль тут відіграли випускники вишколу ОУН, що дислокувався у Великих Мостах на Жовківщині» [94, с. 55].

Так постала мережа відділів УНС – Українська Національна Самооборона. Але це ще не була армія. П. Мірчук зазначає, що її члени не перебували постійно при зброї, а тільки брали її до рук у випадку потреби [181, с. 30].

УНС засвідчила про виразний перехід до збройного спротиву окупантові. Вона була заявою про перехід від політичного спротиву до всенародного збройного виступу. Восени 1942 р. були створені перші оунівські повстанські відділи. Це й дозволило, як знаємо, символічним днем створення Української Повстанської Армії – УПА визначити 14 жовтня 1942 року – Свято Покрови та українського козацтва. Однак на теренах Равської округи ОУН перші відділи УПА були сформовані не одразу. Наприкінці 1942 р. та на початку 1943 р. ініціатива у боротьбі проти німецького окупаційного режиму належала місцевим боївкам самооборони, які діяли досить активно. Про ці боївки довідуємося із історичного нарису «Жовківщина»: виконуючи постанови Проводу ОУН, повітова і районна езекутива Жовківщини перш за все реорганізувала мережу, створивши спеціальну військову референтуру. Її члени проводили організаційну роботу з формування роїв, чот, сотень, обліку старшин та інших військових фахівців. Особливо у нагоді стали випускники вишколу ОУН із Великих Мостів. А вже в 1943 р. виникли боївки самооборони в Мокротині, Добросині, Крехові та інших населених пунктах [149, с. 234]. Така ж реорганізація відбулася у Равській окрузі взагалі.

На території Любачівщини в цей же час було сформовано першу сотню УПА поблизу Чесанова під командуванням Івана Шпонтака на псевдо «Залізник», який від 1 вересня 1943 року перебував на посаді заступника повітового коменданта поліції в Раві-Руській. Наприкінці березня 1944 року, встановивши контакти із мережею ОУН (б) та скориставшись процесом евакуації повітової поліції в Раві-Руській перейшов на бік українського підпілля. Вже від 1 квітня 1944 року за дорученням керівника Равської округи ОУН «Карпи» розпочав формування відділу під назвою «Месники». Тоді Іван Шпонтанк отримав псевдо «Залізник». Спочатку його сотня налічувала приблизно 30 осіб, однак упродовж двох тижнів її чисельність зросла до сотні осіб. Від початку квітня до другої половини липня 1944 року діяльність сотні «Залізняка» була скерована на атаки проти польського

населення, зіткнення з радянськими партизанами та незначні сутички з німецькими військами [239, с. 190–192].

Згідно з рішенням III Конференції ОУН від 1943 р. на Львівщині, як і в усій Галичині, було активізовано військово-політичну роботу мережі ОУН. Створені військові команди, які організовували вишкіл членів та симпатиків ОУН. У Львівській області вже восени 1943 року було створено відділи Української Народної Самооборони (УНС).

Перші успішні акції відділів Самооборони на території Равської округи ОУН відбулись наприкінці березня 1943 р. Ось приклади деяких таких акцій. Члени місцевої боївки самооборони із села Стронятина (сучасний Жовківський район на території Львівської області) Хом'як Ярослав, Хом'як Богдан і Варяниця Ярослав викрали з німецьких складів зброю, яка знаходилась у селі: 6 карабінів і 10 ручних гранат [147, с. 58].

У травні 1943 р. місцева боївка Самооборони вбила одного німця поблизу с. Заруддя (сучасний Жовківський район на території Львівської області) [147, с. 59–60]. У червні 1943 року місцева боївка УПА під командуванням Федора Кухара, уродженця с. Завадів, зробила в лісі поміж селами Бірки і Завадів засідку на німців (6 осіб), які їхали на фірманці із с. Зашків в бік міста Брюховичі, що поблизу Львова. Німці без пострілу були роззброєні та відпущені [147, с. 70–71]. У липні 1943 року місцева боївка Самооборони знищила двох німецьких грабіжників на колонії Перемивки поблизу м. Жовква. Повстанці забрали уніформу і зброю [146, с. 66].

Відомо також, що влітку 1943 року курінь «Ема» (курінний – Пелип Дмитро Петрович, 1910 р. н., пс. «Ем», «Євшан», уродженець с. Голе Равське сучасного Жовківського району Львівської області) організував засідку на німців, які везли награване борошно з млина в Раву-Руську на Львівщині. Повстанці забрали борошно і автомашину, а німців відпустили. Ця акція відбулась в урочищі «Бірки» поміж селами Синьковичі і Рава-Руська Равської округи ОУН [149, с. 67–68].

Наведені факти дозволяють стверджувати, що українські національні сили на території Равської округи в 1943 році активізували боротьбу проти німецьких окупантів. Місцеві боївки самооборони оперативно реагували на дії німецьких окупантів.

Однак траплялися й випадки, коли поведінка українських націоналістів провокувала агресивні дії німецьких окупантів. Так, в серпні 1943 року невідомий повстанець у с. Потелич неподалік від Рави-Руської вбив одного німецького офіцера. За це німці десяткували село [149, с. 81]. Цей факт засвідчує, що, намагаючись завдати німецьким окупантам втрат, українські націоналісти не завжди передбачали наслідки своїх дій. Однак виступи проти німців доводять рішуче прагнення будь-що позбутися окупанта.

Навесні 1943 р. значно загострилося й польсько-українське протистояння. Як відомо, ще восени 1942 р. шеф німецької служби безпеки Люблінського дистрикту в Генеральному губернаторстві, СС і поліцайфюрер О. Глобочник задумав створити на території Замойського повіту зразкову німецьку колонію («Гімлерштадт»). Реалізація цього задуму передбачала значне переселення поляків та українців. Причому «акцію виселення поляків гестапо здійснювало руками українців» [70, с. 396]. Це, звісно, посилювало давнє протистояння між українцями й поляками й у квітні 1943 року призвело до перших значних боїв українських повстанців та поляків» [136, с. 58]. Отже, вийшло так, що гітлерівці своїми діями спровокували польський терор проти українців й спонукали українських націоналістів чинити відплатні акції. Міжетнічний україно-польський конфлікт стався внаслідок німецької провокації. Зазначимо, що польсько-український конфлікт, що розгорівся в роки Другої світової війни мав глибоке історичне коріння. Українці поборювали сусідній народ не через якусь особливу ненависть до нього, а через те, що зміцніла Польська держава, реалізуючи ідею Великої Польщі, відмовила їм у праві на суверенітет на їхніх же етнічних територіях.

Упродовж двадцяти років у складі Другої Речі Посполитої український народ зазнавав утисків у сферах мови, релігії, освіти, політики. Крім того, уряд запровадив програму внутрішньої колонізації українських земель – тут оселялися польські «осадники». Приєднавши Східну Галичину до своєї держави, поляки, згідно із законом про військову колонізацію східних районів Польщі, прийнятим сеймом у грудні 1920 року, почали інтенсивно колонізувати Західну Україну. За 20 років окупації (1919–1939 роки) до Східної Галичини прибуло приблизно 200 000 польських колоністів (переважно недавніх військовиків, які воювали проти українців). Вони захопили 800 000 га родючих земель [97]. До національного й політичного чинників конфлікту додався ще й соціальний – боротьба за землю.

Перші спроби налагодити контакти з польським підпільним рухом припадають на часи німецької окупації. Дослідник українсько-польських відносин у роки Другої світової війни В. В'ятрович зауважує, що, ведучи боротьбу на два фронти – проти німців та СРСР, ОУН розуміла, наскільки непотрібним був третій, антипольський фронт. Платформою для порозуміння, на думку українців, мало стати взаємне визнання права двох народів на власну державність. А це означало, що поляки мали б відмовитися від етнічних українських територій. Натомість поляки домагалися відновлення Польщі у довоєнних кордонах, тобто вони претендували на землі Західної України. Тому переговори зайшли в глухий кут. А це спричинило збройний конфлікт між обома підпіллями [136, с. 56].

Ось витяг із «Постанов» III Конференції ОУН, 1943 р.: «Ставлення до поляків. Стоїмо за злагіднення польсько-українських відносин у сучасний момент міжнародної ситуації й війни на платформі самостійних держав і визнання та панування права українського народу на Західно-Українських Землях (ЗУЗ). Одночасно продовжуємо боротьбу проти шовіністичних настроїв поляків та апетитів щодо ЗУЗ, проти антиукраїнських інтриг та спроб поляків опанувати важливі ділянки господарсько-адміністративного апарату Західно-Українських Земель коштом відсторонення українців» [136,

с. 58] Сміливості українцям додавав і заклик віце-президента УГВР, колишнього віце-маршалка Польського сейму Василя Мудрого: «Поляків до лояльності партнера можна наломити тільки силою і то силою наглядною» (зі статті Василя Мудрого, віце-президента УГВР, колишнього віце-маршалка польського сейму) [136, с. 57]

Отже, оскільки польські політичні сили своєю стратегічною метою визначили відновлення Речі Посполитої в довоєнних кордонах й прагнули зберегти свій вплив на Волині та в Галичині, то українці змушені були чинити опір полякам. Мешканці Равської округи ОУН згадують про польсько-українські конфлікти в 1943 році. Так, п. Ганна Марцін із с. Тернів розповідає таке: *«Під час німецької окупації поляки влаштовували акції, нападали на наші українські села. І наші також влаштовували акції, нападали на поляків в селі Костейв, там під Куликовом, поляки жили – то наші туди – на них напали, а ті нападали на Тернів. Там українці жили. Наші оборонялись. Там така липа росла велика, коло бабиної хати. Там поставили таке крісло [стілець – С.К.] на вершечку тої липи і мали там такий сигнал – таку рейку. І молотком калатали, як відчували якесь підозріння, і всі піднімалися: ми були озброєні чи вилами, чи косами, чи молотками – вже обороняли. А поляки також нападали на села. Ну, я кажу, поляки тоді нападали, тоді наші охороняли Тернув. А там, в Костесві, наші нападали на поляків. І то була така заворуха»* [88].

На теренах Равської округи ОУН, яка була у міжвоєнний період під владою Польщі, польські колоністи вели боротьбу проти місцевого населення. Як стверджує П. Мірчук, колаборуючи з німцями, зокрема з німецьким гестапо, поляки планово розділили між собою ролі: одна їхня частина як «фольксдойчі» вислужувалась німцям, працюючи в німецькій окупаційній адміністрації, в політичних відділах «шуцманшафтах» в основному як завідувачі «лігеншафтів», а інша частина творила таємні гуртки «пляцуфкі» нібито для боротьби проти німців, а насправді для ліквідації українського самостійницького руху [181, с. 31].

Зі звітів ОУН про діяльність польського підпілля на теренах Львівщини довідуємося, що у жовтні-листопаді 1943 р. польські збройні формування на території Равської округи активізувалися. У звіті йдеться, зокрема, про те, що «поляки роблять свою роботу, не звертаючи уваги на засоби, розбої, грабежі, донощицтво...Факти мордувань і грабежів зростають. Головні свої бази поляки мають в Крехівських лісах, приблизно 300 людей, окрім цього значна кількість в Белзьких, Томашівських, Білгорайських лісах. На терені північної Равщини масово здійснюють напади з метою грабунку...»[1].

Місцеві поляки, намагаючись протистояти українському підпіллю, здійснювали донесення німецькій владі про розташування відділів Української Народної Самооборони (УНС). Із «Вістей з терену» за час від 1 жовтня до 15 листопада 1943 довідуємось, що Сайдан Ян, Скала Степан і Скиба Андрій здійснили донос у гестапо в м. Рава-Руська про те, що поблизу сіл Вербляни і Завадів перебувають українські формування, які мають багато зброї та проводять вишколи, учасниками цих вишколів є довколишні українські селяни [39, Арк. 27].

Супроти українців поляки постійно здійснювали випробувані методи донощицтва в німецькі поліційні установи. Так, на Жовківщині, наприклад, кріпо (кримінальна поліція) арештувало в Старій Скваряві трьох українців внаслідок донесення поляків Кавкіна і Гниди. Також в с. Мацошині кріпо намагалось арештувати завдяки донесенню поляка Юзефа Новіцького трьох українців [39, Арк. 28].

Про наслідки таких донесень німецькій владі довідуємося зі спогадів очевидців. Софія Демків із с. Завадів згадує: «Німці ще зробили пацифікацію. Тут, в с. Грядя, був німець, мав польську жінку – то все вона то організувала. І поляки пішли до гестапо у Львові. Сказали, що в нас є УПА. А в нас нікого не було насправді вже, бо упівці були готові до зустрічі з німцями, вони з німцями і в селі не починали бою, бо вони шкодували людей. Тому що за одного вбитого німці десяткували, а могли і ціле село знищити. І поляки пішли до того гестапівця, а він поїхав до Львова і розповів, що в нас є УПА.

То вони таку пацифікацію зробили. То моїх сусідів побили. А мене також зустріли були, але в мене нічого не було при собі, ні форми, нічого. Вони взагалі били і обшуковували, кого бачили. Кого-небудь, жінок вбивали. Та то сволоч була» [89]. З розповіді Софії Демків розуміємо: своїми діями поляки, які жили на теренах Равської округи ОУН, вселяли недовіру в українців.

В друкованому органі українського підпілля «Ідея і чин» йшлося: «Згадати тут треба ще про поставу польського елемента на Північно-Західних Землях. Польський елемент почав оглядатися за новим опікуном і знайшов його у німцях, з'єднуючи собі їх службою у «шуцманшафтах», творених німецьким окупантом для пацифікації українського населення. Ясна річ, що треба було протиставитись їм теж» [112, с. 5]. Провід українського підпілля визнає, що в умовах, які склалися, нереально одночасно перейти до масового спротиву на всіх теренах України, і тому крайові проводи самі вибирали форми боротьби відповідно до ситуації.

Окрім донощицтва польські банди виконали три грабункові напади на українських селян в с. Хлівчани поблизу м. Рава-Руська від 5 до 16 жовтня 1943 року [70, с. 306]. Оскільки в кінці 1943 року нагально постало питання про порятунок населення від свавілля поляків, українські націоналісти терміново скеровують свої сили для опору польським збройним угрупованням. Так уже з 1944 року активно діють проти польських збройних формувань українські відділи Самооборони. Для того, щоб уберегти українське населення від грабунку і вбивств, 17 квітня 1944 року в с. Річки було знищено 15 членів польської АК, а в с. Забір'я – 30 аківців. Це дало змогу запобігти плановому антиукраїнському виступу польських збройних сил у с. Забір'я [39, Арк. 79]. Наведені докази свідчать, що в 1942–1943 роках українські націоналісти на території Равської округи вели боротьбу з німецькими окупантами. На це скеровували всі свої зусилля. Однак, антиукраїнські виступи з боку поляків вимагали від оунівців відповідної реакції. Тобто в 1943 році на теренах Равської округи назріла необхідність радикальних дій проти поляків.

Як відомо, влившись в загальні рамки УПА, в грудні 1943 року УНС прийняла назву УПА-Захід. У лютому 1944 року на основі УНС було організовано перший військовий вишкіл поблизу с. Зарудці. У травні-червні того ж року бойові групи регіону були об'єднані в регулярну сотню УПА «Холодноярці», яка вела вишкіл. Її постійно поповнювали нові члени; сотня квартирувала в селах Поляни, Рокитно, Мокротин (територія сучасного Жовківського району Львівської області). Відомо, що саме на основі сотень «Холодноярці», «Переяслави» на території поблизу м. Жовква розпочалось формування Військової округи «Буг» (ВО «Буг»), яка отримала в УПА-Захід порядковий номер 2 (часто в документах можемо побачити ВО – 2 «Буг») (див. Додатки Г, Я, Ш). Командував цією організацією Василь Левкович (Вороний) [214, с. 147]. З «Літопису УПА» довідуємося, що основні завдання ВО «Буг» були такі: 1) формування власних збройних сил і підготовка до боротьби із радянською окупацією (вишкіл відділів, забезпечення їх військовим спорядженням, одягом, харчами); 2) захист українського населення від грабунку німецькою окупаційною владою, польськими та радянськими збройними формуваннями [62, с. 20].

Для боротьби з німецькими окупантами та польськими збройними формуваннями наприкінці 1943 – на початку 1944 року на базі загонів УНС було створено сотні. Однією з перших виникла сотня УПА у с. Пирятині. (Її сформував і очолив Тарас Онишкевич, який уже навесні 1944 року загинув у бою з польсько-німецьким відділом у с. Острові. Сотню очолив Дмитро Пелип – легендарний повстанський командир «Ем». У травні 1944 року сотня була розгорнута в курінь «Галайда», який у 1944–1945 провів численні бої з військами НКВС) [50, Арк. 92–93].

Наш аналіз засвідчив, що й 1944 року боротьба українських націоналістів проти польських збройних відділів та проти німецьких окупантів на території Равської округи проводилась активно. Ось приклади українсько-польського протистояння в цей період: 8 травня 1944 року

українські самооборонні боївки прогнали польську банду, яка грабувала с. Стреміни поблизу м. Рави-Руської. Вже через тиждень (14 травня) українські селяни знищили в Зарудецьких лісах 8 учників польських збройних формувань. 15 травня одна боївка самооборони ОУН на Равщині розбила польську групу АК. При вбитих знайдено список українців, яких поляки мали намір знищити [50, Арк. 27].

Про збройні зіткнення у травні 1944 р. українців та поляків на території Равської округи довідуємось також із газети «Стрілецькі вісті»: «відділи «Галайда» і «Пролом» провели нищівну акцію на гнізда польських банд Равщини: Річки і Забір'я. Цього ж дня польська банда, зложена з кількадесяти осіб, мала провести протиукраїнську акцію в Забір'ї та ще в інших селах Равщини, як це без сумніву ствердила розвідка. Акцію польської банди наші відділи випередили всього на півгодини. «Пролом» у тому ж часі проводив акцію в Забір'ю, де знищено 30 бандитів. Кільканадцять польських бандитів утекло до лісу, звідки відстрілювались. Втрат власних не було» [121]. Цього ж року в липні газета подала нове повідомлення: «7. 6. 1944 року відділ УПА знищив трьох польських бандитів на передмісті Рави-Руської в с. Липник» [125].

Короткі повідомлення газети «Стрілецькі вісті» дають змогу зрозуміти, що військово-об'єднання українських націоналістів нерідко вступало в сутички з польськими збройними формуваннями (на сторінках розглядуваної підпільної газети ці формування трактуються як польські банди). Причиною таких сутичок було також глибоке історичне коріння.

Як розуміємо, збройні акції ВО «Буг» проти поляків на території Равської округи ОУН були частими й масштабними. «Стрілецькі вісті» повідомляють, здебільшого, про локальні сутички українців та поляків, однак ці сутички невдовзі переросли у справжню українсько-польську війну, яка охопила Волинь, Галичину та Холмщину [136, с. 59]. Дослідники польсько-українського конфлікту сходяться на думці, що особливістю виступів проти поляків була масова участь цивільного населення, особлива жорстокість,

відсутність чітких ліній фронту. Наші дослідження підтверджують цю думку. Повідомлення тогочасної преси дозволяють зробити висновок про те, що виступи проти поляків на теренах Равської округи були, здебільшого, стихійними та мали відплатний характер.

Наші спостереження свідчать, що 1944 року на території Равської округи активно тривала боротьба як з польськими, так і з німецькими збройними формуваннями. Відомо, що під час бою 11 травня 1944 року важких втрат у боях з німцями в районі Рави-Руської зазнали сотні «Яструба» й «Морозенка». Українська сторона втратила 59 осіб убитими, пораненими і полоненими, гітлерівцям вдалося захопити склади зі зброєю, боєприпасами та продовольством [38, Арк. 105]. Також 13 травня 1944 року німці розбили новомобілізовану жовківську сотню в Кунинському Борі (поблизу с. Кунин сучасного Жовківського району). Українська сторона втратила в бою 4-х убитими, 4-х раненими і 5 потрапило у полон. У бою загинули 4 військовослужбовці вермахту. Всього в акції брало участь 500 німців і три протитанкові гармати [38, Арк. 106].

Про боротьбу з німцями зі сторінок «Стрілецьких вістей» читаємо зокрема таке: «29 травня 1944 року 4 частини німецької шуцполіції і жандармерії несподівано заскочили відділ «Кордуби» в присілку Карпи біля Смолина (пов. Рава-Руська). У висліді кільканадцятьох убитих з власної сторони (втім ранених німецькі «лицарі» добивали на полі бою). Втрати ворога коло 20 убитих. Німці спалили 14 господарств присілка Карпи та заарештували кількадесят селян» [123].

З цих повідомлень випливає, що зіткнення між відділами УПА та німецькими військовими частинами відбувалося несподівано для українських націоналістів, без попередньої підготовки та без узгодженого тактичного плану дій.

Під рубрикою «Хроніка» у газеті «Стрілецькі вісті» описано ще декілька раптових, незапланованих сутичок ВО «Буг» з німецькими військами: «23 червня 1944 року відділ УПА попав на засідку німців у лісі

Терпентина-Жовківщина. По короткій перестрілці німці втекли, залишаючи таксівку з одним вояком, якого залапано. З нашої сторони був один легко ранений. Здобуто 1 кріс, 1 пістолу і гранати» [125]. Також в іншому місці в той же час відбувся ще один бій з німецькими окупантами: «23 червня 1944 року відділ УПА несподівано наткнувся на німців біля залізничної лінії Рава-Руська – Ярослав. Вив'язалася стрілянина. У висліді було 3 вбитих німці. Власних втрат не було» [123].

Така інформація ще раз підтверджує неспланованість військових операцій проти німецьких окупантів. Разом з тим ВО «Буг» нерідко здійснювала й планові акції проти німецької окупаційної влади. Про це свідчить, наприклад, таке повідомлення: «...відділ УПА звів два бої з німцями, а саме один у відплату за грабежі і розстріли наших людей у селі Гута Суходільська, другий - у часі несподіваної зустрічі з німцями в Мідяках» [124].

Зі сторінок «Стрілецьких вістей» довідуємося також і про такі поодинокі збройні сутички: «...над'їхали під Річки 10 авт німецької шуцполіції і одна танкетка з Рави-Руської. Між ними та скорострільним гніздом «Галайди» вив'язалась перестрілка. Німці почали давати знак піднесенням кріса в руках і закликами «Україна, Україна» до здержання вогню. «Чорнота» пояснив їм, у чім річ. Теренового провідника, якого німці везли з собою забрав мимо їхніх протестів, після чого німці від'їхали» [121]. Тут йдеться про те, що бійцям ВО «Буг» вдалось визволити свого теренового провідника з німецького полону.

Матеріали «Стрілецьких вістей» засвідчують, що виступи українських націоналістів проти німців, як і проти поляків, теж мали свого роду «відплатний» характер. Вони були реакцією на те, що німецька окупаційна влада дала розпорядження вивозити українців на примусові роботи до Німеччини. Подібні дії були й реакцією на грабунок та розстріл німцями українського населення.

Все ж часто траплялося й так, що після важких боїв вояки УПА відпускали полонених німців. Наприклад, на початку травня 1944 року сотня УПА під командуванням Хорка Івана (1915 р. н., уродженця с. Глинське сучасного Жовківського району на Львівщині) зав'язала бій з німцями, які їхали колоною автомашин. Цей бій відбувся при переході автошляху поміж селами Воля-Висоцька і Пили (між містами Жовква та Рава-Руська). З повстанців загинуло троє і двох було поранено. Про кількість жертв у противника повідомлень немає. Три німці потрапили у полон, їх після роззброєння відпустили [147, с. 97].

Відомо також, що навесні 1944 року повстанці декілька разів влаштовували засідки проти німецьких військ на автошляху Жовква-Янів (тепер смт. Івано-Франкове), забирали зброю, продукти, а полонених відпускали [147, с. 106]. Імовірно, така поведінка українських націоналістів щодо полонених була продиктована політикою німецької влади, яка здійснювала відплатні акції стосовно мирного населення.

Один із найбільш вдалих боїв з німцями наприкінці травня 1944 року провів Дмитро Пелип («Ем») у с. Карів. Ось як про це розповідає очевидець подій І. Мавдрик: «Маючи одну невелику гармату, його сотня підбила дев'ять німецьких танків, взяла в полон крайсгаутмана з Рави-Руської і ще чотирьох німецьких офіцерів, поранила два десятки солдат. З боку сотні «Ема» було поранено сім повстанців і полонено чоту «Беркута», яку обміняли згодом на крайсгаутмана з Рави-Руської» [82].

На початку червня 1944 року відбулось ще декілька бойових зіткнень між військами УПА та німецькими збройними формуваннями поблизу сіл Пили та Шабельня, які завершилися відступом українських націоналістів [147, с. 126].

Діяльність військових формувань ОУН (б) та УПА засвідчує, що українські націоналісти на теренах Равської округи використовували все можливе в боротьбі з німецькими окупантами.

Висновки до Розділу 4

Отже, захищаючи населення від німецького окупанта, українські націоналісти змушені були одночасно протистояти й полякам. Особливості ситуації, яка склалася, визначили тактику їхніх дій.

Аналіз подій та свідчення очевидців дають змогу зробити такий висновок. Справжній опір німецькому окупаційному режимові на території Равської округи члени ОУН (б) почали чинити тоді, коли по-справжньому зрозуміли наміри окупанта. Боротьба націоналістів з німцями була всебічною: за допомогою друкованого слова підтримували моральний дух населення й членів ОУН, УПА; за допомогою зброї відвойовували свою землю й життя мешканців повіту. Слід відзначити й чітку організацію роботи повітової ОУН, яка скеровувала свої зусилля не тільки на боротьбу з німецькими окупантами, а й з поляками. Основну роль у цій боротьбі відіграли сотні УПА.

Коли обставини вимагали боротьби з німецькими окупантами, то оунівці вели її жорстоко, масштабно й безкомпромісно, хоча часто несплановано. Публікації «Стрілецьких вітей» дають змогу стверджувати, що ВО «Буг» виконувала свою місію визволення місцевого населення Жовківщини, Равщини та Любачівщини від німецького поневолення.

На території Равської округи тривали й акції проти поляків. Збройні сутички з ними виникали раптово: українські націоналісти нападали й на польське збройне підпілля, убивали й окремих членів польського національного руху. У боротьбі з поляками були відсутні чіткі лінії фронту. До речі, з вересня 1944 року в «Стрілецьких вістях» майже немає повідомлень про сутички з поляками. Очевидно, в цей час міжнаціональне протистояння дещо згасло.

РОЗДІЛ 5

БОРОТЬБА УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ ПРОТИ ОКУПАЦІЙНИХ РЕЖИМІВ У 1944–1945 РОКАХ

5.1. Причини опору українських націоналістів встановленню радянської влади в 1944–1945 роках на території Равської округи.

Питання про причини опору українських націоналістів встановленню радянської влади в 1944–1945 роках на території Равської округи є важливим і потребує дослідження. З'ясувавши його, ми зможемо не лише оцінити вчинки тих, хто боровся проти радянської влади, а й виробити своє ставлення до самих українських націоналістів Равської округи ОУН (б), про державну місію яких і досі точаться суперечки.

У другій половині 1944 р. вже всі українські землі знову опинилися під владою більшовиків.

На територію Галичини поверталися більшовики у якості визволителів. Про допомогу «братньому українському народові» в його боротьбі проти німецького загарбника й у відновленні господарства комуністи заявляли за будь-якої нагоди: на мітингах, по радіо, в пресі, на афішах, обіцяючи при цьому полегшення політичного і економічного життя.

Всередині липня 1944 року радянські війська вдруге зайняли Жовківщину, Равщину та Любачівщину. У Жовкві так звана оперативна група, до складу якої входили секретарі райкому партії П. Бичков, М. Черни, голова райвиконкому А. Синіцин, його заступник І. Довганик, начальники відділів НКВС Г. Сиркін, НКДБ – Д. Штангеев, міліції – С. Дупак, прокурор К. Сушко, райвоєнком П. Степаненко та ще кілька працівників (їх відрядили сюди зі Східної України), почала встановлювати радянську владу. Жовківці сприйняли це неоднозначно: одні (біднота, колишні члени КПЗУ (хоч тепер уже в значній меншості)) чекали позитивних змін від радянської влади, вони вірили в те, що вона пропагувала, інші ж – зустріли нову владу вороже. Матеріали НКВС свідчать, що місцеві мешканці в 1944–1945 роках чинили запеклий опір радянській владі [65, с. 205]. Важливо з'ясувати, що саме спонукало людей до непокори новій владі.

Якщо до початку Другої світової війни у Західній Україні ще були прихильники комуністичної партії, члени КПЗУ, москвофіли, то вже з 1939 року населення новоприєднаних земель відчуло всі реалії повсякденного життя, які вибудовувала більшовицька влада, і, в основному, змінило своє ставлення до радянської влади, яку тепер сприймало з осторогою.

Зі спогадів В. Романа довідуємося, що в січні 1940 року під час бесід про суть радянської влади в москвофільській домівці ім. Качковського в с. Мацошині мешканець села В. Ступницький насмілився не погодитися з твердженнями комісарів про те, що Українська Республіка добровільно приєдналася, і стверджував, що «Українська Армія билася з більшовиками». Енкаведист записав його прізвище. Невдовзі «вільнодумця» заарештували, а коли більшовики в червні 1941 року покинули місто Жовква та прилеглі села, його тіло знайшли серед замордованих жертв жовківської тюрми [94, с. 34].

Відомо також, що у 1939–1941 роках у Жовківській тюрмі було закатовано не менше тридцяти осіб, що боролися проти комуністичної ідеології [101]. Ще понад три тисячі осіб було виселено з території Жовківщини та Равщини на інші території Радянського Союзу [129].

Тож, почувши про наближення Червоної армії, у 1944 році частина учасників підпілля ОУН, ще пам'ятаючи про попередні дії більшовицької влади, стала виїжджати на захід, частина ж молоді вже незабаром була мобілізована до радянської армії. Відповідно, знизилась й вікові рамки учасників підпілля до 17–22 років. А це, безумовно, відобразилось на боєздатності підпілля, адже ОУН тепер втратила багатьох досвідчених діячів.

Навесні 1944 року більшовицька влада розпочала мобілізацію молоді до війська на щойно відвойованих землях Західної України. Свідчення очевидців подій дають змогу зрозуміти, що люди не довіряли новій владі, яка поки що нічого не дала, а лише забирала, й не бачили ні себе, ні своїх дітей у лавах радянської армії. Небажання служити у війську є однією з вагомих

причин спротиву. Мобілізація у Галичині суттєво ускладнювалася ще й через великий вплив ОУН на місцеве населення.

З доповідей начальника політвідділу 1-го Українського фронту генерал-майора С. Шатілова довідуємося про те, що мобілізація проходить украй незадовільно, а в ряді районів Львівської області її взагалі зірвано. З 52 693 осіб, які підлягали призову, у серпні 1944 р. було призвано тільки 3380 осіб. На 1 вересня 1944 р. план мобілізації, встановлений для армій 1-го Українського фронту, був виконаний лише на 56%. Такий стан справ, на думку політпрацівника, пояснювався, насамперед, діяльністю бандерівців. Спротив також був у досліджуваному регіоні. 2 листопада 1944 року Жовківський райвоєнком скаржився, що тут вдалося зібрати лише 175 осіб. А в лютому 1945 року він доповідав на засіданні бюро райкому партії, що план мобілізації виконано лише на 15% [148, с. 240].

Дії радянської влади, пов'язані з мобілізацією до війська в 1944 році, часто, як і в 1940–1941 роках, спричиняли конфлікти. Так, члени ОУН Богдан Підгайний (псевдо «Аскольд») і Олександр Гречух (псевдо «Дір») по прибутті на призовний пункт в селище Куликів потрапили під підозру. Богдан Підгайний був заарештований і потрапив на станицю НКВС у селищі Куликові. Під час допиту зчинилася бійка. «Аскольд», смертельно поранивши комісара НКВС Козлова, втік через вікно [80].

Ще один випадок 1944 року стався поблизу с. Липники, коли троє працівників НКВС, будучи напідпитку, схопили 18-річного Григорія Михалюка і, звинувативши його в ухилянні від служби в армії, почали жорстоко катувати на подвір'ї біля його дому. Потім привели до каплички, що в с. Глинсько, вбили його, перед тим виколовши очі. По тілу пройшли автоматною чергою. Труп відвезли до школи у с. Глинсько і виставили на огляд [235, с. 90].

Терор і тортури стали основним методом та нормою роботи Комуністичної партії та її репресивних органів з перших днів окупації краю, до того ж чинили вони все це в чаду постійного алкогольного сп'яніння.

Захоплених повстанців, а також тих, хто виявляв спротив новій владі чи спротив мобілізації, катували, прилюдно вішали і розстрілювали, забивали до смерті на допитах, гвалтували [235, с. 92]. Ось як описано катування більшовиками мешканців села в газеті «Стрілецькі вісті»: «22 лютого в с. Крехів (територія Равської округи ОУН) сталінські бандити замордували в жахливий спосіб трьох людей. Жертвам кати видовбали очі, вирізали язики, пообривали нігті, дерли зі шкіри паси, поламали кості, покололи штиками та повірізували статеві органи. Зойк нещасних розлягався по сусідніх горах та викликав у населення стремління відплатитись злочинцям [121].

Переважна більшість мешканців Жовківщини та Равщини намагалась уникнути служби в армії, оскільки не хотіла віддавати своє життя за чужі інтереси. Водночас, як зазначає учасник бойових дій Іван Мавдрік, не менше десяти хлопців з кожного із таких сіл Равської округи ОУН як Думичі, Замочок, Кунин, Добросин, Хитрейки вступили в УПА. УПА нікого насильно не примушувала вступати до своїх лав, однак і не приймала до себе будь-кого. Бажаючих боротися за незалежність України відправляли у вишкільні табори на Волинь або в Карпати [82]. Відомо також, що наприкінці Другої світової війни поблизу с. Зарудці існував вишкільний табір УПА [141, с. 284].

До радянського війська зголошувалось небагато людей. В основному, більшість чоловіків вступала добровольцями в УПА або просто ховалася від мобілізації до Червоної армії. Як бачимо, мобілізація до лав Червоної армії була однією з причин опору радянській владі.

Війна призвела до зубожіння населення. Нова радянська влада вимагала, щоб мешканці підтримали її матеріально: було введено обов'язкові поставки, так звані контингенти продуктів та непомірно великі податки. При цьому правила щодо збору цих контингентів і податків щоразу змінювалися, однак про зменшення їхніх розмірів не йшлося. Ось як про це розповідає мешканець м. Жовкви П. Галапац: «...Контингент москаль зібрав... Збіжжя здавали – контингент на данину. Забрали. Держзакупка була, крім контингенту була. Потім ще добавка. А німцям здав те, що ти мав здати,

і ніхто до тебе не заглядав. Порядок був. А москаль би був брав цілий рік, і ще би було мало» [84]. Так, 1944 року у Жовківському районі в селян забрали 6,3 тис. центнерів зерна, 20 тис. пудів хліба і 6,3 тис. пудів картоплі. Крім цих поставок у населення зібрали 750 тис. крб. у позику державі і 370 тис. крб. на танкову колону⁴ [148, с. 248].

Загалом же з дванадцяти районів Львівської області (Жовківський, Куликівський, Кам'яно-Бузький, Яричівський, Ново-Милятинський, Радехівський, Сокальський, Лопатинський, Великомоствівський, Рава Руський, Немирівський, Магерівський) було стягнуто 83,655 ц. зерна, 153,413 ц. картоплі, 18,496 ц. м'яса [118, с. 33]. Це свідчить про те, що нова влада забирала в людей просто так (безплатно) чимало продуктів. Крім того було введено обмеження на утримання свійської птиці, худоби в господарствах. Населення до цього не звикло і вважало такі податки й збори «контингенту» грабунком. Це й стало однією з основних причин спротиву радянській владі.

Людям не під силу були такі збори провізії й обмеження. Ось як згадує мешканка с. В'язови Анастасія Пелех: «Батьки були дуже працьовиті. Але все зароблене мусили віддавати владі. Нас у сім'ї було п'ятеро дітей... Їсти теж хотіли. То, щоб мати для нас якийсь харч, батько насипав зерна в скриню, а зверху поскладав на те зерно одяг, постіль, а озброєні чоловіки у формі радянських військових прийшли (вони мали такий обхід по селу), все обшукали, знайшли те зерно й забрали, ще й грубо лаялись. Коли вони пішли, мама плакала й бідкалася, що не зможемо пережити зиму...» [90].

Впровадження нових форм господарювання, колгоспів викликало невдоволення в місцевих мешканців. Зі слів очевидців можемо зрозуміти, що населення все ж якось намагалось звести кінці з кінцями у цей непростий час: Ось що розповідає мешканка К. Пастернак: «Ну, були податки, контингенти були. А то було: цибулю, яйця, молоко здавали, здавали картоплю. Треба було здати стільки, що в нас стільки не було. Цибулю приймали. Кілограм

---

⁴ Варто звернути увагу на те, що такі підрахунки можуть бути неточними, оскільки у випадку відсутності у жителів Жовківського району одного типу харчів можна було принести інший.

цибулі за два кілограми картоплі. Здавали цибулею. Цибулі багато було. Зі всіх все збирали. Якщо в нас було дві корови, то там відповідно скількись там літрів молока мусили здати. Корови не забрали. Корови були до кінця. Дозволяли одну корову тримати. А як є більше – то давай на м'ясо. В нас було дві корови і треба було одну здати. А в нас сім'я велика. Скільки дітей – і здати корову. І мама пішла, купила бика, ми замість тієї корови й здали його. А корова далі залишилась» [86].

Цей спогад, а також спогад А. Пелех, свідчать про те, що люди мусили бути кмітливими, мусили комбінувати свої дії так, щоб і владі догодити, і сім'ю утримати. Збір продуктів і податки люди сприймали за грабунок, намагалися уникнути цього.

Мешканці не могли змиритися й з новими моральними принципами, запропонованими радянською владою. Зі слів свідків подій П. Бурко (1930 р.н.), І. Мавдрика (1925 р.н.), П. Галапаца (1922 р.н.) [91; 82; 84] довідуємося, що неприйнятним було те, що «совіти» заперечили релігію, національні традиції, а запропонували свою ідеологію. Більшість мешканців розглядуваного регіону 1944 року були греко-католиками, а радянська влада саме розгорнула тотальний наступ на греко-католицьку церкву: навесні 1945 року органи НКВС заарештували митрополита Й. Сліпого й практично всю верхівку духовенства у Львові.

Заарештовані були й десятки священнослужителів на теренах Равської округи ОУН, монахи Крехівського і Жовківського монастирів. Серед них були декан Рава-Руського деканату о. Василь Кулинич і мокротинський парох о. Мохнацький [120, с. 31].

Восени 1945 р. кадебісти заарештували ігумена монастиря о. Модеста Пелеха, його помічника о. Маркіяна Савчина, співпрацівника редакції «Місіонаря» о. Маркіяна Когута, директора друкарні брата Партенія Пасіку та друкаря брата Доротія Курмана. Всіх їх за півроку після засудження в антирадянській діяльності відправили до ГУЛАГівських концтаборів [97] (див. Додаток Ц).

Мало кому з представників духівництва вдалось уникнути тоді арешту та заслання у далекі регіони Радянського Союзу. Однак були й такі представники греко-католицької церкви, які якимось чином уникнули ув'язнення та тортур.

Ось як про ці події згадує очевидиця подій К. Пастернак: «Священиків всіх забрали в Унів. А звідти – до тюрми. А о. Антоній залишився в Крехові, бо там був дитбудинок. І він залишився там господарем. А діти його дуже любили. Діти за ним бігали цілими чередками. І одного разу діти прибігли до нього і кажуть: «Дядьку Антоне – то вже потім він сам розказував, – ваші всі божественні портрети горять». А вони, комуністи, звели всі ікони і запалили. І цей отець Антоній боявся йти, казав: «Ще чого доброго мене посадять... я не маю права». Але все ж він прибіг до того вогню і побачив, що лежала ікона, яку ще не охопило полум'я. Він вихопив її з вогню і дав дітям. Він з дітьми виніс той образ і дав людям заховати. Тепер ця ікона зберігається в церкві отців Василіан» [86]. Як бачимо, люди всякими способами намагалися вберегти своє, моральні цінності, все, що пов'язане з вірою в бога.

Наші спостереження доводять, що сприйняття радянської влади на теренах Равської округи зумовлені особливостями цього регіону. Серед них виділяємо такі:

- Ця територія роки Другої світової війни перебувала під впливом різних військових і політичних формувань в (УПА, ОУН, АК – армія крайова, партизани з Радянського Союзу).
- Саме на території Равської округи зароджувались деякі ідеологічні паростки до майбутньої боротьби.
- Саме цей регіон був своєрідним духовно-релігійним центром Галичини. Тут були Жовківський і Крехівський монастирі греко-католицької церкви.
- Перенісши багато страждань польського, радянського і німецького окупаційних режимів, населення не бажало сприяти відновленню радянської влади у регіоні.

- Мешканці Жовківщини, Равщини та Любчівщини змушені були йти в підпілля. Вони хотіли уникнути прямих конфліктів із новою владою; населення шукало альтернативні шляхи щодо збору контингенту, служби у війську, ідеологічного впливу.

Наші дослідження засвідчили, що на території Равської округи, яка віддавна мала усталені норми ведення господарства; яка відчула на собі діяльність різних військових, політичних сил; яка мала давні релігійні традиції і на теренах якої проживали, в основному, національно свідомі громадяни, причини спротиву радянській владі були такі:

- 1) мобілізація до радянської армії;
- 2) введення в дію нових умов господарювання;
- 3) неприйняття нових ідеологій радянської влади й боротьба цієї влади з греко-католицькою церквою.

5.2. Особливості агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН та УПА проти окупаційних режимів у 1944–1945 роках на території Равської округи

В умовах, що склалися, українські націоналісти покликані були правильно організувати спротив новому окупаційному режимові. Важливою ділянкою роботи будь-якої політичної організації є агітаційно-пропагандистська діяльність. Донести народові свою мету, поширити свої ідеї, зрештою, домогтися підтримки людей – такі завдання були пріоритетними і для українських націоналістів Равської округи. Як відомо, пропаганда має на меті формування в широких масах населення певних поглядів. Від вдалої та добре організованої пропаганди залежить успіх політичної організації. Тому питання про особливості агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН та УПА є актуальним і потребує розгляду.

Оскільки за радянських часів будь-які відомості про український національно-визвольний рух замовчувались або подавались лише в негативному плані, то тема агітаційно-пропагандистської роботи ОУН та УПА взагалі не піднімалася, а в науковій літературі лише іноді згадувались назви видань ОУН. У пострадянський період з'явилися дослідження С. Костя, Ю. Романишина, В. Мороза, А. Скоробогатова [171; 202; 184; 210].

Вагомий внесок у висвітлення питання про видавничо-пропагандистську діяльність ОУН зробила О. Стасюк, яка в монографії «Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941–1953рр.)» відтворила цілісну картину видавничої діяльності ОУН [215]. Вона ж звернула увагу на структуру видавничо-технічної мережі та на територію її поширення, описала способи облаштування та оснащення друкарень, навела статистичні дані щодо кількості друкарень та обсягів друкованої літератури.

Видавничо-пропагандистській роботі ОУН присвячено й чимало праць діаспорних науковців. Цікаву інформацію про пропагандистську діяльність ОУН та УПА подано в праці Л. Шанковського «УПА та її підпільна література», в якій автор, не володіючи вичерпною інформацією про

загальний обсяг літератури ОУН все ж заклав початок до майбутнього вивчення підпільних видань [233].

Агтаціно-пропагандистську діяльність ОУН та УПА досліджували й інші діаспорні науковці: В. Макар, С. Голяш, Я. Гайвас, Я. Гомза [178; 139; 138; 99].

Важливими є праці науковців Є. Штендери, П. Потічного [72]. Тут наведено багато фактичного матеріалу про агітаційну діяльність ОУН, подано детальний опис подій, автори не лише діляться своїми аналітичними спостереженнями, а й аналізують їх, подають порівняльні характеристики агітаційних матеріалів та роблять наукові висновки. Однак Є. Штендера, П. Потічний роблять наголос на всебічній діяльності Української Головної Визвольної Ради і лише зазначають, що одним із аспектів її роботи була агітація й пропаганда.

Цікавими є й дослідження П. Мірчука. Автор, аналізуючи агітаційно-пропагандистську діяльність УПА, звертає увагу лише на деякі брошури УПА. У своїй праці «Українська Повстанська Армія 1942–1952» науковець не брав до уваги окремо видавничу, пропагандистську чи агітаційну діяльність, а розглянув їх у контексті опору відділів УПА окупаційним режимам загалом [181].

Ми ж, досліджуючи особливості агітаційно-пропагандистської роботи ОУН та УПА в 1944–1945 рр., ставимо перед собою такі завдання:

- з'ясувати способи пропаганди, до яких вдавались українські націоналісти;
- проаналізувати, які саме аргументи чи факти використовували українські націоналісти, впливаючи на маси та поширюючи свої ідеї;
- порівняти особливості листівок і брошур, скерованих на населення і на бійців Червоної армії.

Для спостережень використовуватимемо агітаційні листівки, брошури, що їх видавали українські націоналісти на території Східної Галичини,

проаналізуємо також архівні матеріали, які допоможуть ширше розкрити масштаби агітаційної роботи ОУН та УПА.

Як відомо, у другій половині 1944 року вже всі українські землі знову опинилися під окупацією більшовиків. На територію Галичини поверталися більшовики, які вважали себе визволителями. За будь-якої нагоди вони заявляли про допомогу «братньому українському народові» в його боротьбі проти німецького загарбника й про відновлення господарства. Для пропаганди своїх переваг вони використовували різні засоби: мітинги, пресу, афіші. Їхня пропаганда, як правило, супроводжувалася обіцянками про полегшення політичного й економічного життя. Більшовицька влада, маючи всі засоби, дуже активно агітувала підтримати її.

Українські націоналісти, перебуваючи в підпіллі, зрозуміло, не мали такої потужної агітаційно-пропагандистської бази, як їхні противники, та, зрештою, не мали й можливості відверто й широко говорити про свої бачення. Опинившись у інформативно складному становищі, вони все ж прагнули будь-що виконати свою політичну місію й розуміли, що для реалізації поставлених завдань також необхідно проводити роз'яснювальну роботу серед населення, доносити до людей свої погляди, спонукати народ до відповідних дій. Пропагандистсько-агітаційну роботу вони вважали пріоритетною. Про це свідчать відповідні документи, як-то «Інструкція в справі пропагандивної роботи» [2, Арк. 4], відповідні «Інструкції на час подій». В одній з інструкцій йдеться: «Вся наша пропаганда мусить бути спрямована проти Сталіна, проти сталінського режиму, проти купки кремлівських заправил» [5, Арк. 5].

З-поміж найрізноманітніших методів пропаганди керівники ОУН виділяли пропаганду за допомогою друкованого слова. «Друковане слово в наш період має велику вагу, тому що друковане слово авторитетне взагалі. Сам друк свідчить про те, що є сила...[34, Арк. 51]» – йдеться в одній з інструкцій.

Зазначимо, що від початку діяльності ОУН та в процесі розбудови її організаційної структури існувала реферантура пропаганди, серед основних завдань якої було донесення до членів організації та якнайширшого загалу інформації про цілі, завдання, тактику національно-визвольного руху, контрпропаганду. Важливість такої роботи підтверджував досвід боротьби і на території українських земель, і за кордоном (Див. додаток Ю, Ш).

У 1944 році головний осередок пропаганди й інформаційної служби (ГОПІС) очолив Петро Федун (псевдо «Полтава»). Історик О. Ю. Лернатович у статті «Організація пропагандистської діяльності ОУН-Б у 1940–1950-х рр.» зазначає, що реферантура пропаганди мала власну структуру, яка загалом відповідала організаційній. П. Федуну підпорядковувалися крійові осередки пропаганди, які відповідали за роботу на теренах окремого краю. Їм, своєю чергою, підлягали окружні осередки, окружним – надрайонні, надрайонним – районні. Пропагандистський апарат ОУН являв собою розгалужену структуру з чітко організованою побудовою. Його діяльність була організована на досить високому рівні й охоплювала цілий комплекс завдань: розподіл повноважень і функцій, керівництво та контроль за здійсненням пропагандистської діяльності, підбір та підготовка кадрів, видавнича діяльність та ін. [173, с. 239].

Головним завданням українського підпілля ще до приходу більшовиків у 1944 році на територію Східної Галичини була політично-пропагандистська праця з метою повалення більшовицької влади і побудови самостійної держави. Усі дії революційного підпілля були скеровані на те, щоб унеможливити плани радянських органів влади, не дозволити більшовикам закріпитись в Україні, спонукати населення до боротьби за власну незалежність. У 1944–1945 роках ОУН активізувала агітаційно-пропагандистську діяльність. В умовах підпілля дуже важко було налагодити ефективну роботу видавництва. Відсутність достатньої матеріально-технічної бази спонукала до видання невеликої за обсягом пропагандистської продукції. В 1944–1945 роках хоч і виходили окремі журнали чи брошури як-

то: „Юнак”, „За Українську державу” (1944–1945 рр.), „На допомогу пропагандистам” (1944 р.), „Вісник” (1944–1945рр.), однак основним друкованим засобом була листівка. Опираючись на досвід своєї роботи у попередніх роках, впроваджуючи ідеї саботування праці в колгоспах, закликаючи до організації збройної самооборони, агітатори ОУН та УПА саме за допомогою листівок і брошур змогли домогтися значного поширення своїх ідей серед населення.

Щоб зробити висновки про особливості агітаційно-пропагандистської роботи ОУН, проаналізуємо тексти листівок, які розповсюджувала ОУН. В одній із таких листівок, під заголовком «Смерть московсько-большевицьким окупантам України! За Українську Самостійну Соборну Державу!» читаємо звернення до українського народу, заклики до продовження ще ширшої боротьби, ніж у попередні роки. Серед них такі: «Українські повстанці! Члени ОУН! На Вас лежить найбільша відповідальність. Українська молоде! На тебе чекає Україна!» [39, Арк. 21]. Намагаючись провадити агітацію серед українського населення, керівництво УПА на території Східної Галичини видавало листівки, в яких дуже часто робило наголос на історичному минулому, що сягало часів Київської Русі та Козацької доби. Окрім розповідей про історичне минуле українців, («Український народе! Понад 30 років ти мучився в російсько-большевицькій тюрмі, мільйони жертв померли з голоду, мільйони жертв замучених і засланих») в аналізованій листівці зроблено наголос на відвазі й сміливості предків, звучить заклик до боротьби за свободу думки й слова, за рідну мову, культуру, листівка агітує протистояти поліційним органам, боротися за добробут, за вільну працю. Листівка агітує: «До боротьби! До зброї! Смерть московсько-більшовицьким гнобителям України!» [31, Арк. 111–114]. Аналізована агітка скерована до всіх верств населення. На чотирьох її сторінках детально обґрунтовано всі заклики.

Інша листівка від травня 1944 року також повідомляє про історичне минуле, що пройшло в тяжкій боротьбі за власну незалежну державу. Тут

звучить заклик до єдності й до активної участі всіх українців у боротьбі за українську державу [32, Арк. 102–105].

Аналізовані листівки засвідчують, що у своїх текстах автори спочатку намагаються створити загальноісторичне й національне тло, щоб таким чином стати ще ближчими до тих, кому адресований текст. Після переліку національно-культурних надбань прямо звучать заклики до боротьби з тими, хто може зазіхати на культуру, звичаї народу та намагається нищити пам'ять про історичне минуле.

У багатьох листівках і брошурах, окрім наголосу на історичному минулому, є заклики до боротьби за незалежну демократичну державу, в якій кожен зможе вільно господарювати на своїй землі. Наприклад, у листівці від квітня 1944 року, яка починається зверненням «Українські селяни!», акцентовано увагу на незалежності від поневолювачів і водночас на перспективі вільно працювати на своїй землі, отримуючи повну свободу матеріального та духовного розвитку [36, Арк. 17]. Тут читаємо: «Тільки в своїй власній державі матимемо належну пошану, матимемо всі дані усестороннього розвитку, у своїй державі не будете здавати останнього зерна, а матимете повну свободу на самостійну господарку». У цій же листівці є звертання до української матері та українського батька, які виховали гідних продовжувачів великої справи Святослава Завойовника, Володимира Великого, Хмельницького, Мазепи, Петлюри, Коновальця [36, Арк. 17]. Листівка апелює до селян, змальовуючи перспективу життя в незалежній державі та розбуджуючи почуття гордості за історичне минуле – листівка нагадує, чиїми нащадками є селяни й чиї принципи вони повинні впроваджувати в життя.

У листівці «Хай живе Українська Самостійна Держава» також звучить заклик до українського народу побудувати на українських етнографічних землях Українську Самостійну Соборну Державу, автори листівки агітують повалити більшовицьку тюрму народів. Вони висловлюють прагнення до знищення колоніально-експлуататорської системи господарювання України,

насамперед пропонують ліквідувати колгоспне кріпацтво шляхом передачі землі селянам на основі одноосібного трудового господарства та припинити експлуатацію робітництва шляхом залучення робітників до справжнього керівництва промисловістю, вони агітують також за підвищення зарплати й скасування більшовицької трудової дисципліни [31, Арк. 118–120]. Автори листівки запевняють: «Ми, Українська Головна Визвольна Рада, до часу скликання Установчих Зборів докладатимемо всіх зусиль для переведення в життя законодавчим порядком всіх наших зобов'язань» [31, Арк. 118–120]. Це запевнення покликане вселити в людей віру в те, що на Українську Головну Визвольну Раду можна покладатися. У листівці є заклик: «Усі, як один чоловік без різниці приналежності до суспільних прошарків, без різниці професії, статі, віку, вставайте до активної праці і боротьби за закладення підвалин під Українську Самостійну Державу» [31, Арк. 118–120].

У всіх листівках помітним є наголос на тому, що кожен, хто підтримає боротьбу УПА та ОУН, може сподіватись на добробут і благополучне життя для себе і своєї родини.

Окрім надії на майбутнє благополучне життя в добробуті й достатку, в закликах до українського народу розміщено й агітацію до організації самооборонних відділів, які змогли б протистояти окупаційній владі. Так, у листівці «Український народе!» від січня 1944 року звучить заклик до боротьби з німецькими та радянськими окупантами, до розбудови українських самооборонних сил, тому що ці сили гарантуватимуть збереження українського народу в боротьбі проти окупантів. У листівці висловлено сподівання на те, що увесь український народ стане до боротьби з окупантами [37, Арк. 58–59].

В іншій друкованій агітці, адресованій українцям, роз'яснено характер діяльності української самооборони, яку, своєю чергою, ОУН поділяє на активну та пасивну. До пасивної форми самооборони належить:

1) забезпечення осель сигнальними стійками; 2) побудова сигнальної мережі між оселями (зв'язкові); 3) будова землянок – сховищ для людей і господарських матеріалів; 4) стягнення боєздатного національно-свідомого елементу з міст та сіл.

До форми активної самооборони населення належить: 1) збройна оборона осель у випадку загрози їхнього знищення; 2) звільнення в'язнів, а також тих, що мають бути вивезені на примусові роботи; 3) покарання за терор проти населення;

У цій агітці окреслено стратегічні плани дій українців. Можемо вважати, що подібні листівки були одним із способів керування народом. Готуючись до нової, радянської дійсності, оунівці закликали до втримання української національної ідеї, вони наголошували на тому, що потрібно бути більш чуйними до нових більшовицьких маневрів. Їхні агітки повинні були розбудити віру народу в остаточну перемогу УПА та скріпити нову солідарність усіх людей у боротьбі з радянськими окупантами [29, Арк. 247–252].

У своїх агітаційно-пропагандистських матеріалах ОУН також зверталася і до червоноармійців. Закликаючи до роздумів про авторитарні режими, автори листівки «Бійці і командири Червоної армії» намагалися пробудити повстанський дух у червоноармійців. Листівка спонукала червоноармійців задуматися над вирішенням актуальних питань, що стосувалися розв'язання Другої світової війни. У листівці акцентовано увагу на ганебних вчинках радянської влади, звернуто увагу на концтабори та на співпрацю СРСР з Німеччиною до 1941 року. Листівка закінчується закликами до переходу у підпілля для спільної боротьби з комунізмом і нацистським режимом [52].

В іншій листівці, адресованій радянській армії, є такий заклик: «Долой террор в армии! Долой заград-отряды! Долой офицерские привилегии! Руководство войском в руки народно-революционным военным комитетам!».

Ще в іншій – такий: «Бойцы! Организуйтесь для борьбы с империалистической кликой Сталина! Да здравствует революция!» [51].

Намагаючись знайти підтримку серед нацменшин, що воювали на боці СРСР, українські націоналісти закликали їх до відновлення суверенітету держави, хотіли розбудити прагнення народів до незалежності. Так, у листівці «До азербайджанців, грузинів, донців, казахів, калмиків, татарів, узбеків і всіх інших добровольців при німецьких частинах» звернуто увагу на патріотизм кожного народу, на бажання відвоювати самостійну національну державу. Подано заклик до протистояння мародерству на території України, грабункам, насиллю. Текст листівки завершується закликами до протистояння російсько-німецьким завойовникам, до створення єдиного антиімперського фронту, до спільної боротьби за національну незалежність [25, Арк. 62–64].

Нерідко розповсюджувалися листівки російською мовою. Очевидно, такі агітки були скеровані не лише на україномовне, а й на російськомовне населення. Російською мовою були скеровані звернення до різних верств населення. Наприклад, у зверненні до молоді українські націоналісти засуджували політику Сталіна: «Долой сталинскую политику уничтожения молодежи! Долой контрреволюционера Сталина! Да здравствует молодое революционное поколение – цвет народа и творец народного счастья!» [30].

Тих, хто працює на заводах, фабриках і в колгоспах Радянського Союзу, агітатори закликали саботувати роботу радянської економіки і приєднуватись до народної боротьби проти режиму Сталіна: «Работники администрации! Вы слуги народа! Ведите борьбу вместе с народом против эксплуататорского режима Сталина!» [35, Арк. 125]. В іншій листівці читаємо: «Задолженность СССР, вызвана нуждами войны, – это продажа трудящихся в ярмо капиталистов. Это после войны – кровавый труд, это дело рук Сталина. Трудящиеся! Подымайтесь на борьбу со сталинской реакцией! Защищайте права, завоеванные революцией 1917 года!». Ще в іншій: «Революционеры! Создавайте революционные кружки на шахтах, фабриках,

заводах, в колхозах, армії, адміністрації, партії і комсомолі! Об'єднайтеся в боротьбі проти угнетательського сталинського режиму, проти реакції!». Або ж: «Трудящиеся! Подымайтесь на борьбу за свержение сталинской тюрьмы народов, за перестройку СССР на настоящих демократических принципах!». ОУН також розповсюджувала пропаганду проти примусових робіт на благо СРСР: «Громадяни! Боріться із грабежем і вивозом на каторжні роботи! Організуйте збройну самооборону проти НКВС!» [35, Арк. 130].

У зверненні до всіх, хто не хоче мовчати і бажає висловити свою думку, ОУН наголошувала на необхідності проведення демократичних реформ: «Да здравствует свобода слова, печати, собраний, митингов, уличных шествий и демонстраций! Да здравствует право свободного объединения граждан у союзы и организации!» [35, Арк. 133].

Як бачимо, всі листівки інформаційно насичені. Апелюючи до почуттів адресатів, автори листівок не лише подавали звертання та заклики, а й змальовували минуле. Щоб переконання було вагомим, використовували певні стереотипи, які були доступні широким верствам населення.

За нашими спостереженнями, у листівках дуже часто згадуються князь Святослав, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, з іменами яких пов'язані славні сторінки історії українського народу: створення могутньої держави – Київської Русі, розквіт Київської Русі. Такі стереотипи покликані були не лише нагадати про те, що й сьогоднішня Україна може бути могутньою, самостійною, вони нагадували також про давні традиції.

Оскільки історія України упродовж століть була пов'язана з боротьбою за незалежність і люди завжди пам'ятають очільників цієї боротьби, то укладачі листівок нерідко ще раз нагадували ці імена: Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Симон Петлюра. Закликаючи вступати до лав УПА, автори листівок згадували про козаків. Очевидно, воїни УПА мали асоціюватися саме із славним українським козацтвом, що викликало почуття гордості.

Нерідко в листівках загадувалось і про культурні надбання народу, які необхідно зберегти, примножити. Важливість поставлених завдань щодо збереження культурної спадщини підтверджувалася стереотипами національних авторитетів. Нерідко згадувалося ім'я Т. Шевченка як виразника помислів і волі народу (у листівці «Смерть московсько-більшевицьким окупантам» наведено слова Т. Шевченка: «...вставайте, кайдани порвіте і вражою, злою кров'ю волю окропіте») [34]. Помітні й негативні стереотипи, як-то: працю в колгоспах асоціювали зі стереотипом неволі; колгоспи трактувалися як неволя, загибель, був зроблений наголос на тому, що краще смерть, ніж життя в сталінських колгоспах. Звісно, стереотип неволі не обмежувався лише цим образом. Носієм її є НКВС, що набув значення символу, насадження російської культури, релігії та інше. На стереотипізацію агітаційних листівок звернув увагу й О. Ленартович [173].

Зазначимо, що крім відповідних стереотипів у текстах листівок були подані й відповідні ідеологеми. Серед найпоширеніших позитивних ідеологем ми виділили ідеологему «демократії». Для протиставлення використовувались і негативні ідеологеми: «сталінізм», «масові репресії», інші. Саме листівки були основним видом агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН та УПА.

Однак ОУН (б) вела агітаційно-пропагандистську роботу не лише за допомогою друкованих листівок, брошур, преси, а й завдяки усним закликам, виступам перед населенням.

Так, наприклад, в околицях села Мокротин з 3 на 4 серпня 1944 року УПА провела мітинг, на якому пропагандисти закликали населення вступати до лав УПА для боротьби з радянською владою. Виступаючи на мітингу, агітатор заявив, що особи, які бажають долучитися до УПА, мають взяти зі собою зброю, а також харчі і вирушити до лісу, де розташовуються відділи УПА. Аналогічні заходи були проведені в селі Смереківі Куликівського району [20, Арк. 169].

Історик Іван Патриляк стверджує, що українські націоналісти агітували вступати до лав УПА навіть червоноармійців. Він наводить приклад: червоноармійцеві Костюкову, який потрапив у полон до вояків УПА, запропонували боротися проти радянської влади. Костюков запевнив, що після повернення в свою часину буде проводити агітаційну роботу серед червоноармійців свого підрозділу й спонукатиме їх переходити зі зброєю в руках на бік бандерівців [198, с. 417].

Отже, основними способами пропаганди й агітації, до яких вдавалися українські націоналісти в 1944–1945 роках, були розповсюдження листівок і брошур та усна роз'яснювальна робота.

Пропагандисти завжди наводили конкретні факти й аргументували свої заклики. Основними аргументами були такі: необхідно продовжити славні традиції свого народу, необхідно зберегти культурну спадщину народу, потрібно робити все для того, щоб не потрапити в неволю. У листівках, спрямованих на населення України є також наголос на історичному минулому України. У листівках, спрямованих на бійців Червоної Армії, зроблено акцент на неприйнятних діях радянської владі: згадується голод, концтабори, співпраця СРСР з Німеччиною.

Усна роз'яснювальна робота проводилася двома шляхами: 1) пропаганда й агітація на мітингах; 2) індивідуальний вплив на реципієнта.

Основною особливістю агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН та УПА проти Радянського Союзу в 1944–1945 роках на території Східної Галичини було те, що ця діяльність велась лише підпільно. Однак пропаганда й агітація українських націоналістів була дуже активною й чітко організованою.

5.3. Збройний опір українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи в 1944–1945 роках

З появою на території Галичини радянських військ навесні 1944 року українці знову опинились перед загрозою окупанта, який, прикриваючись гаслами інтернаціоналізму, повсюдно впроваджував русифікацію, боровся з церквою, зокрема греко-католицькою, протистояв національно-патріотичним настроям в регіоні. Автори історичного нариса «Жовківщина» зазначають: навесні з'явилися радянські бомбардувальники, що несли смертоносний вантаж на Львів. Друга світова війна підходила до кінця, але тривога не зникла: на зміну коричневому тоталітаризму насувався червоно-більшовицький [148, с. 235].

Перші сутички з більшовиками на теренах Равської округи відбувались уже з травня 1944 року. Під рубрикою «Хроніка» читаємо про бойові дії між відділами українських націоналістів та партизанськими загонами радянського руху опору, що діяли на Львівщині: «25 травня 1944 року в околиці стаціонування відділу «Галайда» появилася диверсантська група більшовицьких партизан в силі 20 люда. Для знищення тієї групи послано відділ в силі 25 люда під командою Янка. Більшовицьку банду в силі 11 люда, в тім один поляк, заскочив наш відділ у фільварку Нивки на полудне від села Лісова, пов. Рава-Руська. По короткім запеклім бою розбито більшовицьку банду: 5 більшовиків убито, 2 зловлено живцем, чотирьом (в тім одному раненому) вдалося висмикнутись у ліс. З власних втрат: 3 убитих, 2 ранених. Здобуто: 4 ППШ (фінки), 1 скоростріл («Дегтярова») і 4 диски, 1 кріс, амуніція, глушник (тихострілка), около 10 кг вибухового матеріалу і гранати» [122]. Це газетне повідомлення свідчить про те, що українські націоналісти Равської округи оперативно реагувало на появу радянських партизанських загонів. Можемо також зрозуміти, що українські націоналісти нападали на радянські підрозділи, як тільки-но довідувались, що ті з'явилися в якомусь населеному пункті чи поблизу нього. Тобто українські націоналісти проводили наступальні операції.

Ось ще повідомлення: «6 червня 1944 року більшовицька банда в силі 1 куреня просувалася зі сходу на захід і наткнулася в лісах Равщини на відділ «Сіроманців» та «Пролом». Зав'язався бій, який закінчився поразкою червоних. Червоні нерado дають себе втягати в бойову акцію. Бій тривав від 14.30 до пізньої ночі. Втрати ворога: понад 15 трупів, близько 30 ранених, в тому числі к-р Чижов, 4 полонених. Власні втрати: 1 вбитий, 1 легко поранений. Здобуто: 2 ППШ (фінки), 4 кріси, кружки з амуніцією, гранати. Більшовицькі партизани знаходяться у вкрай нужденному стані. Роз'їдає короста і воші. Зовнішній вигляд прямо гидкий.» [124]. Газета «Стрілецькі вісті» намагається оцінити й бойовий настрій противників. В описах бойових дій на теренах Равської округи в «Стрілецьких вістях» подано характеристики загального стану більшовицьких партизан.

Очевидно, що радянські партизани не отримували підтримки не лише з боку місцевого населення, а й були покинуті своїм командуванням. Підтвердженням цьому може бути, наприклад, така інформація: «16 червня 1944 року відділ ВО «Буг» залапав шпиталь більшовицької банди, де лежало 15 ранених партизанів. Ранені оповідали, що, залишаючи їх, командири запевняли, начебто вони порозумілися з УПА в справі залишки шпиталю» [123]. Отже, залишені без командування радянські партизани часто потрапляли в полон до вояків ВО «Буг».

У червні 1944 року тривали поодинокі бої з регулярними частинами радянської армії. Під рубрикою «Хроніка» читаємо про десант радянських військ: «16 червня 1944 року відділ УПА звів короткий бій з совітськими парашутистами, які намагалися пограбувати село Сторонне (можливо, мається на увазі с. Стронятин – С. К.). Зловлено одного парашутиста і здобуто 1 кріс. З власної сторони 1 ранений» [9].

Влітку 1944 року радянські війська вчинили справжнє вторгнення на територію Жовківщини, Равщини та Любачівщини. У нарисі «Жовківщина» про це сказано так: у середині липня 1944 року армії правого крила І-го Українського фронту, обминувши Львів, розгорнули наступ на Рава-

Руському напрямі. Частини 13-ої армії генерала Пухова спільно з танкістами і кіннотою кінно-механізованої групи генерала Баранова прокотилися по Жовківщині. 19–20 липня вони зайняли Великі Мости, Раву-Руську, а 23–24 липня – Добросин, Глинсько, Жовкву. У бою за місто полягло 205 радянських солдат і командирів [148, с. 239]. На теренах Равської округи ОУН почалося відновлення радянської влади. Проукраїнські сили вважали своїм обов'язком перешкодити цьому процесу.

Зі сторінок «Стрілецьких вістей» довідуємося, що до кінця 1944 року протистояння радянським військовим угрупованням значно активізувалося [125].

Із серпня 1944 року розпочиналася акція чекістсько-військових операцій проти діяльності ОУН і УПА на території Львівської області. 22 серпня спільно з прикордонними військами Управління прикордонних військ Українського округу, охорони тилу 1-го Українського фронту за участю спеціально виділених 1-им Українським фронтом двох мотоциклетних і одного кавалерійського полку розпочалась операція в Сокольському, Мостовельському, Мегерівському, Городоцькому, Краковецькому, Немирівському, Янівському і Жовківському районах області [135, с. 82].

Достеменно не відомо, скільки місцевих жителів влилося до загонів УНС, підрозділів та частин УПА для боротьби проти радянської окупаційної влади. Однак у своїх донесеннях один з райвідділів НКВС Львівщини повідомляв, що в жовтні 1944 року в Жовківському районі діяли два курені чисельністю близько 800 повстанців. Пізніше, у березні 1945 року зазначалось, що в районі діють загони УПА, як правило, у нічні часи «групами від 100 до 200 чоловік, озброєні кулеметами, автоматами, гвинтівками з достатньою кількістю набоїв» [71].

Про те, що на теренах Равської округи точилися бої з радянськими регулярними військами засвідчує така інформація пресового органу: «17 жовтня 1944 року відділ «Галайда» і підвідділ «Кочовики» звели бій із

сталінськими бандитами біля села Поледів (Замістя). Ворог окружив наші відділи з усіх сторін і вів обстріл із важких гранатометів і скорострілів. Під прикриттям ночі наші відділи незаметно відв'язалися. Ворог зазнав втрат вбитими і раненими»[121].

У «Стрілецьких вістях» неодноразово згадується про зіткнення з винищувальними батальйонами, серед яких було багато партійних та комсомольських активістів, місцевих мешканців, які допомагали військам НКВС боротися проти ОУН та УПА: «На терені районів Мости Великі, Жовква, Куликів успішно проходить боротьба українського народу з т. зв. «істребітельними» батальйонами. Роззброєно кількадесят «стрибків», понад 20 осіб вбито і поранено, окрім того, покарано багатьох і перестережено на майбутнє. Навіть у м. Куликові, з якого вигодилися більш злочинні елементи, багато «стрибків» відмовилось робити свою роботу, загально роблять її неохоче» [110].

Також під рубрикою «З власних боїв» читаємо про інші конфлікти з тими, хто допомагав радянській окупаційній владі боротись проти українських націоналістів: «7 травня СКВ (Самооборонний кущовий відділ⁵) зробив засідку на шляху Рава-Руська-Хлівчани, на якій знищено секретаря військкомату і одного «стрибка»[109].

9 травня кілька бойовиків убили в с. Руданці (Куликівщина) одного енкаведиста і прогнали кількох «стрибків», які намагалися грабувати позику.

16 травня в с. Глинсько СКВ (Самооборонний кущовий відділ) роззброїв групу «стрибків» та енкаведиста. Здобуто сім крісів, один кулемет та автомат.

17 травня боївка зробила наскок на станцію «стрибків» в с. Забір'я (Равщина), в якому розігнано терористичну групу, причому вбито двох ворожих прислужників. Здобуто зброю.

---

⁵ Відділи українського самозахисту, утворені для охорони українських сіл, а також для створення тилу для УПА

21 травня чотири бойовики зробили засідку біля с. Честині (Куликівщина), в якій знищено начальника слідчого відділу районного НКВД жиди Філіпова, що був пострахом для цілого району та особливо визначився у тероризуванні українського населення. Окрім цього, вбито ще двох енкаведистів, одного «стрибка» та одну сексотку» [110].

До речі, про численні зіткнення підрозділів внутрішніх військ НКВС та ВО «Буг» свідчать не тільки матеріали пресового органу «Стрілецькі вісті», а й доповідні записки НКВС УРСР про результати окремих чекістсько-військових операцій з ліквідації формувань ОУН і УПА у західних областях України.

Пресовий орган «Стрілецькі вісті» подає, наприклад, детальний опис політвиховника Крука про перебігу військової операції під керівництвом Михайла Греня (Грізний, Волоцюга): «20 лютого 1945 року наш підвідділ квартирував в с. З. [Можливо, с. Забір'я або с. Завадів – С. К.] Після сніданку ми вирушили в ліс, щоби продовжувати вишкіл. Розвідка донесла, що в с. К. [Можливо, с. Крехів – С. К.] ще знаходяться енкаведисти, які вже другий день провадили реєстрацію населення. Коли донесено, що більшовики готуються до від'їзду, підвідділ приготувався до засідки. К-р Грізний з іншими старшинами розробив план засідки. О 14-ій годині ми вирушили на місце засідки. Ми зайняли становища над дорогою, і в тому ж часі енкаведисти, які їхали возами, опинились перед нашими становищами. Ми відкрили густий вогонь. Хто не був убитим або раненим, з ворожої групи, той рятувався втечею. В 15 хвилинах ми закінчили виловлювання та знищування ворогів. Ворог втратив 15 вбитих та кількох ранених. Здобуто зброю, виряд та важні документи. На цій засідці показали свою відвагу та ненависть до ворогів друзі: курінний політвиховник Сурмач, хор. Іванчук та бунчужний нашого підвідділу Крук. Вони взяли в полон та з віддалі кількох метрів знищили багатьох ворогів» [123]. Ця ж описана «Стрілецькими вістями» операція висвітлена й у звіті НКВС: «22 лютого 1945 року, на основі отриманих агентурних

даних, в районі полігону, який знаходиться на відстані 6-ти кілометрів від с. Крехів Жовківського району Львівської області, оперскладом РВ НКВС і підрозділом внутрішніх військ НКВС проведена чекістсько-військова операція з метою ліквідації банди УПА, якою керує «Грізний». Під час операції з метою ліквідації банди «Грізного» остання, розділившись на дві групи, почала відходити в різних напрямках. Організованим переслідуванням одна із груп була наздогнана і розгромлена. У бою убито 30 бандитів УПА, поранено – 2, захоплено живими – 15. Взято трофеї: ручних кулеметів – 4, гвинтівок – 30, револьверів і пістолетів – 4, набоїв – 2000. Наші втрати: вбитий 1 і поранено – 2 бійців» [65, с. 200].

Досліджувані матеріали дають змогу зрозуміти, що україно-радянський конфлікт супроводжувався значними втратами людей як з одного, так і з іншого боку. На основі публікацій можемо зробити висновок і про відмінності ведення бойових дій супротивників. Якщо вояки ВО «Буг» організовували засідки поблизу ймовірного пересування ворожих військ, то НКВС намагалось оточити війська ВО «Буг», використовуючи кількісну перевагу. Відступаючи, бійці ВО «Буг» маневрували таким чином, щоб уникнути оточення. Вони здійснювали прорив, завдяки чому вдавалося уникнути оточення.

Для того, щоб ліквідувати вплив ОУН і УПА, органи НКДБ і НКВС не лише спільно проводили заздалегідь добре підготовлені операції, але й пильно стежили за діями та настроями місцевого населення, засилали в населені пункти своїх агентів, проводили також облави, засідки. Про це повідомляла газета «Стрілецькі вісті». Такі відомості можна почерпнути й із офіційних документів, як-от: «6 лютого 1945 року – писав заступник начальника Жовківського райвідділу НКВС лейтенант Дупак, під моїм керівництвом проведена засідка в с. Мокротин Жовківського району. В результаті проведеної засідки вбито двох учасників банд УПА, у яких відібрано ручний кулемет, п'ять гвинтівок, п'ять коней і віз харчів» [45].

У спецповідомленні до начальника УНКВС Львівської області С. Дупак інформував, що під час арештів керівного складу УПА і підпілля ОУН 27 лютого 1945 року в с. Мокротині схоплені Лощівська Стефанія Василівна 1926 р. н., уродженка с. Мокротин, незаміжня, освіта 6 класів член ОУН з 1944 р., підрайонна мережі оунівського підпілля. Водночас заарештована Пелех Катерина, псевдо «Калина», уродженка і жителька с. Мокротин, член ОУН з 1941 року, кушова жіночої мережі Мокротинського куща [45, арк. 73].

В іншому донесенні зазначалося: «29 травня 1945 року під керівництвом молодшого лейтенанта Вакуленка у ході чекістської операції на х. Тернів Мокротинської сільради затриманий Пужак Григорій Васильович, 1923 р. н., псевдо «Ясень», уродженець і житель х. Тернів, який є жандармом польової жандармерії сотні «Грізного». При затримці у нього відібрано автомат ППШ, до нього 150 набоїв і три гранати. Разом з ним захоплені Липка Парасковія Григорівна, 1925 р. н., Липка Олена Григорівна, 1927 р. н., жителі с. Майдан, Духан Григорій Васильович, 1920 р. н., псевдо «Дуденко», житель с. Крехів, який є рядовим бандитом сотні «Грізного» [44, арк. 62].

НКВС, вистежуючи сотні командирів Грізного, Залізняка і Перемоги, 22 березня 1945 року в Куликівському районі Львівської області (територія Равської округи ОУН) дала вказівку провести військову операцію. У результаті бойових дій ВО «Буг» зазнала значних втрат. [65, с. 258].

Документи підтверджують те, про що йшлося в «Стрілецьких вістях»: ВО «Буг» під час збройних операцій нерідко зазнавала й невдач, мала значні втрати у боротьбі з ворогом. Однак дух нескореності й бажання незалежності додавали українським бійцям снаги. Так, лише одна сотня «Галайда І» на чолі з командиром Василем Василяшко (Перемога, Вірний) в бою під с. Зіболками Жовківського р-ну (територія Равської округи ОУН) 22 березня 1945 р. протистояла численному радянському війську. Відділ у складі 167 вояків упродовж двох годин протистояв наступові двох полків

Червоної армії, підсилених підрозділами НКВС. Успішно відбивши ворожі наступи, сотня прорвалася з оточення [48, арк. 47–48].

У газеті можна натрапити й на повідомлення, в яких йдеться про те, що ВО «Буг» мусила вступати в збройні сутички з військами різних окупантів. Ось приклад: За наказом ВО «Буг» у травні 1945 р. підрозділи куреня «Галайда» вирушили в рейд за лінію Керзона. Там сотня «Перемоги» звела кілька боїв з польськими урядовими військами. При поверненні 2 вересня 1945 р. відділ «Галайда 1» був переслідуваний радянськими прикордонниками в лісах на південь від Магерова. Кількатисячні ворожі підрозділи були підсилені авіацією та артилерією. Майже півдня тривав відступ з боєм. Тільки розсудливість сотенного, який зумів правильно організувати тактику бою, дозволила повстанцям вийти з оточення. Про це в газеті написано так: «До краю перетомлене вояцтво зраджувало охоту залягти на становищах і створити нові Крути. Та к-р Перемога твердий і впертий в боротьбі. Він веде свій відділ до життя, а не до смерті. Великим зусиллям волі підіймає своє карне вояцтво до вирішного удару, йдучи в перших лавах на пролом. З грімким окликом «Слава», як буря, пішло вояцтво за своїм командиром. Ворожі застави строщено або розсунено, перстень облоги прорвано і відділ вийшов поза поле ворожих дій, забираючи з собою кільканадцять ранених своїх вояків. Ввесь час бою відділ зустрічався з ворогом у рукопашній боротьбі на віддалі від трьох до п'яти кроків» [111]. Сотня наполовину була розбита, проте зберегла боєздатність, а частина розпорошеного стрілецтва невдовзі приєдналася до свого відділу.

Про бої поблизу польського кордону на тому ж таки терені знаходимо опис й у звітах НКВС від 6 вересня 1945 року: «Здійснено заходи щодо пошуку банди, 2 вересня остання була віднайдена в лісовому масиві поблизу села Крехів Жовківського району Львівської області (територія Равської округи ОУН – С. К.)...Оточивши банду, прикордонні частини

провели бій, в результаті якого вбито 58 бандитів...полонених – 8, з них 4 поранених» [65; с. 288].

Однак на цьому бойові акції поблизу кордону не закінчились. Уже через два тижні, а саме 18 та 19 вересня 1945 року підвідділ Галайда II здійснив нічний бій з ворожою заставою, якій на поміч поспішили прикордонні застави з інших станиць. Підвідділ пішов у наступ і в ближньому бою викинув ворога з окопів, розбив ворожу заставу і, маневруючи, відійшов у ліс. Відомо, що під час цього бою загинув радянський командир прикордонної застави і декілька радянських бійців. Водночас втрати підвідділу Галайда II такі: 1 вбитий, 1 поранений і 1 пропав безвісті. В бою повстанці здобули одну снайперську гвинтівку й декілька звичайних [111].

Проаналізувавши матеріали підпільного видання «Стрілецькі вісті», в яких йшлося про збройні акції на теренах Равської округи, можемо зробити такі висновки:

Упродовж 1944–1945 рр. ВО «Буг» чинила опір німецьким, радянським та польським бойовим підрозділам. Коли обставини вимагали боротьби з німецькими окупантами, то ВО «Буг» вела її жорстоко, масштабно й безкомпромісно, хоча часто несплановано. Публікації «Стрілецьких вістей» дають змогу стверджувати, що ВО «Буг» виконувала свою місію визволення території Равської округи ОУН від німецького поневолення.

ВО «Буг» проводила на території Равської округи акції проти поляків. Збройні сутички з ними виникали раптово: українські націоналісти нападали й на «гнізда польських банд», убивали й окремих «польських бандитів». У боротьбі з поляками були відсутні чіткі лінії фронту. До речі, з вересня 1944 року в «Стрілецьких вістях» майже немає повідомлень про сутички з поляками. Очевидно, в цей час міжнаціональне протистояння трохи згасло. Вважаємо, що це пов'язано з тим, що 1 вересня 1944 року упівці отримали від керівництва наказ припинити боротьбу з поляками [35,

арк. 326]. З цього часу зі сторінок «Стрілецьких вістей» довідуємося лише про поодинокі сутички українських націоналістів з об'єднаними більшовицько-польськими партизанами.

З травня 1944 року пресовий орган ШВО «Буг» активно почав подавати відомості про збройні сутички ВО «Буг» із більшовиками, в основному, з радянськими партизанами, які активізувалися з наближенням регулярних частин радянської армії. Нерідко бійцям ВО «Буг» доводилось проводити бої і з військами органів НКДБ і НКВС. Отже, ВО «Буг» була потужною структурою визвольного руху українського народу на теренах Равської округи. Публікації газети «Стрілецькі вісті» засвідчують, що в боротьбі зі збройними окупаційними угрупованнями ВО «Буг» керувалася перш за все прагненням здобути незалежність для своєї Батьківщини, а це спонукало до безкомпромісності, відчайдушності в боях.

У виснажливій боротьбі ВО «Буг», як і її противники зазнавала помітних втрат. Однак попри це вона намагалася не зменшувати своєї активності, іноді упродовж дня здійснюючи по декілька акцій проти окупаційних режимів. Наші спостереження довели, що на території Равської округи ВО «Буг» чинила значний опір усім окупаційним режимам.

Беремо до уваги те, що ВО «Буг» адміністративно підпорядковувалась ОУН. Командир ВО «Буг» складу Проводу ОУН з правом вирішального голосу. Він мусив орієнтуватися в усій роботі ОУН, зокрема у функціонуванні її адміністративного апарату, що був одночасно таким же апаратом Воєнної округи [197, с. 137].

Оскільки діяльність Равської округи та ВО «Буг» тісно перепліталася, то для дослідження залучені факти, що стосуються й діяльності ВО «Буг» на теренах Равської округи.

5.4. Наслідки військово-політичної діяльності ОУН після реорганізації підпілля

На завершальному етапі Другої світової війни вже було зрозуміло, що радянська влада прагнучиме приєднати Західну Україну до СРСР та знищити український національно-визвольний рух. Проте ОУН вбачала майбутнє Західної України іншим. Українські націоналісти прагнули перешкодити комуністичній наддержаві закріпитися в Україні й розгорнули широкомасштабну боротьбу із більшовицькою владою. Оскільки й після закінчення Другої світової війни ОУН та УПА продовжували свою діяльність, актуально визначити місце цих структур в національно-визвольному процесі. З огляду на те, що після завершення Другої світової війни український національно-визвольний рух зазнав структурних змін й ВО УПА «Буг» фактично проіснувала до 1947 року, часові рамки нашого дослідження обмежимо саме цим роком. Однак зазначимо, що визвольний рух на досліджуваній території тепер уже Жовківського надрайону Сокальсько-Равської округи ОУН був активним й після проведення влітку 1946 року демобілізації відділів ВО 2 «Буг». Рава-Руська увійшла до Жовківського надрайону, а Любачівщина опинилась на території Польщі. Командири та стрільці перейшли на роботу до підпільної мережі ОУН. В літописі УПА зазначено, що діяльність ОУН та ВО «Буг» зазнала значних структурних змін після завершення Другої світової війни, але збройне підпілля в регіоні не припинилося [63, с. 30–31]. Формально, діяльність УПА на теренах Львівського краю ОУН, не припиняла свого існування.

Зазначимо, що післявоєнний період для діяльності ОУН та УПА цікавив багатьох істориків. Відомі напрацювання В. Сергійчука [206], А. Кентія [157], В. Мороза [183], Л. Шанковського [114] та інших. Отже, варто вказати на нові методи боротьби українських націоналістичних сил на території Равської округи, та на зміни в їх структуризації.

З архівних документів довідуємося, що після звільнення Західної України від гітлерівців з лютого 1944 до грудня 1945 р. повстанці здійснили

проти радянських частин майже 6 тисяч операцій, 14,5 тисяч диверсійних та терористичних актів. Війська НКВС Львівського та Прикарпатського воєнних округів провели тоді 27 тисяч бойових операцій проти ОУН та УПА. Це підтверджують і архівні дані, згідно з якими на території Равської округи ОУН (Жовківський, Рава-Руський та Любачівський повіти) було виявлено 650 угруповань УПА, а під час операцій, організованих НКВС та МДБ, загинуло понад 18 тис. членів ОУН та УПА, а в полон потрапило понад тисячу осіб [30, арк. 118].

Щоб знищити опір українських націоналістів та вгамувати нестримний рух за незалежність, органи НКВС продумували агентурно-пропагандистські комбінації: організовували засідки у місцях ймовірної появи членів ОУН та УПА біля їхніх будинків та біля будинків їхніх родичів; поблизу трупів загиблих українських націоналістів, які залишились у місцях бойових зіткнень; біля магазинів споживчих товариств після завезення товарів; біля будинків, в яких зупинилися на ніч радянські партійні працівники та військовослужбовці; в місцях заготівлі дров у лісі і т. д. [32]. У багатьох випадках ці засідки давали позитивні результати.

Практикувалися й такі заходи: транспорти з продовольством і обмундируванням забезпечували посиленою охороною під виглядом погоничів. Нападників на транспорт (а це були українські націоналісти) знищували або затримували» [207].

Яскраві приклади підступної боротьби органів НКВС-НКДБ із членами ОУН наведено в дослідженні В. Сергійчука. Ось один із них. Оперативна група РВУ НКВС, під виглядом членів СБ ОУН затримала Данилківа і оголосила обвинувачення у зв'язках з органами НКВС. Данилків, вважаючи, що його допитує СБ, розповів, що дійсно є членом ОУН під псевдо «Бойтур» і що раніше утримував конспіративну квартиру, в якій був розташований пункт зв'язку окружного проводу ОУН, а сьогодні виконує завдання зі спостереження за роботою станичної організації ОУН. Данилків назвав станичного та інших членів ОУН, які могли підтвердити його відданість

організації. Оперативна група під виглядом СБ заарештувала цих оунівців і встановила, що невдовзі буде скликано оунівський актив на хуторі Дуброва. Відповідно до проведеної за цими даними операції, вбито 6 членів ОУН, у тому числі і надрайонового референта СБ і його заступника [209, с. 32].

На жаль, радянським каральним органам вдавалося проводити підступні операції, пов'язані з вербуванням членів місцевих осередків ОУН. Ось приклад:

На території Львівської області тривалий час існувало велике угруповання українських націоналістів, яке очолював упівець Грень, що раніше перебував у складі дивізії «СС». Дослідивши склад угруповання, Жовківський РВ УНКВС Львівській області намітив для вербування упівця, якому було надіслано лист з пропозицією конспіративно з'явитися з повинною в РВ. Йому була гарантована безпека. Упівець з'явився і був завербований під псевдо «Кучерявий». Йому було доручено вбити Греня і обіцяно після виконання завдання звільнити брата, заарештованого РВ НКВС. «Кучерявий» завдання виконав, у зв'язку з чим його брат був звільнений, «Кучерявому» видано грошову винагороду. Продовжуючи співпрацювати з РВ НКВС, «Кучерявий» встановив схрон, в якому була розташована друкарня Львівського обласного проводу ОУН та штабу 2-го військового округу УПА. При проведенні операції убито редактора «Марію» та інших членів ОУН. У схроні вилучено 5000 листівок та іншу оунівську літературу, станковий кулемет, тиражувальну апаратуру [16, арк. 48].

Агентура та спецбоївки, організовані НКВС-НКДБ, намагаючись затаврувати український визвольний рух, нерідко діяли під виглядом ОУН та УПА. Про це йдеться в дослідженні В. Сергійчука [209]. Підступність радянської влади в боротьбі з українськими національними силами є свідченням того, що ці сили були потужними й перемогти їх у прозорій та відкритій боротьбі було неможливо.

Український національний рух після Другої світової війни набрав широкого розмаху, що спонукало радянську владу вдаватися до рішучіших

заходів. Для боротьби з діяльністю українських націоналістів радянське керівництво спланувало акцію, що стала відомою в історії як «Велика блокада». У результаті проведення цієї акції ОУН та УПА мали бути повністю відрізані від сіл та хуторів, повстанці мали бути закриті у лісах та знищені голодом, холодом, хворобою та військовими операціями. Для цього вже з січня 1946 року в західноукраїнських селах було розташовано 3 349 армійських гарнізонів з 52-ої, 13-ої та 38-ої армій. Майже 4 тисячі гарнізонів сформували внутрішні війська МВС та винищувальні батальйони. Прикордонні війська СРСР спільно з польськими військами заблокували державний кордон Радянського Союзу та адміністративний кордон між УРСР та БРСР. Загалом у цій «Великій блокаді» з радянського боку брало участь щонайменше 229 тисяч осіб, з яких 109 – червоноармійці, близько 60 тисяч – службовці внутрішніх і залізничних військ, прикордонники, співробітники держбезпеки, а 60 тисяч – бійці винищувальних батальйонів та груп сприяння [238, с. 508; 156, с. 400; 234, с. 14].

В архівах є чимало повідомлень секретареві ЦК КП (б) У М. Хрущову про хід боротьби з українським націоналістичним підпіллям Жовківського надрайону саме в цей період. Ось приклади:

14 січня 1946 року військовий підрозділ 109 прикордонного полку, реалізуючи покази захопленого у полон українського націоналіста на псевдо «Бір», провів операцію у селі В'язова Жовківського району, де наштотхнувся на групу упівців під керівництвом українського націоналіста на псевдо «Крук», внаслідок чого було розбито це угруповання. Вбито шістьох українських націоналістів, важко поранено двох. Упівці, здійснюючи опір, самі підривались на гранатах [209, с. 54]. З цього повідомлення дізнаємося, що навіть у невеликих населених пунктах діяли нечисленні групи українських націоналістів, які готові були до неминучої смерті.

15 січня 1946 року під час проведення операції в селі Вільхове Боянецької сільради були отримані дані про те, що до місцевого жителя Бега Миколи вночі приходять упівці. До завершення дня, з метою створення

видимості, військовий підрозділ ЧА було виведено з хутора, а поблизу будинку Бегая на ніч виставлено засідку. З настанням темноти із будинку Бегая вийшла жінка, яка попрямувала до села Боянець. При спробі втекти була поранена і захоплена. Виявилась дочкою Бегая – Бегай Марією, зв'язковою УПА [209, с. 56]. Це повідомлення демонструє підступність радянських каральних органів щодо українських націоналістів та доводить, що воїнів УПА всебічно підтримувало місцеве населення.

16 січня 1946 року до Куликівського райвідділу НКВС надійшло повідомлення про те, що в селі Блищиводи поблизу м. Жовква у селянина Хруща Михайла у будинку є криївка, де переховуються упівці. Для перевірки цих даних була вислана оперативна група працівників НКВС та червоноармійців 62 дивізіону під керівництвом сержанта Панаєва та оперуповноваженого райвідділу НКВС молодшого лейтенанта Куликова.

Під час проведення операції у будинку Хруща Михайла під піччю було виявлено схрон, де перебував упівець. Український націоналіст здійснював збройний спротив та був убитий. Вбитим виявився Теміш Іван Йосипович на псевдо «Сокіл», 20 років. При цьому виявлено зброю – автомат, гранату та 20 бойових набоїв. Хрущ Михайло та його дружина Олена були заарештовані. В цьому ж селі було виявлено трьох зв'язкових УПА: Живка Михайла Івановича, Котович Стефанію та Курган Анну Іванівну – мешканців села Блищиводи [209, с. 65]. Це повідомлення засвідчує збройний спротив радянським каральним органам та доводить всенародну підтримку українського національного руху.

Підрозділом 109 прикордонного полку НКВС за участі оперативного складу райвідділу НКВС Жовківського району на території хутора Склярі у подвір'ї селянина Свистуна виявлено криївку, в якій перебувало двоє упівців із куща «Крук» – Притула Василь на псевдо «Кобель» та Глушко Михайло на псевдо «Ворон». Разом з ними перебував і лікар куща, який доглядав за пораненими, Годьє Петро Миколайович на псевдо «Тихий», житель села Добросин Жовківського району. В криївці виявлено два пістолети, які

належали пораненим і сумку з лікарськими інструментами лікаря «Тихого» [16, арк. 98]. Це повідомлення, як і інші, засвідчує, що проти українських повстанців та проти їхніх прихильників радянська влада задіяла значні сили, цілі великі розділи та підрозділи своїх каральних органів.

Зазначимо, що діючи у звичному режимі боротьби, повстанці та підпільники не сприймали початку «Великої блокади» як чогось досі небаченого й нечуваного. Упродовж перших тижнів відділи УПА активно нападали на розташовані в населених пунктах радянські гарнізони, намагалися блокувати райцентри тощо. Лише з 10 січня по 17 січня 1946 року упівці здійснили 22 атаки на радянські гарнізони, обстрілюючи військові позиції з автоматичної зброї. Під час цих нападів загинуло 9 і було поранено 13 радянських військовослужбовців [197, с. 412].

Однак вже з другої половини січня, коли стало зрозуміло, що радянські спецслужби намагаються повністю блокувати діяльність підпілля своїми гарнізонами, упівці почали особливо активно знищувати засоби зв'язку, які дозволяли бійцям противника повідомляти про пересування повстанських підрозділів.

З описів боїв сотні «Холодноярці 1» дізнаємося, що сотню було поділено на чотири групи. Кожна група мала свої окремі завдання. Група, очолювана командиром на псевдо «Мрія», разом із командиром сотні на псевдо «Глухий» замінувала залізницю поблизу села Мацошин та перервала лінії зв'язку противника. Після цього відійшла на 300 метрів від залізниці. Коли ж поїзд, який їхав із Жовкви, перекинувся, то виявилось, що в одному з вагонів було 15 більшовицьких старшин, частина з яких загинула або була поранена [7, арк. 14].

Група, очолювана упівцем на псевдо «Сагайдачний», завдала руйнувань телефонному сполученню між містами Жовква – Рава-Руська та Жовква – Янів.

Група бунчужного «Цика» знищила лінію телефонного зв'язку на шляху Магерів-Жовква, зрізавши при цьому 10 телефонійних стовпів.

Група повстанця «Яра» демонтувала 22 стовпи, що забезпечували телефонне сполучення між містами Львів та Рава-Руська [10, арк. 143].

Упівці також ладні були знищити все, що сприяло встановленню радянської влади: техніку окупанта, його склади, установи та інше. З довідки завідуючого Сектором ЦК КП (б)У Богомолова про окремі факти з діяльності ОУН-УПА в березні 1947 року довідуємося, що 26 березня 1947 року група українських націоналістів, у складі 8–10 осіб, яка прибула на вантажній машині до села Сопошин, підпалила майстерню та склад МТС, сільську хату та втекла. В майстерні згоріло два трактори [11]. Показовим є те, що з 1946 р. українські націоналісти змінили свою тактику. Тепер вони діяли невеликими групами 6–12 бійців. Ось статистичні дані, дібрані з архівів:

На початку 1946 року на Жовківщині активними були невеликі повстанські загони: «Шрама» (12 бійців) в районі хутора Під Бучок, «Крука» (10 бійців) поблизу села В'язова, «Вітра» (8 бійців) поблизу хутора Жури Скіри, «Богдана» (8 бійців) поблизу сіл Глинсько та Нова Скварява, «Чумака» (25–28 бійців) в районі сіл Мокротин та Хитрейки, «Бориса» (7 бійців) поблизу Мокротина, «Байди» (8 бійців) поблизу сіл Крехів та Майдан та ін. [12, арк. 2–3].

Отже, щоб витримати тиск першого етапу «Великої блокади», українські націоналісти мусили бути менш помітними й тому групувалися лише по 6–12 осіб (нагадаймо: проти українських націоналістичних сил було скеровано більше 3 тисяч армійських гарнізонів та майже 4 тисячі гарнізонів внутрішніх військ НКВС). Але навіть такі невеликі групки упівців наганяли жах на радянського окупанта й змушували його придумувати нові способи припинення національно-визвольних змагань.

Для більш активної збройної та агітаційно-пропагандистської боротьби проти підпілля ОУН та УПА радянська влада з 11 лютого 1946 року розпочала другий етап «Великої блокади». На території УРСР було зосереджено величезне військо, у тому числі й кілька дивізій та окремих бригад НКВС. Чимало військ було розташовано і в самому містечку Жовкві.

Тут дислокувалося декілька армійських частин, які склали гарнізон міста. Крім того у великих селах – центрах перебували підрозділи енкаведистів з групами винищувального батальйону. Слід зазначити, що бойовий потенціал груп і бійців винищувального батальйону – «стрибків» був дуже низьким. Траплялося так, що до них потрапляли під тиском працівників НКВС або щоб уникнути призову до війська. Часто повстанці роззброювали їх без жодного опору. Дехто із «стрибків» навіть співпрацював із повстанцями, переходив на їхній бік. Так, 13 червня 1946 року під командуванням дільничного інспектора села Воля-Висоцька Борисова поблизу хутора Завади були захоплені два повстанці, один з яких – житель села Глинського Якуб Ной – колишній боєць винищувального батальйону [52, арк. 65].

Переконавшись, що прямі репресивні заходи, облави, масові обшуки, виселення до Сибіру не дають позитивного результату, органи МДБ 1946 року почали застосовувати ще більш підступні, провокаційні методи боротьби з УПА та ОУН. Під виглядом підрозділів УПА вони створюють спеціальні загони, які мали завдання своїми діями викривати дислокацію і склад повстанських підрозділів, підпілля ОУН, а також мали на меті за допомогою терористичних актів проти мирних жителів компрометувати повстанців. Про організацію «стрибків» органами НКВС у березні 1946 року у населених пунктах поблизу м. Жовква довідуємося зі звітів та актів обвинувачень, які були складені ОУН [14, арк. 281]. Часто траплялись випадки, коли для співпраці з НКВС відбирали людей, які були родичами підпільників. У звітах ОУН зазначено також, що для боротьби радянські спецслужби залучають комсомол, МТС, воєнкомати та інші організації [15, арк. 242–245].

Один із радянських спецзагонів під виглядом УПА – «Кавка» діяв на території Жовківщини у 1947 році. Зокрема, 24 червня йому вдалося захопити й «піддати спеціальному допиту» зв'язкову ОУН на псевдо «Зірка». На основі отриманих від неї зізнань наступного дня рота МДБ оточила будинок Олексія Барана у с. Глинсько, де було троє повстанців. Після

короткого бою вони загинули. Саме внаслідок дій загону «Кавка» радянські спецслужби заарештували мешканців с. Глинсько: станичну ОУН Олександру Вороцяню на псевдо «Надя», зв'язкову ОУН Феклу Пелех та господаря будинку, який допомагав оунівцям Олексія Барана [16, арк. 172–173]. Наведені факти засвідчують, що тільки непрозоро, підступом органи радянської влади боролись проти патріотів України.

ОУН також постійно працювала над виявленням ворожої агентури. Про це довідуємося із наказів про боротьбу з агентурою, де чітко вказано на методи роботи СБ ОУН. Згідно з цими документами надрайонові станиці СБ вважалися виконавчими органами і не мали права діяти самостійно [41, арк. 232].

Отже, другий етап блокади, яку вчинила радянська влада на теренах Жовківського надрайону (Сокальсько-Равська округа Львівського краю ОУН), ознаменувався не лише репресивними, а й підступними провокаційними методами боротьби з українськими націоналістами, намаганням штучно знеславити проукраїнські сили та видати їх за ворогів свого народу.

Тепер радянські репресивні органи увагу приділяли пошукові й ліквідації керівників підпілля та командирів УПА. Зрозумівши, що розпорошені повстанські відділи можуть навесні знову зібратися, очільники МВС та республіканської компартії свої головні зусилля спрямували на знищення керівних кадрів та на деморалізацію рядових вояків жорстокими публічними стратами й обіцянками помилування в разі добровільної здачі в полон [197, с. 506].

Військові операції в рамках «Великої блокади» завершилися 1 квітня 1946 року, коли радянське керівництво вирішило, що підпілля вже остаточно знищене та знекровлене. Радянські спецслужби надсилали звіти про те, що за час блокади було вбито 3295 повстанців, узято в полон 12000 вояків УПА і 5000 членів мережі ОУН [17, арк. 157]. Повстанське командування визнавало загибель 5 тис. осіб, водночас стверджуючи, що радянська сторона втратила

аж 15 тис. осіб [232, с. 635]. На думку українського дослідника Шанковського Л. така різниця у підрахунку вбитих може бути пов'язана з тим, що майже 2 тисячі повстанців були страчені після того, як потрапили до полону. Тому у радянській статистиці вони фігурували як арештовані, а в повстанській – як загиблі [232, с. 636]. Усі ці статистичні дані є свідченням не лише активного наступу радянської влади на українське підпілля, а й доказом того, що армія УПА була численною в рамках свого регіону, однак для її ліквідації були задіяні у кілька разів численніші радянські військові угруповання. Та навіть ці дуже потужні радянські сили не змогли припинити національно-визвольної боротьби ОУН та УПА за незалежність.

У липні 1946 року головне командування УПА розробило нову тактику збройної боротьби. Усі більші угруповання повстанської армії (до сотні) були розформовані. Курені продовжували функціонувати лише на Закерзонні. Кадровані сотні зберігались тільки у великих лісах Карпатського регіону. На всіх інших територіях Галичини, Буковини, Західного поділля та Закарпаття повстанці мали діяти чотами (30–40 осіб), роями (10–12 осіб), окремими боївками (3–7 осіб) [156, с. 403]. Керівництво визвольного руху прагнуло максимально розосередити свої сили та діяти методами дрібних нападів, атак, засідок, індивідуального терору, диверсій, які б відбувалися щодня і не давали б радянській владі закріпитися і впевнено почуватися.

Влітку 1946 року відбувалась також і структурна перебудова в ОУН. Були отримані накази про розпуск жіночих референтур і про переведення жіночих кадрів ОУН до «Українського червоного хреста». Повіти перейменовувались в надрайони. До складу надрайону входило 3–5 районних організацій ОУН. Районні організації тепер поділялися на кущові. До складу районів входило від 3 до 5 кущів. Кожен кущ об'єднував 4–6 станиць. Станиця нараховувала приблизно 7–10 осіб. Членів та симпатиків ОУН було залучено для ведення масштабної підпільної боротьби. Однак радянська влада спонукала місцеве населення (з попередньо наведених прикладів

можемо зрозуміти, що таке спонукання нерідко було насильним) доносити на підпільників.

Із донесення інструктора Львівського обкому КП (б)У від 21 січня 1946 року дізнаємось, що внаслідок отримання інформації від населення Жовківського району стало відомо про криївку ОУН поблизу села Нова Скварява. Відповідно до отриманих даних про оунівців, оперативна група НКВС провела операцію та виявила підпільну типографію ОУН. Вилучено один апарат для тиражування літератури, склограф, шрифти, низку лозунгів та плакатів, дві друкувальні машинки та низку документів. Жінки, які в той час перебували в криївці, підірвали себе за допомогою гранат [11, арк. 39]. Це донесення є свідченням активного ведення оунівцями підпільної боротьби. Саме підпільно українські націоналісти могли вести агітаційно-пропагандистську й роз'яснювальну роботу. В 1945–1947 роках відповідні органи радянської влади пошквалили діяльність з «вербування» місцевих мешканців, вдавалися до насильницьких методів «вибивання» інформації про членів ОУН та про їхніх симпатиків. Оскільки кожна така інформація супроводжувалася арештами та «знешкодженням», то, зрозуміло, члени ОУН мусили особливо дотримуватися конспірації не тільки заради своїх родин, а й щоб не давати підстав будь-кому свідчити про націоналістичний рух, адже той, хто володів будь-якою інформацією про ОУН, міг навіть насильно стати донощиком.

Отже, на території Жовківського надрайону у післявоєнний період з 1946 по 1947 років відбувся перехід від повстанської до підпільної форми боротьби. Тактика ведення бойових дій у цей час зводилась до проведення операцій за допомогою невеликих підрозділів (боївок) і була спрямована на збереження власних сил для тривалого протистояння радянській владі.

Висновки до Розділу 5

Отже, наші спостереження засвідчили, що боротьба українських націоналістів з більшовицькими, німецькими та польськими збройними формуваннями в 1944–1945 роках була скерована перш за все на відновлення ідентифікації українського народу.

Протистояли українські націоналісти також німцям та полякам. Ця боротьба була зумовлена вагомими причинами: люди не хотіли підтримувати чужу армію та віддавати на службу до неї своїх синів; населення не сприймало нових методів господарювання, противилося колективізації, намагаючись вберегти те, що, далось нелегкою працею й було роками надбане; мешканці досліджуваного регіону мали свої давні традиції, принципи й переконання, базовані на релігії, й не могли поступитися ними, готові були будь-що захищати їх, а нова ідеологія видавалася неприйнятною.

В 1944–1945 роках ОУН (б) скеровувала свої дії на боротьбу з радянськими окупантами. Важливою ділянкою роботи ОУН (б) у цьому плані була агітаційно-пропагандистська робота. За допомогою листівок, брошур, агітації на мітингах, а також за допомогою індивідуальної роботи з людьми члени ОУН (б) намагалися не лише спонукати населення Равської округи до активної підтримки української національної ідеї, а й хотіли вплинути на противника.

В 1944–1945 роках українські націоналісти чинили й збройний опір окупантам. Як засвідчують наші дослідження, в цей період доводилося зі зброєю в руках боронити свій край від військових органів НКДБ, НКВС, від регулярних частин радянської армії та від радянських партизан. Жорстокою і активною була боротьба з німецькими окупантами. Нерідко траплялися збройні сутички й з поляками, хоча можемо стверджувати, що з 1944 року на теренах Равської округи ОУН помітне вщухання українсько-польського протистояння. Отже, в 1944–1945 роках українським націоналістам на

території Равської округи доводилося вести одночасно боротьбу з різними військовими формуваннями.

ВИСНОВКИ

Дослідження опору українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи в 1939–1945 роках засвідчує, що це питання є справді дуже актуальним сьогодні.

Організаційна та військово-політична діяльність ОУН на території Равської округи у 1939–1945 роках була складовою європейського Руху опору. Українські націоналісти досліджуваної округи боролися проти німецького нацистського та радянського комуністичного тоталітарних режимів, що підтверджено матеріалами загальнонаціонального та регіонального рівнів. ОУН була основою національно-визвольної боротьби. До її структури можна зараховувати не лише безпосередніх членів ОУН, а й їхніх симпатиків та прихильників, оскільки вони теж були активними учасниками діяльності ОУН. Надійною опорою ОУН на теренах Равської округи була переважна більшість місцевого населення, яка надавала моральну й матеріальну підтримку.

Опрацьована література з теми дослідження показала, що, на жаль, ще й досі простежується неоднозначна оцінка діяльності українських націоналістів в 1939–1945 роках. В окремих наукових працях, наприклад П. Толочка, І. Наумової, П. Касьянова та ін.. простежується дещо негативне ставлення до «героїзації» ОУН (б).

Однак, є чимало наукових розвідок, в яких проаналізовано вороже ставлення ОУН (б) і УПА й населення України взагалі до німецького окупаційного режиму, до радянської влади і до поляків у роки Другої світової війни. У цих дослідженнях наведено відповідні документи, взято до уваги матеріали газет тогочасного періоду, враховано свідчення очевидців подій. Важливі дослідження участі ОУН (б) у Другій світовій війні пропонують науковці І. Патриляк, О. Денищук, В.Косик, А. Ліпкан, М. Коваль, П. Мірчук, М. Литвин, О. Луцький, В. В'ятрович та ін. Вагомих

внесок у дослідження Руху опору саме на території Равської округи зробили автори відомого нарису «Жовківщина».

Ми ретельно проаналізували праці сучасних істориків, які досліджували події Другої світової війни. Це дало нам підстави зробити висновок, що науковці, в основному, сходяться на думці про те, що українські націоналісти, протистоячи полякам, німцям, радянській владі, на перше місце ставили національну ідею. Саме відстоювання національної ідеї й визначало тактику дій українських націоналістів і на території Равської округи ОУН (б).

Наш аналіз наукової літератури з розглядуваної теми також засвідчив, що дослідження військово-політичної та організаційної діяльності ОУН (б) на території Равської округи поки що зводилося до розгляду діяльності окремих очільників національно-визвольної боротьби або до опису подій, що відбувалися в окремих населених пунктах Равської округи. Цілісної ж картини опору українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи в 1939–1945 роках поки що не було створено.

Опрацювання джерельної бази з досліджуваного питання засвідчили, що хоч сучасні історики й намагаються систематизувати документи відповідно до напрямків своїх досліджень, однак і досі поза увагою залишилося дуже багато документів, які є важливою підставою для об'єктивної оцінки участі ОУН (б) у Другій світовій війні на теренах Равської округи зокрема й в Україні в цілому.

На основі проведеної роботи в архівах можемо стверджувати, що для дослідження опору українських націоналістів на території Равської округи найбільш необхідними є матеріали, які зберігаються у фондах 3833, 3834 та 3836.

У фонді 3833, щоправда, є лише поодинокі відомості про досліджуваний регіон періоду Другої світової війни. Продуктивним у

науково-дослідницькому плані є фонд 3834 (Львівський обласний провід ОУН на західноукраїнських землях). У ньому зберігаються інструктивні документи щодо кадрового комплектування СБ, забезпечення конспіративності підпілля. Тут містяться також звіти СБ ОУН про діяльність військових частин Червоної армії та НКВС, про роботу радянських адміністрацій в населених пунктах регіону.

Важливим є й фонд 3836. Тут зібрано накази та звіти куреня «Холоднорців», який підпорядковувався ВО «Буг». У цьому ж фонді є звіти низових організацій ВО «Буг» та епістолярна документація. Тут же зберігаються документи куреня Галайди, відділу Перемоги, в яких описано пересування повстанців територією Равської округи на початку 1945 року, а також змальовані сутички з військами НКВС поблизу Рави-Руської. Також у фонді містяться накази, інструкції, звіти, анкетні листівки ВО УПА «Буг».

Не менш важливими залишаються й документи з Державного архіву Львівської області (ДАЛО). Тут є перелік сіл, що ввійшли до утворених у 1939 році районів та інформація про склад населення у сучасних адміністративних межах станом на жовтень 1940 року.

Що ж до документів з історії ОУН та УПА, які зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України((ЦДАГОУ), колишньому архіві Інституту історії партії при ЦК КПУ то, як показали наші дослідження, ці документи тематично не об'єднані в окремі фонди. Однак саме тут є чимало документів, в яких йдеться про специфіку виступів українських націоналістів проти радянських силових структур. Тут є оригінали й переклад документів ОУН та УПА, німецьких спецслужб, інформаційно-аналітичні, звітні та інші матеріали радянських органів і військ держбезпеки та внутрішніх справ, розвідувальних підрозділів партизансько-підпільного руху, директивні й інформаційні документи ЦКП (б) – ЦК КПУ, ЦК ЛКМСУ, їхніх регіональних комітетів.

Цінну інформацію містять звіти та описи боїв відділів УПА, що є у фондах Архіву Центру Досліджень визвольного руху. Оригінальні документи, що стосуються опору українських націоналістів окупаційним режимам на території Равської округи ОУН (б), виявлено в архіві Служби безпеки України.

Вивчення й аналіз документів, які досі були поза увагою дослідників, доповнюють відомі вже дослідження та є важливим матеріалом для об'єктивної оцінки минулого.

На основі опрацьованих документів та свідчень очевидців ми дійшли таких висновків щодо діяльності ОУН. Перші групи ОУН на території Равської округи були створені на початковому етапі Другої світової війни. Основною передумовою їхнього виникнення був тиск польської влади на місцеве населення. Першочерговим завданням націоналістів Равської округи у серпні-вересні 1939 року була боротьба з поляками. Націоналісти готувалися вже тоді до можливих збройних виступів проти поляків.

Наші спостереження дають підстави стверджувати, що діяльність створених підрайонових груп ОУН на території Равської округи залежала від політичної ситуації в регіоні. Тож коли з початком німецько-радянської війни польські солдати відступили й до влади в Галичині прийшли більшовики, які почали змінювати життя людей на радянський лад, підрайонові групи ОУН дещо змінили бачення своїх завдань: тепер на першому плані в них була боротьба проти політики Радянського Союзу.

Нагромадивши чималий досвід боротьби з польською окупаційною владою, повітова ОУН продовжувала її в радянський період 1939–1941 рр. Члени ОУН закликали місцеве населення не вступати до колгоспів («державної панщини»), саботувати накладені більшовицькою владою великі податки у вигляді зерна, м'яса та грошей, а також саботувати вирубку лісу та будівництво прикордонних укріплень. Нищівній критиці піддавали

радянську систему освіти і денаціоналізацію, а точніше русифікацію культурного життя.

З'ясовано, що перші групи ОУН на території Равської округи були створені на початковому етапі Другої світової війни. Наші спостереження дали підстави стверджувати, що діяльність створених підрайонових груп ОУН на території Равської округи залежала від політичної ситуації в регіоні. Саме політична ситуація впливала на структурні особливості та на методи діяльності Равської округи ОУН.

Пропаганда ОУН була скерована на утвердження національних позицій, передбачала роз'яснення суті дій ОУН, скерованих на визволення народу від окупанта. Виділяємо такі методи пропаганди:

- 1) роз'яснювальна робота серед населення;
- 2) діяльність підпільних друкарень та видання друкованих органів;
- 3) поширення листівок, брошур з метою пропаганди національної ідеї.

Щодо реалізації радикальних бойових дій у цей період, то можна виокремити таке:

- 1) вивчення зброї;
- 2) збір та магазинування зброї;
- 3) удосконалення структури ОУН;
- 4) збройний опір.

Оскільки радянська влада з пересторогою ставилася до тих, хто вже зарекомендував себе як борець проти полонізації, то українські націоналісти змушені були діяти підпільно.

І хоч ОУН на території Равської округи, здавалося, готова була перейти від підпільної діяльності до збройного опору радянському окупантові, однак у період з 1 вересня 1939 р. до 22 червня 1941 р. організованих збройних виступів з боку ОУН у регіоні не було. ОУН на початковому етапі Другої світової війни формувала план своїх радикальних дій опору окупантам.

Коли ж 29 червня 1941 року міста Равської округи ОУН окупували німецькі війська, то місцеві борці за національну ідею з полегшенням зітхнули, бо позбулися радянського окупанта. Їм вдалося, що Німеччина може підтримати їхні національні прагнення, тому й вони активізували свою роботу, скеровану на відродження «українського» життя: створили міську управу, селянські комітети, видавали місцеву газету, розгортали культурно-просвітницьку роботу. У цей час не спостерігалось опору німецькій окупаційній владі. Це пояснюємо відносно лояльним, хоч і тимчасовим, ставленням німецької влади до українського відродження на теренах Равської округи ОУН.

Однак, коли німецькі окупанти почали встановлювати свої порядки й реалізовувати загарбницькі плани, коли стало зрозуміло, що основою політики німецького окупанта є трудовий примус і терор, українські націоналісти на території Равської округи ОУН (б) знову взялися до формування збройних сил та розпочали готуватися до рішучої боротьби з німецькими окупантами.

В 1941–1942 роках українські націоналісти на території Равської округи:

- по-перше, для покращення своєї роботи удосконалили структуру своєї організації, організували самостійні сектори Служби Безпеки ОУН (б), що свідчило про покращення їхньої роботи;

- по-друге, вели пропагандистсько-роз'яснювальну роботу: організували підпільну друкарню, друкували й розповсюджували листівки й брошури, в яких були заклики проти здачі контингентів, пропагандистські гасла;

- по-третє, збирали й магазинували зброю; по-четверте, здійснювали збройні напади на німецькі установи (відомий збройний напад на військовий

табір, де гестапо тримало українську молодь, що відмовлялася від примусових робіт).

В 1942–1943 роках саме на теренах Равської округи спостерігався активний опір німецькому окупаційному режимові та польським збройним формуванням. В с. Мостах поблизу Жовкви підпільно працювала старшинська школа, де члени ОУН проходили вишкіл.

Тоді ж з метою самооборони місцевого населення від окупантів виникали боївки й окремі збройні відділи ОУН. З мережі цих відділів постала Українська національна Самооборона – УНС.

Документи засвідчують про часті проведення успішних акцій відділів Самооборони на теренах Равської округи. Місцеві боївки Самооборони активно реагували на дії німецьких окупантів.

Навесні 1943 року загострилося польсько-українське протистояння. На теренах Равської округи, а особливо на Любачівщині та Жовківщині польські збройні формування активізувалися в жовтні-листопаді 1943 року. Головні свої бази поляки розташовували поблизу с. Крехів та м. Чесанів.

Основними методами дій поляків супроти українців було донощицтво в німецькі поліційні установи, грабунок та свавілля. Антиукраїнські виступи з боку поляків вимагали від оунівців відповідної реакції.

В кінці 1943-го та в 1944-му роках на теренах Равської округи було помітне активне протистояння українських націоналістів німецькому окупаційному режимові та польським збройним формуванням одночасно. Важливу роль у цьому протистоянні виконувала військова округа УПА «Буг», яка в цей час сформувалась на теренах Равської округи на основі сотень «Холодноярці» та «Переяслави».

Щодо особливостей боротьби в цей період з німцями, то на теренах Равської округи спостерігалась певна неспланованість військових операцій. Зіткнення між відділами УПА та німецькими військовими частинами

відбувалося несподівано для українських націоналістів, без попередньої підготовки та узгодженого тактичного плану дій. Виступи проти німців, як і проти поляків, теж мали свого роду «відплатний» характер. Вони були реакцією на протиукраїнські розпорядження окупаційної влади.

1944–1945 роки на теренах Равської округи відзначаються окупацією більшовиками, адже всередині 1944 року радянські війська вдруге зайняли Галичину й, заявляючи про допомогу «братньому народові», почали встановлювати свої порядки, неприйнятні для місцевого населення.

Особливо мешканців досліджуваного регіону обурювали такі дії радянської влади:

- 1) мобілізація до радянської армії;
- 2) введення в дію нових умов господарювання;
- 3) насаджування нової ідеології, яка суперечила моральним та релігійним принципам, та ліквідація греко-католицької церкви.

В 1944–1945 роках українські націоналісти змушені були дещо змінити тактику своїх дій та чинити спротив радянській владі, яка упевнено видавала свої закони, переконувала людей у їхній правильності та оперативно організувала виконання цих законів. Оскільки важливо було не лише інформувати населення про підступні наміри окупанта, але й вести роз'яснювальну роботу та організувати маси на підтримку національної ідеї, українські націоналісти надавали важливого значення агітаційно-пропагандистській роботі.

Основною особливістю агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН та УПА проти Радянського Союзу в 1944–1945 роках на території Східної Галичини було те, що ця діяльність велась лише підпільно. Однак пропаганда й агітація українських націоналістів була дуже активною й чітко організованою.

В 1944–1945 роках українські націоналісти чинили й збройний опір радянському окупаційному режимові. Це засвідчують архівні документи та матеріали газети «Стрілецькі вісті», яка виходила в цей час у підпіллі. В основному із цих джерел довідуємося про численні сутички ВО «Буг» із партизанськими загонами радянського руху опору, що діяли на теренах Равської округи, про зіткнення з винищувальними батальйонами, радянськими регулярними військовими частинами.

Газетні матеріали та документи, в яких йдеться про національний опір в 1944–1945 роках на теренах равської округи, надають відомості про протистояння українських націоналістів іншим окупантам: німецьким та польським. Наші дослідження довели, що коли обставини вимагали боротьби з німецькими окупантами, то ВО «Буг» вела її жорстко й безкомпромісно, хоча часто несплановано. Збройні сутички з поляками виникали раптово: українські націоналісти нападали й на польські збройні формування, убивали й окремих учасників польського руху. У боротьбі з поляками були відсутні чіткі лінії фронту.

Найчастіше упродовж 1944–1945 років ВО «Буг» мала збройні сутички з військами НКВС та НКДБ, радянськими партизанами. В той же час вели боротьбу проти націоналістів та поляків. Отже, ВО «Буг» була потужною структурою визвольного руху українського народу на території Равської округи та чинила значний опір усім окупаційним режимам.

Можемо стверджувати, що в роки Другої світової війни поблизу міст Рава-Руська, Жовква та Любачів спостерігався активний опір гітлерівцям та більшовикам. І цей опір характеризувався масштабністю та інтенсивністю. Опір полякам був менш масштабним, що пояснюємо політичною ситуацією, яка склалася на цей час.

Наше дослідження довело, що український підпільний та повстанський рух в роки Другої світової війни на території Равської округи був жертвним

та гігантським за своїми масштабами. Українська повстанська армія не капітулювала, не склала зброї навіть у найважчих ситуаціях. Українські націоналісти пожертвували собою заради справи національного визволення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Архівні матеріали

Центральний державний архів вищих органів влади й управління, м. Київ (ЦДАВОВУ)

1. Ф. 3833. Краєвий провід (Керівництво) Організації українських націоналістів на Західно-українських землях 1929-1947 рр.

оп. 1.

Спр. 126. Інформація Краєвого Проводу ОУН на західних українських землях про воєнні події в районі м. Рави-Руської. Жовтень 1943 – червень 1944 рр. 275 арк.

2. Ф. 3833. Краєвий провід (Керівництво) Організації українських націоналістів на Західно-українських землях 1929-1947 рр.

оп. 1.

Спр. 144. Інструкції /копії/ окружних пропагандистських осередків і районних політичних референтур для районів і станиць ОУН, 1943 р. 21 арк.

3. Ф. 3833. Краєвий провід (Керівництво) Організації українських націоналістів на Західно-українських землях 1929-1947 рр.

оп. 2.

Спр. 104. Газети “Сурма”, “Українська пресова служба”, б. д. 11 арк.

4. Ф. 3834. Львівський обласний провід (керівництво) Організації українських націоналістів на західно-українських землях 1943-1944 рр.

оп. 1.

Спр. 5. Документи про організацію армії УПА, військову підготовку в частинах, польову службу /статути, інструкції/, б. д. 106 арк.

5. Ф. 3836. З'єднання західних груп Української повстанської армії «УПА-Захід» 1942-1945 рр.

оп. 1.

Спр. 7. «Інструкції на час подій». 97 арк.

6. Ф. 3836. З'єднання західних груп Української повстанської армії «УПА-Захід» 1942-1945 рр.

оп. 1.

Спр. 14. Звіти низових організацій групи «Буг» і листування з командуванням УПА-Захід. 119 арк.

7. Ф. 3836. З'єднання західних груп Української повстанської армії «УПА-Захід» 1942-1945 рр.

оп. 1.

Спр. 15. Про діяльність Воєнної групи «Буг». Накази та звіти куреня «Холоднорців». 132 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ (ЦДАГОУ)

8. Ф. 1. Центральний комітет комуністичної партії України

оп. 22.

Спр. 414. Звіт львівського обкому КП (б) У про діяльність підпільних груп та партизанських загонів у Львівській області (липень 1941 – липень 1944 рр.). 146 арк.

9. Ф. 1. Центральний комітет комуністичної партії України

оп. 22.

Спр. 415 Документи підпільно-партизанського Руху на території України в період Великої Вітчизняної війни. 168 арк.

10. Ф. 1. Центральний комітет комуністичної партії України

оп. 23.

Спр. 1671. Сводки о данных злодеяниях и ущербе, нанесенных немецкими оккупационными властями народному хозяйству Украины. 293 арк.

11. Ф. 1. Центральний комітет комуністичної партії України.

оп. 23.

Спр. 1706. Сводки о данных злодеяниях и ущербе, нанесенных немецкими оккупационными властями народному хозяйству Украины. 307 арк.

12. Ф. 1. Центральний комітет комуністичної партії України.

оп. 23.

Спр. 1731. Сводки о ходе борьбы с бандитизмом в западных областях
УССР. 282 арк.

13. Ф. 1. Центральний комітет комуністичної партії України

оп. 23.

Спр. 1732. Сводки о ходе борьбы с бандитизмом в западных областях
УССР. 241 арк.

14. Ф. 1. Центральний комітет комуністичної партії України.

оп. 23.

Спр. 1733. Сводки о ходе борьбы с бандитизмом в западных областях
УССР. 194 арк.

15. Ф. 1. Центральний комітет комуністичної партії України.

оп. 23.

Спр. 1734. Сводки о ходе борьбы с бандитизмом в западных областях
УССР. 278 арк.

16. Ф. 1. Центральний комітет комуністичної партії України.

оп. 23.

Спр. 1735. Сводки о ходе борьбы с бандитизмом в западных областях
УССР. 218 арк.

17. Ф. 1. Центральний комітет комуністичної партії України.

оп. 23.

Спр. 1736. Сводки о ходе борьбы с бандитизмом в западных областях
УССР. 302 арк.

18. Ф. 1. Центральний комітет комуністичної партії України.

оп. 23.

Спр. 1737. Сводки о ходе борьбы с бандитизмом в западных областях
УССР. 173 арк.

19. Ф. 1. Центральний комітет комуністичної партії України.

оп. 23.

Спр. 2958. Отчеты о внутрипартийной работы, нарушения советской законности, состояние сельского хозяйства Львовской области. 261 арк.

20. Ф. 1. Центральний комітет комуністичної партії України.

оп. 46.

Спр. 809. О попытках украинско-немецких националистов помешать проведению выборов в Верховный совет СССР. 196 арк.

21. Ф. 1. Центральний комітет комуністичної партії України.

оп. 75.

Спр. 62. Проекты постанов и докладные записки ЦК КП (б) У для тов. Сталина про стан в Західних областях УРСР і хід боротьби з українсько-німецькими націоналістами. 353 арк.

Державний архів Львівської області, м. Львів (ДАЛО)

22. Ф. П-10. Нестеровський районний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У).

оп. 1.

Спр. 28. Протоколи зборів партійно-господарського радянського активу. 106 арк.

23. Ф. П-10. Нестеровський районний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У).

оп. 1.

Спр. 94. Створення перших органів Радянської влади в 1939 р. 287 арк.

24. Ф. П-10. Нестеровський районний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У)

оп. 1.

Спр. 95. Створення перших органів Радянської влади в 1939 р. 263 арк.

25. Ф. П-10. Нестеровський районний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У).

оп.1.

Спр. 26. Список сільських рад по новоутворених районах. 223 арк.

26. Ф. П-10. Нестеровський районний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У).

оп. 1.

Спр. 290. Довідка про укомплектованість кадрами установ і організацій району. 67 арк.

27. Ф. П-10. Нестеровський районний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У).

оп. 3.

Спр. 426. Інформація про стан організаційно-партійної роботи. 285 арк.

28. Ф. П-10. Нестеровський районний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У)

оп. 10.

Спр. 64. Інформація про проведення загальних зборів селян в селах району. 179 арк.

**Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Київ
(ГДА СБУ)**

29. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР.

Спр. 372. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності ОУН.

Т. 11. Документи, які характеризують ідеологію ОУН, програми, декларації, тактичні завдання, перспективи, форми і методи антирадянської діяльності українських націоналістів у період 1943 - 1954 рр. 347 арк.

30. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР.

Спр. 372. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності ОУН.

Т. 21. Документи, які характеризують організаційну і практичну диверсійно-терористичну діяльність так званої Служби безпеки (СБ) збройного банд оунівського підпілля в період 1944 - 1953 рр. 115 арк.

31. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР .

Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності "Організації українських націоналістів - ОУН" та "Української повстанської армії".

Т. 4. Документи та матеріали ОУН офіційного характеру: постанови конгресів, зборів і конференцій ОУН, маніфест і програма ОУН, декларація Проводу ОУН, звернення "А", і "Б" та ін., догми ОУН - Декалог, 44 правила життя, "Вірую" і Катехізис українського націоналіста. 546 арк.

32. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР.

Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності "Організації українських націоналістів - ОУН" та "Української повстанської армії".

Т. 5. Документи та матеріали ОУН про цілі та завдання УГВР. Платформа і Статут УГВР. Звернення УГВР до українського народу. Видання УГВР - "Самостійність" і "Бюро інформації". 207 арк.

33. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР.

Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності "Організації українських націоналістів - ОУН" та "Української повстанської армії".

Т. 10. Документи та матеріали про завдання і зміст політико-пропагандистської роботи ОУН. Документи КОП (Крайовий осередок пропаганди) – вказівки, інструкції, лозунги. Матеріали для навчання і на допомогу пропагандистам. Журнали "Пропагандист" і "Революціонер-пропагандист". 532 арк.

34. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР.

Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності "Організації українських націоналістів - ОУН" та "Української повстанської армії".

Т. 30. Документи та матеріали ОУН про стан суспільно-політичних та культурних відносин на ПЗУЗ у 1942—1949 рр. 181 арк.

35. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР.

Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності "Організації українських націоналістів – ОУН" та "Української повстанської армії".

Т. 36. Документи та матеріали ОУН про життя, діяльність та політичний стан української еміграції. Матеріали I-ї конференції "Поневоленіх народів Східної Європи та Азії". Антибільшовицький блок народів - "АБН" , його цілі та завдання. Основні документи "НВРО" (Народно-визвольна революційна організація) та ін. 355 арк.

36. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР

Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності "Організації українських націоналістів - ОУН" та "Української повстанської армії".

Т. 40. Документи та матеріали ОУН про ставлення до колгоспів і колгоспників. Звернення та листівки ОУН-УПА із закликами до колгоспників та селян. Листівки проти колгоспів. 451 арк.

37. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР.

Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності "Організації українських націоналістів – ОУН" та "Української повстанської армії".

Т. 41. Звернення , відозви , заклики , листівки та ін. матеріали ОУН, що поширювалися від імені проводів ОУН та українських революціонерів у 1941-1953 рр. Матеріали ХХ-ліття ОУН (1929 - 1949 рр.) - статті , звернення , листівки. 546 арк.

38. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР .

Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності "Організації українських націоналістів – ОУН" та "Української повстанської армії".

Т. 61. Документи та матеріали УПА (Українська повстанська армія). Цілі і завдання УПА, накази Генерального штабу, інструкції, матеріали по групах УПА – "Північ" , "Захід" , "Південь". Навчально-виховна робота, звернення,

листівки УПА. Опис боїв і рейдів УПА. Статути, настанови. Періодичні та ін. видання УПА. 397 арк.

39. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР

Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності "Організації українських націоналістів – ОУН" та "Української повстанської армії".

Т. 79. Документи та матеріали ОУН звітно-інформаційного характеру за 1943—52 рр. а) політичні і суспільно-політичні звіти; б) звіти про пропагандистську роботу; в) військові та ін. звіти; г) "квестіонари"; д) різні звіти, свідчення, інформації, хроніка тощо. 401 арк.

40. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР .

Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності "Організації українських націоналістів - ОУН" та "Української повстанської армії".

Т. 50. Документи та матеріали ОУН про організацію Служби безпеки (СБ) ОУН, її завдання та практичну діяльність. Організаційний суд і судочинство в ОУН. Картотека СБ. Протоколи допитів СБ громадян і учасників ОУН-УПА, запідозрених у зв'язках із органами влади на місцях. Звіти про роботу СБ та ін. матеріали. 102 арк.

41. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР .

Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності "Організації українських націоналістів - ОУН" та "Української повстанської армії".

Т. 51. Документи та матеріали ОУН про організацію Служби безпеки (СБ) ОУН, її завдання та практичну діяльність. Організаційний суд і судочинство в ОУН. Картотека СБ. Протоколи допитів СБ громадян і учасників ОУН-УПА, запідозрених у зв'язках із органами влади на місцях. Звіти про роботу СБ та ін. матеріали. 849 арк.

42. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР

Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності "Організації українських націоналістів - ОУН" та "Української повстанської армії".

Т. 52. Документи та матеріали ОУН про організацію Служби безпеки (СБ) ОУН, її завдання та практичну діяльність. Організаційний суд і судочинство в ОУН. Картотека СБ. Протоколи допитів СБ громадян і учасників ОУН-УПА, запідозрених у зв'язках із органами влади на місцях. Звіти про роботу СБ та ін. матеріали. 942 арк.

43. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР

Спр. 392. Додаток до збірника документів про структуру і характер антирадянської діяльності ОУН-УПА в період 1943-1954 рр. (Справа № 372)

Т. 13. Документы по идеологическим, программным, тактическим задачам, о перспективах борьбы, формах и методах антисоветской деятельности ОУН-УПА в период 1944-1954 гг. Приложение: к 10-13 томам архива № 372. 492 арк.

Архівний сектор Головного управління Національної поліції у Львівській області

44. Ф.102. Документи з питань виконання покарань, стану тюрем та ін.

Оп. 1.

Спр. 10. Операции по выселению беженцев. 198 арк.

45. Ф. 102. Документи з питань виконання покарань, стану тюрем та ін.

Оп. 1.

Спр. 11. Информация о действующих бандформированиях УПА во Львовской области в период 1944-1946 годов. 182 арк.

46. Ф. 102. Документи з питань виконання покарань, стану тюрем та ін.

Оп. 1.

Спр. 12. Информация о действующих бандформированиях УПА во Львовской области в период 1944-1946 годов. 273 арк.

47. Ф. 102. Документи з питань виконання покарань, стану тюрем та ін.

Оп. 1.

Спр. 15. Информация о действующих бандформированиях УПА во Львовской области в период 1944-1946 годов. 342 арк.

48. Ф.102. Документи з питань виконання покарань, стану тюрем та ін.

Оп. 1.

Спр. 19. Информация о действующих бандформированиях УПА во Львовской области в период 1944-1946 годов. 312 арк.

49. Ф.104. Документи інформаційної служби

Оп. 1.

Спр. 11. Организационные указания. 59 арк.

Архів Центру Досліджень визвольного руху, м. Львів (АЦДВР)

50. Ф. 9. Збірка документів Миколи Лебеда.

Т. 3. Польсько-український конфлікт 1942 – 1947 рр. 139 Арк.

51. Ф. 9. Збірка документів Миколи Лебеда.

Т. 6. Польсько-український конфлікт 1942 – 1947 рр. 114 арк.

52. Ф. 9. Збірка документів Миколи Лебеда.

Т. 26. Звернення, комунікати, повстанські листівки. 113 арк.

II. Опубліковані джерела

53. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні у документах : зб. нім. архівних матер. (1941–1942) / [упор. Володимир Косик]. – Львів : Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАН України, 1998. – Т. 2. – 384 с.

54. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні у документах: зб. нім. архівних матер. (1942–1943) / [упор. Володимир Косик] – Львів : Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАН України, 1999. – Т. 3. – 384 с.

55. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні у документах : зб. нім. архівних матер. (1944–1945) / [упор. Володимир Косик] – Львів : Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАН України, 2000. – Т. 4. – 368 с.

56. Літопис нескореної України : документи, матеріали, спогади / [упор. Я. Лялька, П. Максимчук, І. Патер та ін.]. – Львів : Просвіта, 1993. – Кн. 1 – 800 с.

57. Літопис нескореної України : документи, матеріали, спогади / [упор. Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін.]. – Львів : Галицька видавн. спілка, 1997. – Кн. 2. – 664 с.

58. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 22. УПА в світлі польських документів. Кн. 1. Військовий суд оперативної групи «Вісла» / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – Торонто, 1992 ; Львів : Вид-во «Літопис УПА» та ін., 1993. – 632 с.

59. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 23. Медична опіка в УПА / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – Торонто, 1992 р. ; Львів : Вид-во «Літопис УПА» та ін., 1993. – 477 с.

60. Літопис УПА. Нова серія. Т. 4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943–1959. Кн. 1. 1943–1945 / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – Київ ; Торонто : Вид-во «Літопис УПА» та ін., 2002. – 594 с.

61. Літопис УПА. Нова серія. Т. 9. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945 / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – Київ ; Торонто : Вид-во «Літопис УПА», 2007. – 912 с.

62. Літопис УПА. Нова серія Т. 12. Воєнна округа УПА «Буг»: документи і матеріали 1943–1952 / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – Київ ; Торонто : Вид-во «Літопис УПА» та ін., 2009. – Кн. 1. – 790 с.

63. Літопис УПА. Нова серія. Т. 13. Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. 1943–1952 / Ін-т укр. археографії та джерелознавства

ім. М.С. Грушевського НАН України. – Київ ; Торонто : Вид-во «Літопис УПА» та ін. – 2009. – Кн. 2. – 1224 с.

64. Львівщина у Великій Вітчизняній війні (1941–1945 рр.) : зб. док. і матеріалів. – Львів : Каменяр, 1968. – 408 с.

65. «Особые папки» Сталіна і Молотова про національно-визвольну боротьбу в Західній Україні у 1944–1948 рр. : зб. док. / упоряд. Ярослав Дашкевич, Василь Кук. – Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2010. – 594 с.

66. ОУН в 1941 році : документи / упоряд.: О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук. – К. : Ін-т іст. Укр. НАН Укр., 2006. – Ч. 1. – 336 с.

67. ОУН в 1941 році : документи / упоряд.: О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук. – К. : Ін-т іст. Укр. НАН Укр., 2006. – Ч. 2. – 281 с.

68. ОУН і УПА в 1943 році : документи / упоряд.: О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук. – К. : Ін-т історії Укр. НАН Укр., 2008. – 347 с.

69. Поляки і українці між двома тоталітарними системами. 1942–1945 : у 2-х кн. / упоряд.: Б. Гронек, С. Кокін, П. Кулаковський та ін. ; редкол.: С. Богунов, М. Вінярчик-Коссаковська, З. Гайовнічек та ін. – Варшава ; Київ : Ін-т політ. і етнонац. досліджень, 2005. – 1512 с.

70. Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН-УПА : у 2 т. Т.1. Війна під час війни. 1942–1947 / відп. ред. та упоряд. В.М. В'ятрович. – Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2011. – 792 с.

71. Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали / В. Сергійчук. – К. : «Дніпро», 1996. – 496 с.

72. Штендера Є. Збірники про Українську Головну Визвольну Раду / Євген Штендера, Петро Потічний // Літопис Української Повстанської Армії / за ред. Є. Штендери. – Торонто, 1980. – Т. 8. – С. 7–15.

73. Україна в Другій світовій війні у документах : зб. нім. архівних матер. / упор. В. Косик. – Львів, 1998. – Т. 2. – 383 с.

74. Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945. T. 2. 1941–1943 // [komitet red. Tadeusz Pełczyński i inni] – Londyn : Studium Polski Podziemnej, 1973. – 554. s.

III. Мемуари

75. Галамай С. У боротьбі за Українську Державу. Спогади / С. Галамай. – Львів : Вид-во «Мс», 2003. – 458 с.

76. Губка І. Унівська битва / Іван Губка. – Львів : Афіша, 2004. – 36 с.

77. Губка І. Пирятин: перемога і трагедія / Іван Губка. – Львів : Укр. технології, 2000. – 128 с.

78. Інтерв'ю зі Стефанією Боруц, 1931 р.н. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://territoryterror.org.ua>.

79. Інтерв'ю із Галиною Андрусів (Вошак), 1932 р.н. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://territoryterror.org.ua>.

80. Інтерв'ю з Іваном Губкою, 1932 р.н. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://territoryterror.org.ua>.

81. Інтерв'ю зі Софією Демчиною, 1922 р. н. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://territoryterror.org.ua>.

82. Інтерв'ю з Іваном Мавдриком, 1925 р. н. в м. Жовква 7. 05. 2012 р. // Особистий архів автора.

83. Інтерв'ю з Любов Тимців, 1922 р. н. в м. Жовква 26. 06. 2012 р. // Особистий архів автора.

84. Інтерв'ю з Павлом Галапацом, 1922 р. н. в м. Жовква 12. 05. 2012 р. // Особистий архів автора.

85. Інтерв'ю з Катериною Шняк, 1924 р. н. в м. Жовква 27. 06. 2012 р. // Особистий архів автора.

86. Інтерв'ю з Катериною Пастернак, 1929 р. н. в м. Жовква 17. 06. 2012 р. // Особистий архів автора.

87. Інтерв'ю з Богданом Фуртаком, 1923 р. н. в м. Жовква 10. 08. 2012 р. // Особистий архів автора.

88. Інтерв'ю з Ганною Марцін, 1927 р. н. в с. Глинсько 20.09.2012 р. // Особистий архів автора.
89. Інтерв'ю з Софією Демків, 1926 р. н. в с. Завадів 26. 06. 2012 р. // Особистий архів автора.
90. Інтерв'ю з Анастасією Пелех, 1932 р. н. в с. В'язова 16. 05. 2012р. // Особистий архів автора.
91. Інтерв'ю з Параскевією Бурко 1931 р. н. в м. Жовква 22.05.2012 р. // Особистий архів автора.
92. Недовіз Д. Спомини з молодих літ. / Д. Недовіз. – Львів : Вид-во «Червона калина», 1996. – 136 с.
93. Пелех Т. Мої молоді літа у вирі боротьби / Т. Пелех. – Мюнхен ; Торонто : Укр. вид-во, 1988. – 238 с.
94. Роман В. Моя праця і боротьба (спогади члена ОУН) / В. Роман. – Мюнхен, 1983. – 86 с.
95. Цюропайлович І. Спомини кооператора / І. Цюропайлович // Жовківщина: Історико-мемуарний зб. – Жовква ; Львів ; Балтимор, 1997. – Т. 3. – 365 с.

IV. Періодичні видання

96. Від Конгресу Українських Націоналістів // Розбудова Нації. – Прага, 1929. – № 1–2.
97. Відродження. – 1993. – 9 жовт.
98. Вісті з терену // Стрілецькі вісті. – 1944. – № 208. – 25 груд.
99. Гомза Я. «...писалося про большевицьке підпілля» / Я. Гомза // Визвольний шлях. – Лондон, 1992. – № 10. – С. 1178–1179.
100. Демчина Я. Про що шумить Пирятинський ліс / Я. Демчина // За вільну Україну. – 1994. – 18 серп. – С. 2.
101. Жовківські вісті. – 1941. – 6 лип.
102. Жовківські вісті. – 1941. – 15 лип.
103. Жовківські вісті. – 1941. – 25 лип.

104. Жовківські вісті. – 1941. – 3 серп.
105. Жовківські вісті. – 1941. – 10 серп.
106. Жовківські вісті. – 1941. – 24 серп.
107. Жовківські вісті. – 1941. – 23 листоп.
108. Зграю бандитів покарано // Вільна Україна. – 1940. – 28 черв.
109. З власних боїв // Стрілецькі вісті. – 1945. – № 214. – Черв.
110. З власних боїв // Стрілецькі вісті. – 1945. – № 210. – Лют.-берез.
111. З власних боїв // Стрілецькі вісті. – 1945. – № 216. – Серп.-жовт.
112. Ідея і Чин. – 1943. – № 5.
113. Львівські вісті. – 1941. – 27 груд.
114. Лопатинський Ю. Сотня проти бригади (бій сотні УПА «Галайда І» проти бригади ВВ НКВД в Жовківщині) / Ю. Лопатинський, Л. Шанковський // Вісті комбатанта. – 1961. – Ч. 1–2.
115. Лупій Г. Подвиги сотника «Ема» / Г. Лупій // Шлях до перемоги. – 1999. – 28 квіт. – с. 6
116. Мороз В. Підпільна преса ОУН і УПА на території Львівської області / В. Мороз // Визвольний шлях. – 2001. – Кн. 9. – С. 44–48.
117. Мороз В. «Буг» / Матеріяли до Енциклопедії «ОУН і УПА» // Визвольний шлях. – 2002. – Кн.12. – С. 32–38.
118. На чатах. Журнал для молоді. Рік 1, ч.1. Передрук підпільних видань ж. 46 // Крайовий осередок пропаганди ОУН, 1946.
119. Поклик сумління. – 1991, – № 43. – Груд.
120. Патріархат. – 1994. – № 1.
121. Хроніка // Стрілецькі вісті. – 1944. – № 191. – 5 трав.
122. Хроніка // Стрілецькі вісті. – 1944. – № 195. – 26 трав.
123. Хроніка // Стрілецькі вісті. – 1944. – № 196. – 1 черв.
124. Хроніка // Стрілецькі вісті. – 1944. – №197. – 10 черв.
125. Хроніка // Стрілецькі вісті. – 1944. – № 201. – 3 лип.
126. Хроніка, Із власних боїв // Стрілецькі вісті. – 1944. – № 208. – 25 груд.

127. Чому припинили ремонт? // Вільна Україна. – 1940. – 26 черв.

128. Українські щоденні вісті. – 1941. – 13 лип.

V. Спеціальна література

129. Байбула Л. Нариси з історії та культури єврейської громади м. Жовкви / Людмила Байбула. – Львів : Вид-во «Растр-7», 2014. – 100 с.

130. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : у 2 кн. Кн. 1. Військо України / Іван Білас. – К. : Либідь, 1994. – 432 с.

131. Боротьба УПА проти нацистського окупаційного режиму / гол. ред. кол. Я. Ісаєвич, відп. ред. Ю. Сливка // Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2004. – Ч. 11. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – С. 175–176.

132. Верменич Я. В. Мікроісторія як проблемне поле соціогуманітарних досліджень / Ярослава Верменич // Український історичний журнал. – 2010. – № 4. – С. 156–169.

133. Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки : монографія / Дмитро Веденєєв, Геннадій Биструхін. – К. : К. І. С., 2007. – 568 с.

134. Витвицький С. Українські землі під Польщею / Степан Витвицький, Степан Баран // Енциклопедія українознавства (загальна частина). – К., 1949. – Т. 2. – 637 с.

135. В'ятрович В. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / В. В'ятрович, В. В'ятрович, Р. Забілий. – 3-є вид. – Львів : Центр досліджень визвольного руху. – 2011. – 352 с.

136. В'ятрович В. М. Друга польсько-українська війна. 1942–1947 / Володимир В'ятрович. – К. : Видавн. дім «Києво-Могилянська академія». – 288 с.

137. Гаврилів І.О. Більшовицький терор на західноукраїнських землях у 1939–1941 рр. / Ігор Гаврилів // Держава та армія. – Львів : Вид-во Національного ун-ту Львівська політехніка, 2008. – 612. – С. 141–148.
138. Гайвас Я. Сузір'я велетнів / Я. Гайвас // Визвольний шлях. – Лондон, 1989. – № 8. – С. 926–937.
139. Голяш С. Підпільні друкарні / С. Голяш // Визвольний шлях. – Лондон, 1982. – № 8. – С. 934–942.
140. Голубко В. Є. Західноукраїнський селянин в умовах комуністичного режиму 1939–1953 рр.: пристосування та спротив / Віктор Голубко, Андрій Середяк // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : зб. ст. – К. : Ін-т істор. Укр. НАН України, 2007. – Вип. 34 – С. 269–289.
141. Гривул Т. Польський терор проти українського населення в 1939 та в 1941 рр. / Тарас Гривул // Український визвольний рух. – Львів : МС, 2003. – Зош. 2. – С. 86–94.
142. Гудь Б. Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів ХІХ – пер. пол. ХХ століття / Богдан Гудь. – Львів : П.П. «Інформація. Поступ. Перспективи», 2006. – 448 с.
143. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ–ХХ століття / Ярослав Грицак. – К. : Генеза, 1996. – 360 с.
144. Гунчак Т. Ключові проблеми історіографії Другої світової війни / Тарас Гунчак. – К. : УВС ім. Ю. Липи, 2011 – 225 с.
145. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття / Тарас Гунчак. – К. : Либідь, 1993. – 287 с.
146. Денищук О. С. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. Хронологія подій : в 2 т. / Олександр Денищук. – Волинь ; Рівне : ППДМ, 2008. – Т. 1. – 448 с.
147. Денищук О. С. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. Хронологія подій : в 2 т. / Олександр Денищук. – Рівне : ППДМ, 2008. – Т. 2. – 216 с.

148. Жовківщина. Історичний нарис / відп. ред. М. Литвин. – Жовква ; Львів ; Балтимор : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1994. – 325 с.
149. Жовківщина. Історико-мемуарний збірник / відп. ред. М. Литвин. – Жовква ; Львів ; Балтимор : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1997. – Т. 3. – 365 с.
150. Зайцев О.Ю. ОУН і авторитарно-націоналістичні рухи міжвоєнної Європи / Олександр Зайцев // Укр. іст. журн. : наук. журн. – 2012. – № 1. – С. 89–101.
151. История городов и сел Украинской ССР : в 26 т. Т. 14. Львовская область / редкол. П. Т. Тронько, Д. А. Яремчук – К. : Ин-т АН СССР. Укр. сов. энцикл., 1978. – 795 с.
152. Ільницький В. Дрогобицька округа ОУН: структура і керівний склад (1945–1952 рр.) / Василь Ільницький. – Дрогобич : Вимір, 2009. – 368 с.
153. Ільюшин І. Бойові дії ОУН і УПА на антипольському фронті / Ігор Ільюшин // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. – К. : Наук. Думка, 2005. – С. 233–247.
154. Ільюшин І. І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої Світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні / Ігор Ільюшин ; відп. ред. С. В. Кульчицький. – К. : Ін-т історії України, 2001. – 289 с.
155. Касьянов Г. Ідеологія ОУН: Історико-ретроспективний аналіз / Георгій Касьянов // Український історичний журнал. – 2004. – № 1. – С. 29–42.
156. Кентій А. Антикомуністичний опір ОУН і УПА у післявоєнний період (1946–1956 рр.) / Анатолій Кентій // Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія. – К. : Наук. думка. – С. 394–444.
157. Кентій А. Нариси історії організації українських націоналістів у 1941–1942 рр. / Анатолій Кентій. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1999. – 195 с.

158. Кентій А. Українська повстанська армія в 1942–1943 рр. / Анатолій Кентій. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1999. – 285 с.
159. Кентій А. Українська повстанська армія в 1944–1945 рр. / Анатолій Кентій. – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 220 с.
160. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття / Юрій Киричук. – Львів : ЛДУ імені Івана Франка, 2000. – 304 с.
161. Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика / Юрій Киричук. – Львів : Добра справа, 2003. – 464 с.
162. Коваль М. Україна в Другій світовій і Великій вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / Михайло Коваль. – Україна крізь віки. – К., 1999. – Т. 12. – 336 с.
163. Ковальченко І. Методи исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – М. : «Наука», 1987. – 435 с.
164. Когут З. Україністи і Бандера: розбіжні погляди / З. Когут, І. Химка // Критика. – 2010. – Ч. 3–4. – С. 10–12.
165. Кондратюк К. Галичина і Волинь у роки Другої світової війни (1939–1945) / К. Кондратюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 160 с.
166. Кондратюк К. Сучасна національна історіографія новітньої історії України (1994–2009 рр.) / Костянтин Кондратюк, Олексій Сухий. – Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – 262 с.
167. Кормич Л. І. Історія України від найдавніших часів до 2000 року / Людмила Кормич, Володимир Багацький. – Х., 2000. – 407 с.
168. Косик В. Польсько-українська трагедія під час Другої світової війни (1942–1944) / Володимир Косик // Український визвольний рух. – Львів. – № 2. – 2003. – Вип. 2 – С. 94–107.
169. Косик В. Україна під час Другої світової війни 1939–1945 / Володимир Косик. – Київ ; Париж ; Нью-Йорк ; Торонто, 1992. – 729 с.

170. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. / Володимир Косик. – Львів ; Париж ; Нью-Йорк : Наукове т-во ім. Шевченка у Львові, 1993. – 658 с.
171. Кость С. Воєнно-політична думка і військова преса часів визвольних змагань / Степан Кость // Зб. пр. наук.-дослідного центру періодики. – 2005. – Вип. 13. – С. 185–205.
172. Кучерук О. Українське повстання вересня 1939 року на Західній Україні / О. Кучерук // Пам'ять століть. – 2000. – № 5. – С. 143–151.
173. Ленартович О. Ю. Організація пропагандистської діяльності ОУН-Б у 1940–1950-х рр. / О. Ю. Ленартович // Наук. вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2009. – С. 236–240.
174. Лисенко О. Друга світова війна як предмет наукових досліджень та феномен історичної пам'яті / Олександр Лисенко // Український історичний журнал. – 2004. – № 5. – С. 3–15.
175. Литвин М. Р. 1939. Західні землі України / Микола Литвин, Олександр Луцький, Кім Науменко. – Львів : Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАН України, 1999. – 152 с.
176. Лісевич І.Т. Львівщина у Великій Вітчизняній війні (1941–1945 рр.) : зб. док. і матер. / Іван Лісевич // Український історичний журнал. – 1970. – № 5. – С. 145–146.
177. Ліпкан А. Боротьба УПА з німецьким окупаційним режимом / Андрій Ліпкан // Воєнна історія. – 2002. – № 5–6. – С. 51.
178. Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН / В. Макар // Визвольний шлях. – Лондон, 1982. – № 5. – С. 536–544 ; № 6. – С. 664–670 ; № 7. – С. 790–798 ; № 8. – С. 943–948.
179. Макарчук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА. 1944–1945 рр. / Степан Макарчук // Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів. – Львів, 2004. – С. 210–224.

180. Марущенко О. Основні тенденції сучасної вітчизняної історіографії Другої світової війни / Олександр Марущенко // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. – К., 2010. – Т. 1. – С. 83–142.
181. Мірчук П. Українська повстанська армія 1942–1952 / Петро Мірчук. – Мюнхен : Цицерон, 1953. – 319 с.
182. Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки / Петро Мірчук. – 3-є вид., доповн. – К. : Укр. видав. спілка, 2007. – 566 с.
183. Мороз В. Діяльність сотні «Сіроманці» у Львівській воєнній окрузі «Буг» (весна–осінь 1944 р.) / Валентин Мороз // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2012. – Вип. 22. – С. 316–333.
184. Мороз В. Лекції з історії України / Валентин Мороз. – Торонто : Anabasis Magazine, 1982. – 127 с.
185. Мотика Г. Від Волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. / Гжегож Мотика ; пер. з пол. А. Павлишина, післямова І. Ільюшина. – К. : Дух і літера, 2013. – 360 с.
186. Наумова І. Друга світова війна в історичній та національній пам'яті: історіографічний аспект / Ірина Наумова. – К. : ВІР УАН, 2012. – Вип. 67 (№12). – С. 189–196.
187. Ніколаєць Ю. Моральний стан Червоної армії в Україні в перший період війни проти німецько-фашистських загарбників. Дезертирство та боротьба з ним / Юрій Ніколаєць – К. : ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1998. – 61 с.
188. Оглоблин О. Українська історіографія 1917–1956 / Олександр Оглобин. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, Державний комітет архівів України, 2003. – 250 с.
189. Ольховський І. Кривава Волинь. Кн. 1. Українсько-польське протистояння на теренах Любомльського та Шацького районів у 1939–1945 роках / Іван Ольховський. – К. : Гарт, 2008. – 248 с.

190. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / відп. ред. С.В. Кульчицький. – К. : Наук. думка, 2005. – 496 с.
191. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. Інститут історії НАН України / відп. ред. С. В. Кульчицький – К. : Наук. думка, 2005. – 495 с.
192. Островський В. М. Історія СРСР / Володимир Островський, Віталій Старцев, Борис Старков. – К. : Рад. Школа, 1991. – 458 с.
193. Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР в повітах Галичини (листопад-грудень 1918 року) / Олег Павлишин // Україна модерна. – Львів, 1999. – Ч. 2–3. За 1997–1998 рр. – С. 132–193.
194. Павлишин О. Львівщина в добу Західно-Української Народної Республіки (1918–1919) / Олег Павлишин. – Львів : Літопис, 2008. – 224 с.
195. Партизанськими дорогами з командиром Залізнякам / гол. ред. Р. Зінкевич. – Дрогобич : Відродження, 1997. – 360 с.
196. Патриляк І. К. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.) : монографія / Іван Казимирович Патриляк. – Львів : Часопис, 2012. – 276 с.
197. Патриляк І. К. «Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939-1960-х рр. / Іван Казимирович Патриляк. – Львів : Часопис, 2012. – 512 с.
198. Патриляк І. Україна в Другій світовій війні: роздуми на тлі ювілею / Іван Патриляк // Визвольний шлях. – 2005. – № 9–10. – С. 174–187.
199. Потильчак О. Ставлення населення України до німецьких військовополонених (1941–1945 рр.) / Олександр Потильчак // Історичний журнал. – 2004.– № 6–7. – С. 42–47.
200. Пушук І. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1939–1944 років. Горохівський район / Іван Пушук.– Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. – 312 с.

201. Романюк М. Створення та діяльність Золочівської округи ОУН (1937–1941) / Михайло Романюк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2012. – Вип. 22. – С. 347–363.
202. Романишин Ю. Публіцистика ОУН і УПА проти поневолювачів (40-ві рр. ХХ ст.) / Юрій Романишин // Зб. пр. нНаук.-дослідного центру періодики. – 2005. – Вип. 13. – С. 264–284.
203. Руккас А. Бойові дії загонів ОУН у вересні 1939 р. / А. Руккас // Дрогобицький краєзнавчий зб. Спецвипуск до 60-річчя УПА. – Дрогобич, 2002. – С. 385–395.
204. Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках / Анатолій Русначенко. – К. : Університетське вид-во «Пульсари», 2002. – 519 с.
205. Семененко В. И. История Украины / Валерій Семененко, Людмила Радченко. – 2-е изд., испр. и доп. – Х., 1999. – 400 с.
206. Сергійчук В. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / В. Сергійчук. – К., 2001. – 493 с.
207. Сергійчук В. Український здвиг : у 5 т. Т.1. Закерзоння. 1939–1947. / Володимир Сергійчук. – К. : Укр. Видавн. Спілка, 2004 – 840 с.
208. Сергійчук В. Український здвиг : у 5 т. Т. 3. Прикарпаття. 1939–1955 / Володимир Сергійчук. – К. : Укр. Видавн. Спілка, 2005. – 840 с.
209. Сергійчук В. Тавруючи визвольний прапор: діяльність агентури та спецбоїв НКВС-НКДБ під виглядом ОУН-УПА / В. Сергійчук. – [2-ге вид., допов.]. – К. : Сергійчук М.І., 2006. – 181 с.
210. Скоробогатов А. В. Харків у часи німецької окупації (1941–1943) / Андрій Скоробогатов. – Х.: «Прапор», 2006. – 376 с.
211. Слово українських повстанців: матеріали про інформаційно-пропагандистську діяльність УПА / ред.-видавн. група «Реабілітовані історією» ; упор., авт. передмови, післямови і комент. П. Кралюк. – Луцьк : Надстир'я, 1996. – 106 с.

212. Смолій В., Левенець Ю. Парадокси історичного пізнання (замість передмови) // Україна: політична історія: ХХ – початок ХХІ ст. / ред. рада В. М. Литвин (голова) та ін. ред. кол.: В. А. Смолій, Ю. А. Левенець (співголова та ін.). – К. : Парламентське вид-во, 2007. – 144 с.

213. Смоленский Н. Теория и методология истории : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Николай Смоленский. – 2-е изд., стер. – М. : Издат. центр «Академия», 2008. – 272 с.

214. Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949: довідник другий / Петро Содоль. – Нью-Йорк : Пролог, 1995. – 293 с.

215. Стасюк О. Й. Підпільні друкарні ОУН (1941–1953 рр.) / Олександра Стасюк. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. – 296 с.

216. Стасюк О. Позиція ОУН стосовно українсько-польських взаємин // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2006. – Вип. 10. – Ч. 2. – С. 124–146.

217. Старка В. Рух опору на території Східної Галичини в роки Другої світової війни: вибрані проблеми історіографії / Володимир Старка // Україна-Європа-Світ : міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Вип. 9. Україна-Європа-Світ: творимо історію разом. Присвячується Євро-2012. – С. 297–305.

218. Стецкевич В. Історія України в роки війни 1941–1945 рр.: теоретичний контекст осмислення (деякі аспекти проблеми) / В. Стецкевич // Сторінки воєнної історії України / відп. ред. В. А. Смолій. НАН України – К. : Ін-т історії України, 2002. – Вип. 6. – С. 25–31.

219. Субтельний О. Україна: історія / Орест Субтельний. – К. : «Либідь», 1991. – 510 с.

220. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії ХІХ – початку ХХ ст. / Олексій Сухий. – Львів : Львів. держ. ун-т ім. І.Франка ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – 1999. – 226 с.

221. Сухий О. Сучасна історична наука в Україні: візії та напрями / Олексій Сухий // Україна-Європа-Світ : міжнар. зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 10. – С. 24–34.
222. Сухий О. Сучасні школи історіописання в Україні / О. Сухий // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. наук. пр. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. – Вип. 21. – С. 710–723.
223. Сучасні дискусії про Другу світову війну : зб. наук. ст. та виступів укр. і заруб. істориків / [упорядкув. та ред. матеріалів : Ярослав Грицак, Петро Кендзьор, Святослав Турканик]. – Львів : ЗУКЦ, 2012. – 224 с.
224. Толочко П. Історію пытаються подменити мифами / Петро Толочко // Донецкий краж. – 2006. – 13–19 жовт. – С. 7.
225. Трофимович В. Україна в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.). / Володимир Трофимович. – Львів, 1995. – 178 с.
226. Турченко Ф. Г. Новітня історія України : 2 ч. / Федір Турченко. – К., 994. – Ч.1. – 384 с.
227. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси / ред. кол. В. А. Смолій (гол. колегії), Г. В. Боряк, Ю. А. Левенець, В. М. Литвин, О. Є. Лисенко (відп. ред.), О. С. Онищенко, О. П. Реєнт, П. Т. Тронько. – К. : НВП «Видавн. «Наук. думка, НАН України», 2011. – Кн. 1. – 735 с.
228. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси / ред. кол. В. А. Смолій (голова колегії), Г. В. Боряк, Ю. А. Левенець, В. М. Литвин, О. Є. Лисенко (відп. ред.), О. С. Онищенко, О. П. Реєнт, П. Т. Тронько. – К. : НВП «Видавн. «Наук. думка, НАН України», 2011. – Кн. 2. – 943 с.
229. Україна: політична історія ХХ – початок ХХІ століття / редрада: В. М. Литвин (гол.) та ін. ; редкол.: В. А. Смолій, Ю. А. Левенець (співгол.) та ін. – К. : Парламентське видавн., 2007. – 1023 с.

230. Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 : зб. документів та матеріалів / під заг. ред. Я. Дашкевича, В. Кука. – Львів ; Київ : Літературна агенція «Піраміда», 2001 – 555 с.
231. Шайкан В. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» та військові зони в період Другої світової війни / Валентина Шайкан. – Кривий Ріг : Мінерал, 2005. – 466 с.
232. Шанковський Л. Українська Повстанча Армія. Історія українського війська. 1917–1995 / Лев Шанковський. – Львів : Світ, 1996. – 715 с.
233. Шанковський Л. УПА та її підпільна література. / Лев Шанковський. – Філадельфія, 1952. – 19 с.
234. Шаповал Ю. Війна після війни / Юрій Шаповал // Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів. – Львів, 2004. – С. 184–201.
235. Яворівський Є. Нова Скварява. Історико-краєзнавче дослідження / Євген Яворівський. – Львів : Ліга-Прес, 2002. – 192 с.
236. Gerszon T. Zagłada Żydów Zolkiewskich. Centralna Żydowska Komisja Histor / Taffet Gerszon. – Lodz, 1946. – 72 s.
237. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9.XII.1931 r. [Електронний ресурс] // Statystyka Polski, seria C. – Warszawa, 1938. – 88 s. – Режим доступу: http://statlibr.stat.gov.pl/F?func=full-set-set&set_number=000238&set_entry=00002&format=999.
238. Motyka G. Ukraińska partyzanka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstanczej Armii / Grzegorz Motyka. – Warszawa, 2006. – 672 s.
239. Zajązkowski M. Ukraińskie podziemie na Lubelszczyźnie w okresie okupacji niemieckiej 1939–1944 / Mariusz Zajązkowski. – Lublin ; Warszawa : In-t Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie ; In-t Studiów Politycznych PAN, 2015. – 504 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

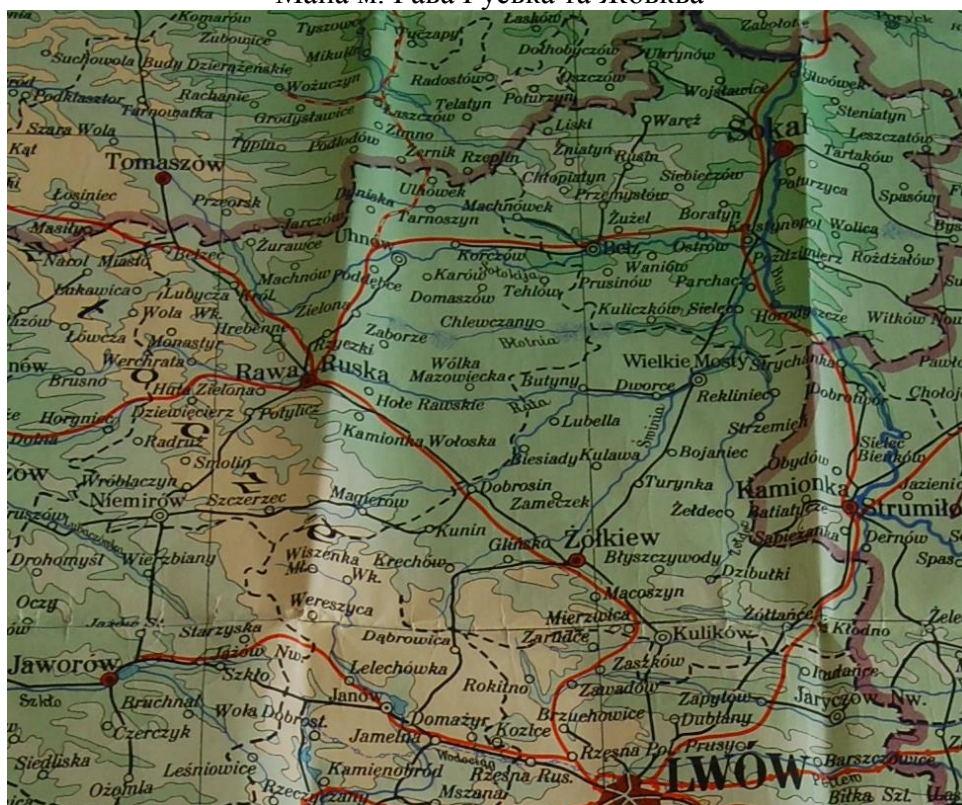
Мапа Жовкви та околиць

Взято із: Lwow (A 49 B 38) [\[мапа топографічна\] 1:100 000 ; 38x30 cm / Wojskowy Instytut Geograficzny. - Warszawa, 1925](#)

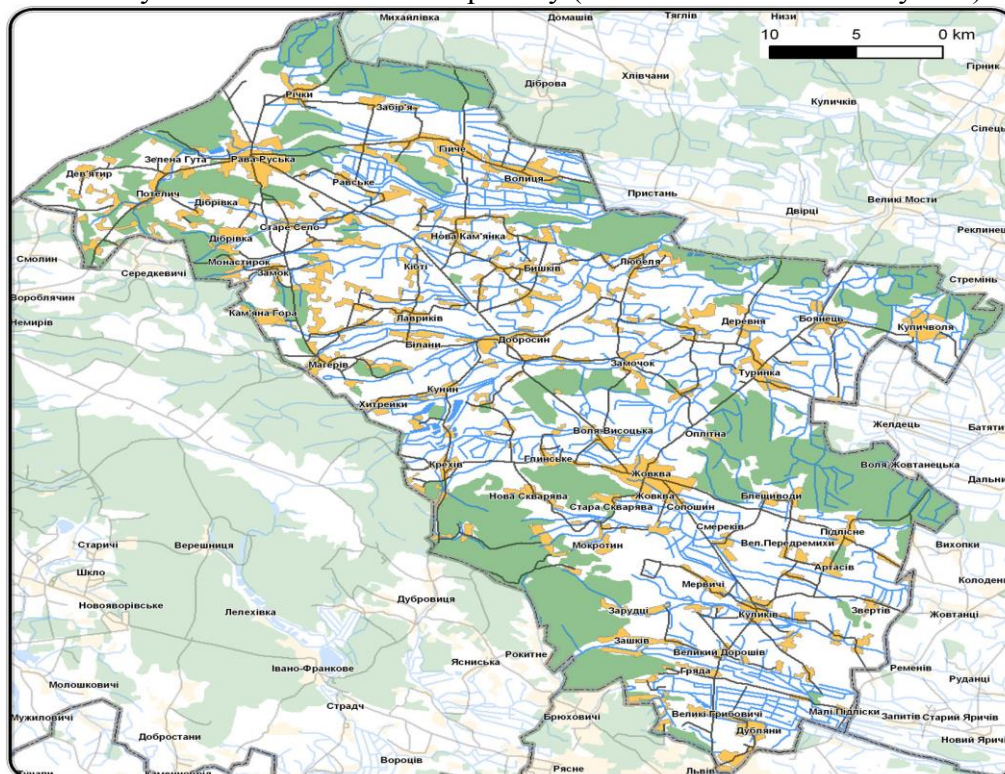

Мапа м. Рава Руська та Жовква

Взято із: Мапа спеціальна okolic Lwowa, 1939 r KK 4306

Мапа сучасного Жовківського району (міста Жовква та Рава Руська)

Взято з сайту: <http://www.zhovkva-tour.info/>

Взято із: Українська Повстанська Армія / НВФ "Карти і Атласи", Укргеодезкартографія, благод. фонд "Україна-Русь". - Львів : Карти і Атласи, 2009. - 2 к. (1 арк.) : кольор., текст, портр., довід. інф. ; 42x59 см, кольор.

Взято із: <http://www.jewishmag.com/114mag/lostworld3/lostworld3.htm>

Взято із: <http://myzhovkva.com/gallery/401>

Взято із: <http://myzhovkva.com/gallery/390>

Німецькі війська у м. Жовква, 1941 р.

Взято із: <http://relicfinder.info/forum/viewtopic.php?f=26&t=117&start=300>

Німецькі війська у м. Жовква, 1941 р.

Взято із: <http://relicfinder.info/forum/viewtopic.php?f=26&t=117&start=300>

Взято із: <http://relicfinder.info/forum/viewtopic.php?f=26&t=117&start=300>

Взято із: <http://relicfinder.info/forum/viewtopic.php?f=26&t=117&start=300>

Додаток Н

Взято із: <http://strubcina.org.ua>

Додаток П

Взято із: <http://strubcina.org.ua>

Додаток Р

Взято із: <http://strubcina.org.ua>

Додаток С

Взято із: <http://strubcina.org.ua>

Додаток Т

Взято із: <http://strubcina.org.ua>

Додаток У

Додаток Ф

Взято із: <http://strubcina.org.ua>

Додаток Х

Взято із: <http://myzhovkva.com/gallery/399>

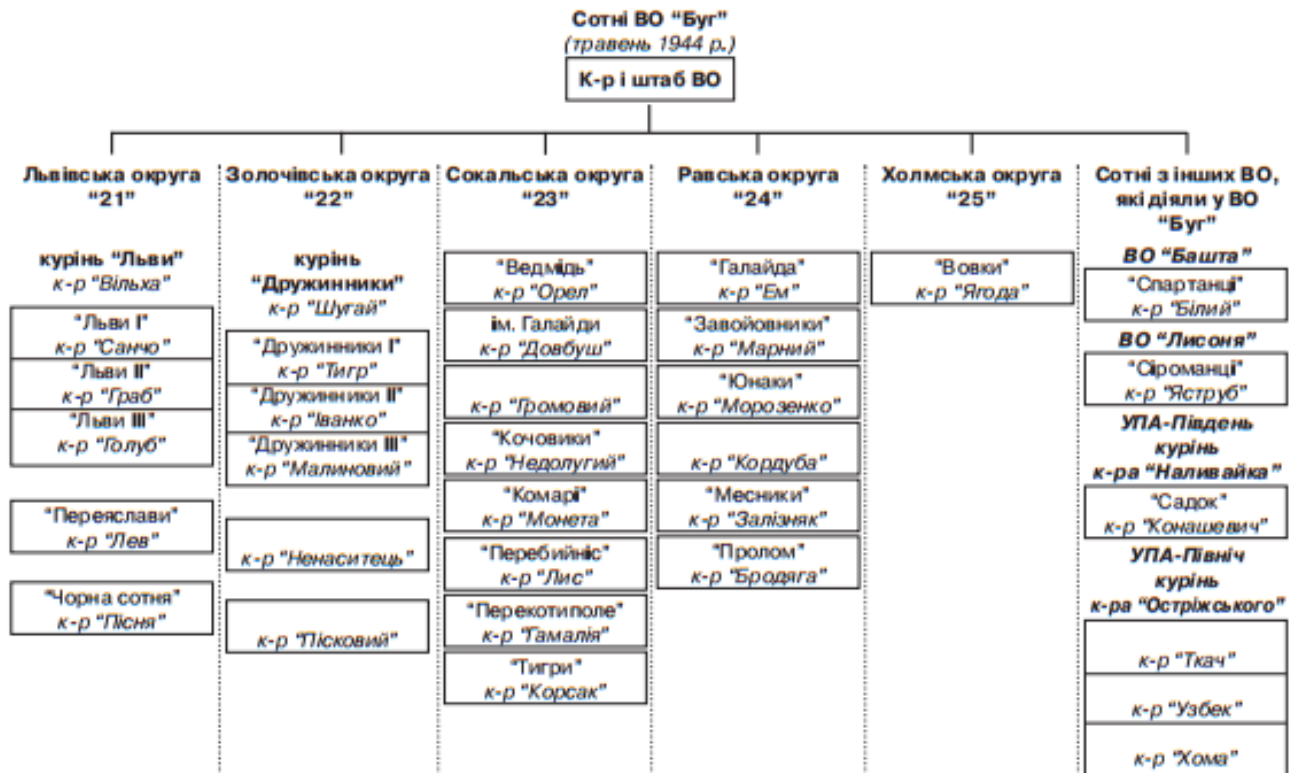

Додаток Ц

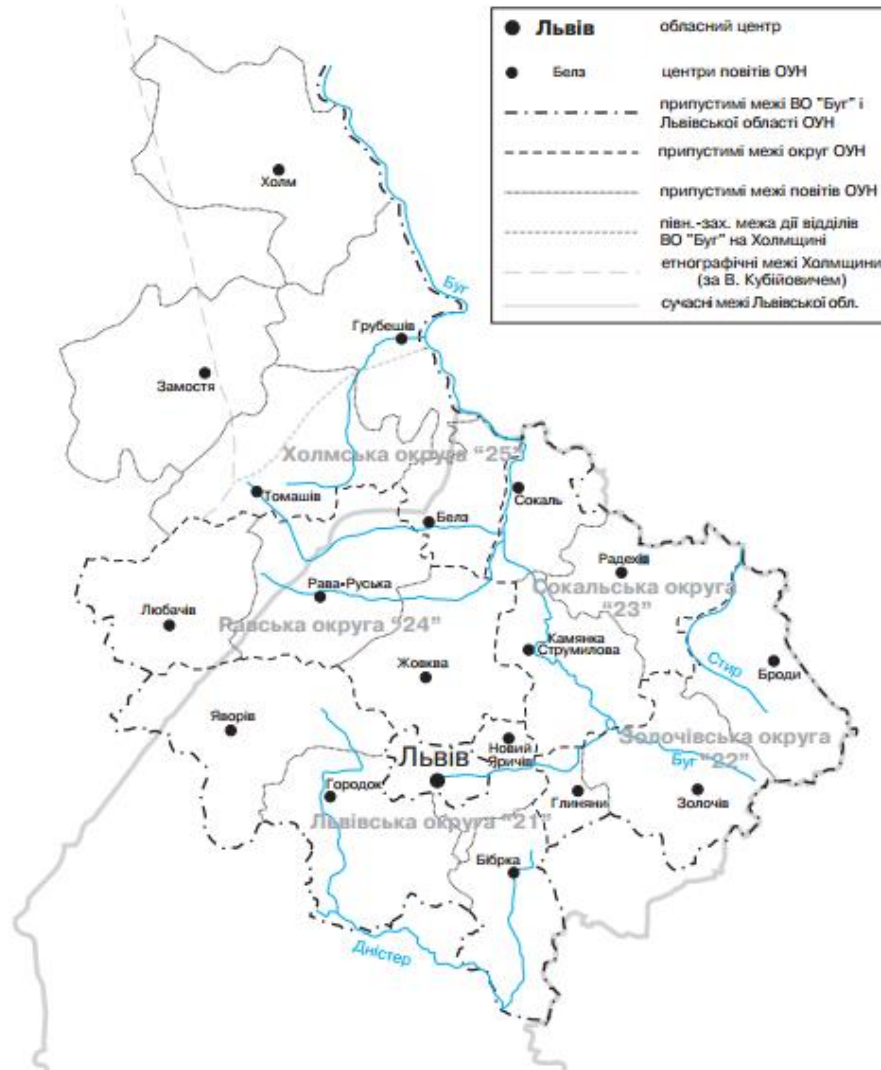
Взято із: <http://myzhovkva.com/gallery/399>

Додаток Ш

Взято із: Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг»: документи і матеріали 1943-1952. – Кн. 1 / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво «Літопис УПА» та ін. – Київ-Торонто, 2009. – с. 590

Організаційно-територіальний поділ ВО "Буг" і Львівської обл. ОУН
(травень–серпень 1944 р.)

Взято із: Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг»: документи і матеріали 1943-1952. – Кн. 1 / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво «Літопис УПА» та ін. – Київ-Торонто, 2009. – с. 591

Організаційно-територіальний поділ Львівської області ОУН
(літо 1944 р.)

округа	повіт
Городоцька (Львівська сільська) (21)	Бібрка Городок Новий Яричів Яворів
Золочівська (22)	Броди Глиняни Золочів
Равська (23)	Жовква Любачів Рава-Руська
Сокальська (24)	Кам'янка-Струмилова Радохів Сокаль
Холмська (25)	Белз Володава Грубешів Томашів Холм

Взято із: Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг»: документи і матеріали 1943-1952. – Кн. 1 / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво «Літопис УПА» та ін. – Київ-Торонто, 2009. – с. 592

Додаток Я

Сотні і курені ВО «Буг»
(серпень 1944 р.)

К-р і штаб ВО

Золочівська округа "22"	Сокальська округа "23"	Равська округа "24"	Холмська округа "25"	Сотні з інших ВО, які діяли у ВО "Буг"
курінь "Дружинники" к-р "Шугай"	"Ведмідь" к-р "Гришний"	курінь к-ра "Залізняка"	"Вовки" к-р "Ягода"	ВО "Башта" курінь "Холодноярці" к-р "Град"
"Дружинники I" к-р "Свобода"	"Комарі" к-р "Монета"	"Месники" к-р "Залізник"	"Зубаті" к-р "Крук"	"Холодноярці I" к-р "Глухий"
"Дружинники II" к-р "Іванко"	"Кочовики" к-р "Недолугий"	"Перебийніс" к-р "Лис"	курінь "Гайдамаки" к-р "Юрченко"	"Холодноярці II" к-р "Грізний"
"Дружинники III" к-р "Малиновий"	"Тигри" к-р "Голуб"	"Пролом" к-р "Скала"	"Гайдамаки I" к-р "Роман"	"Холодноярці III" к-р "Летун"
курінь "Романовичі" к-р "Вартовий"	к-р "Безсмертний"	курінь "Галайда" к-р "Ем"	"Гайдамаки II" к-р "Брила"	ВО "Лисоня" "Сіроманці" к-р "Яструб"
"Романовичі I" к-р "Дубенко"	к-р "Зенко"	"Галайда I" к-р "Перемога"	Юнацька сотня к-р "Гайворон"	УПА-Південь курінь к-ра "Наливайка"
"Романовичі II" к-р "Опока"	к-р "Морський"	"Галайда II" к-р "Куліш"		"Садок" к-р "Конашевич"
к-р "Донець"	к-р "Побратим"	"Крилячі" к-р "Беркут"		
к-р "Триліс"	к-р "Черемош"	"Завойовники" к-р "Марний"		
	"Юнацька сотня" к-р "Бородач"	"Ярема"		
	курінь к-ра "Ударника"			
	?			
	?			

Примітка: Відомо про сотню к-ра "Методія", що діяла у серпні 1944 на Равщині. Припускаємо, що йдеться про сотню к-ра "Яреми" або сотню "Завойовники (к-р "Марний)".

Взято із: Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг»: документи і матеріали 1943-1952. – Кн. 1 / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво «Літопис УПА» та ін. – Київ-Торонто, 2009. – с. 593